

statsvetenskaplig tidskrift

ETTHUNDRAÅTTONDE ÅRGÅNGEN
NY FÖLJD: ÅRG 86

108
2006

UTGIVEN AV
FAHLBECKSKA STIFTELSEN

Redaktionssekreterare och ansvarig utgivare
Mats Sjölin

Uppsatser

<i>Dag Anckar</i> : Jämförande politik – vad är det?	343
<i>Ludvig Beckman</i> : Idékritik och statsvetenskapens nytta	331
<i>Mathias A Färdigh</i> : Varför sa man nej? – En studie av skillnader mellan Sveriges 290 kommuner i samband med EMU-folkomröstningen 2003 ...	3
<i>Axel Hadenius</i> : Internationell demokratisering. Utvecklingstrender och förklarande faktorer.	249
<i>Magnus Hagevi</i> : Religiös orientering och svensk politisk opinion.	123
In memoriam <i>Jörgen Westerståhl</i>	119
<i>Björn Johnson</i> : Brukarinflytandets utveckling i den svenska narkotikapolitiken 1965–2004	39
<i>Ulf Petäjä</i> : J. S. Mill och bestraffningar av 'self-regarding acts'.	235
<i>Torbjörn Vallinder</i> : Nils Stjernquist i lundensisk statsvetartradition: Mellan historia, juridik och samhällsvetenskap.	361

Översikter och meddelanden

<i>Dag Anckar – Marie-Louise von Bergmann-Winberg – Mats Lindberg</i> : Sakkunnigutlåtanden till anställning som professor i statsvetenskap vid Växjö universitet	262
<i>Li Bennich-Björkman</i> : New political parties in Central and Eastern Europe.	157
<i>Hanna Bäck – Thomas Persson</i> : Parlamentarismens presidentialisering.	198
<i>Walter Carlsnaes</i> : Kommentar med anledning av de sakkunnigas utlåtanden över de sökande till Lars Hiertas professur	103
<i>Bo Rothstein</i> : Replik.	109
<i>Ole Elgström</i> : EU foreign policy as others see it – images of the EU as an international negotiator Themes, purposes and approach	163
<i>Mikael Gilljam</i> : Politiker tycker om demokrati	172
<i>Jørgen Grønnegård Christensen – Bo Rothstein – Raimo Väyrynen</i> : Utlåtande över sökande till Lars Hiertas professur i statsvetenskap	81
<i>Linus Hagström</i> : Identity politics and Japan's foreign policy	180
<i>Daniel Naurin</i> : Public deliberation – a contradiction in terms? Transparency, deliberation and political decision-making	190
Nya forskningsanslag från Vetenskapsrådet och Riksbankens jubileumsfond ..	155
<i>Sofia Näsström</i> : Konstitution som konsten att börja om	389
<i>Jens Stilhoff Sørensen</i> : Kultur, institutioner och social tillit: en diskussion av Rothsteins ansats och historisk kontext. Replikskifte.	61
<i>John Tralau</i> : En värdeneutral stat? Åktenskap, moral, liberalism och politisk teori	204
<i>Anders Westholm</i> : Den representativa demokratins gåtor	213

108 2006/4 Innehåll

Uppsatser

<i>Ludvig Beckman</i> : Idékritik och statsvetenskapens nytta	331
<i>Dag Anckar</i> : Jämförande politik – vad är det?	343
<i>Torbjörn Vallinder</i> : Nils Stjernquist i lundensisk statsvetartradition: Mellan historia, juridik och samhällsvetenskap	361

Översikter och meddelanden

<i>Sofia Näsström</i> : Konstitution som konsten att börja om	389
---	-----

Statsvetenskapliga förbundet

<i>Helena Wockelberg</i> : Förbundsredaktören har ordet	399
<i>Katarina Eckerberg</i> : Ordföranden om årsmötet och kommande verksamhetsår	400
Rapporter från Statsvetenskapliga förbundets årsmöte	401

Litteraturgranskningar

<i>Teresia Rindefjäll</i> : Democracy Beyond the Ballot Box: Citizen Participation and Social Rights in Post-Transition Chile. Anm. av Olle Törnquist	407
<i>Ulrika Jerre</i> : Conflicting Logics? Implementing Capacity and EU Adaptation in a Postcommunist Context. Anm. av Li Bennich-Björkman	411
<i>Björn Johnson</i> : Metadon på liv och död. En bok om narkomanvård och narkotikapolitik i Sverige. Anm. av Tom Bryder	418
<i>Bo Stråth</i> : Union och Demokrati. De förenade rikena Sverige-Norge 1814-1905. Anm. av Peter Haldén	424
Register årgång 108, 2006	429

Statsvetenskaplig tidskrift

Utgiven av Fahlbedska stiftelsen med stöd av Vetenskapsrådet. **redaktionssekreterare** Mats Sjölin (ansvarig utgivare) **bitr redaktionssekreterare** Teresia Rindefjäll **förbundsredaktör** Helena Wockelberg **redaktionsråd** Christina Bergqvist, Uppsala universitet, Mikael Gilljam, Göteborgs universitet, Patrik Hall, Malmö högskola, Cynthia Kite, Umeå universitet, Mats Lindberg, Örebro universitet, Michelle Micheletti, Karlstads universitet, Ulf Mörkenstam, Stockholms universitet, Teresia Rindefjäll, Lunds universitet, biträdande redaktionssekreterare, Mats Sjölin, Lunds universitet, redaktionssekreterare, Helena Wockelberg, förbundsredaktör **teknisk redaktör** Bengt Lundell **grafisk form** Henrik Malmqvist

Tidskriften utkommer med fyra nummer per år **prenumerationspris** 2006 360 kr **enstaka nummer** 95 kr **medlemmar** i Statsvetenskapliga förbundet och **studenter** erhåller tidskriften till rabatterat pris. Prenumeration sker via hemsidan, genom insättning av avgiften på plusgiro 27 95 65-6 med angivande av namn och adress eller genom meddelande till tidskriftens expedition

Eftertryck av tidskriftens innehåll utan angivande av källan förbjudes

Adress Statsvetenskaplig Tidskrift, Box 52, 221 00 Lund **telefon** 0470-708217 (Sjölin) 046-222 4602 (Rindefjäll) 046-222 1071 (Lundell) **telefax** 046-222 4006

e-post statsvetenskaplig.tidskrift@svet.lu.se **hemsida** www.statsvetenskapligtidsskrift.se

tryck Studentlitteratur, Lund 2006 ISSN 0039-0747

■ Anvisningar till författare

Manuskript insändes per e-post till <Statsvetenskaplig.Tidskrift@svet.lu.se> som ordbehandlingsdokument. Uppsatser och översikter granskas genom anonym peer-review. Författaren får dock ta del av granskarnas kommentarer. Litteraturgranskningar och meddelanden genomgår redaktionell granskning. Efter beslut om publicering insändes slutgiltigt manuskript som ordbehandlingsdokument per e-post till <Statsvetenskaplig.Tidskrift@svet.lu.se>. Vid tveksamhet om den tekniska utformningen, kontakta Bengt Lundell, Statsvetenskaplig Tidskrift, Box 52, 221 00 Lund, tel. 046-222 10 71, <Bengt.Lundell@jur.lu.se>. Tidskriften använder från årgång 107 ny redigeringsteknik. Texterna publiceras också på tidskriftens hemsida.

Statsvetenskaplig Tidskrift publicerar uppsatser, översikter och meddelanden, litteraturgranskningar samt notiser, på svenska, danska, norska och engelska. Författare får granska korrektur.

Manuskript bör utformas enligt följande anvisningar.

- 1 Arbetets titel anges på separat titelsida, med uppgift om författare, institutionsanknytning, fullständig adress inklusive e-postadress och telefon.
- 2 *Uppsatser* och *översikter* inleds med en abstract på engelska, högst 150 ord. Uppsatsers omfång bör ej överstiga 75 000 tecken, inkl. noter, exkl. litteraturförteckning.
- 3 Huvudtexten skall innehålla högst två rubriknivåer (förutom arbetets titelrubrik).
- 4 Tabeller och figurer skall vara numrerade och försedda med beskrivande rubrik. Figurer och större tabeller bifogas separat. I huvudtexten anges var tabeller och figurer skall inplaceras.
- 5 För referenser används parentessystemet. Ex: (Lukes 2005: 5-7, Gilljam - Hermansson 2003: 10). Kommenterande fotnoter numreras löpande.
- 6 Refererad litteratur redovisas i särskild litteraturförteckning, placerad efter huvudtexten. Förteckningen utformas i enlighet med följande exempel.

Dahl, Ann-Sofie. 2005. Freivalds förklaringar, *Smedjan* 20/1, tillgänglig på <<http://www.smedjan.com>>, citerad 2/2 2005.

Esaiasson, Peter, 2003. Vad menas med folkviljans förverkligande?, s 30-53 i Gilljam, Mikael - Hermansson, Jörgen (red), *Demokratins mekanismer*. Malmö: Liber.

Hall, Patrik, 2004. Autonoma krafter och anpassade människor: diskursiv makt inom svensk IT-politik, *Statsvetenskaplig Tidskrift* 106, s 97-124.

Hegeland, Hans, 2004. "Europeiska unionen I nationella parlament - inrikespolitik eller utrikespolitik?". Paper, Statsvetenskapliga Förbundet, arbetsgrupp Europaforskning, Stockholm.

Sjölin, Mats, 2004. *Politisk etik*. Lund: Studentlitteratur.

- 7 Vid *litteraturgranskningar* redovisas på titelsidan det granskade arbetet enligt följande exempel.

Katarina Bartling Hermansson: *Partikulturer. Kollektiva självbilder och normer i Sveriges riksdag*. Skrifter utgivna av Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala 159. Uppsala 2004: Acta Universitatis Upsaliensis.

■ Idékritik och statsvetenskapens nytta

LUDVIG BECKMAN¹

ABSTRACT

Critical Analysis of Ideologies and the Usefulness of Political Science. Herbert Tingsten's program for the critical analysis of ideologies promised to make political science more useful for understanding current political developments. However, in this article it is argued that these promises cannot be sustained unless normative political analysis is included as well. A point elaborated, is that there is a close analogy between normative political analysis and public policy evaluation. In both cases, the aim is mainly to illuminate the implications and consequences of certain values and ideals – not to prove them. In this sense, the usefulness of normative research is evident in that it enlarges and deepens our understanding of the values and principles to which we are committed.

Inledning

Det har hävdats att vetenskaplig forskning bidrar till en ”positiv samhällsutveckling” och att dess resultat rentav kan ge människor ”ett bättre liv” (Prop. 2004/05:80). Ibland formuleras den tanken än mer tillspetsat som när det påstås att ”vetenskaplig verksamhet får sin legitimitet genom nyttan” (Bjereld m.fl. 1999: 44). Sambandet mellan vetenskap och nytta blir därmed till mer än en from förhoppning och anses istället vara ett villkor för att överhuvudtaget bedriva forskning. Oavsett vilka grunder det finns för att acceptera någon av dessa uppfattningar torde det inte finnas anledning att oroa sig över om statsvetenskapen verkligen lever upp till dem. Ty det är inte svårt att föreställa sig att forskning om politikens villkor och effekter är betydelsefull för samhället i vid mening. Det politiska livet påverkar utvecklingen inom samhällets samtliga områden och är följaktligen avgörande för hur välstånd i varje tänkbar skepnad genereras och fördelas. Om statsvetenskaplig forskning bidrar till att öka kunskapen om politikens roll i denna process torde alltså nyttan av sådan forskning också vara uppenbar.

Emellertid är statsvetarna själva inte sällan mindre optimistiska om sin förmåga att bidra till nya insikter om politikens problem. De finns en föreställning om att statsve-

1 Ludvig Beckman är docent och forskarassistent vid Statsvetenskapliga institutionen, Stockholms universitet. E-post: Ludvig.Beckman@statsvet.su.se
Följande text presenterades ursprungligen i Gävle hösten 2005 på ett seminarium anordnat med anledning av Evert Vedungs frånträde som professor vid Institutet för Bostads- och urbanforskning vid Uppsala universitet. Jag är tacksam för synpunkter vid seminariet från Karin Borevi, Nils Hertting och Evert Vedung

taren inte bör uttala sig i de för politiken mest centrala frågorna. Ty enligt den klassiska doktrinen åligger för statsvetaren en viktig begränsning i förhållande till sitt studieobjekt – statsvetenskap bör vara en lära om politik, inte i politik. Uppgiften bör vara att beskriva och förklara det politiska livet, inte att ta ställning i politiska frågor.

För de som förväntar sig att statsvetenskapen skall vara så nyttig som möjligt för samhället måste den klassiska doktrinen framstå som problematisk. Politiska problem har inte sällan normativa dimensioner och om statsvetenskapen självmant avsä- ger sig förmågan att forska och uttala sig om dem blir följden givetvis att forskningen inte kommer att ha något att tillföra i en rad angelägna politiska problem. Den tänkbara nyttan av statsvetenskaplig forskning blir med andra ord mindre än vad den an- nars kunde ha varit.

Att en sådan avgränsning av det statsvetenskapliga forskningsfältet är problematisk blir kanske som mest tydligt inom den gren som studerar politiska idéer och ideologi- er. Enligt den klassiska doktrinen, som tycks uppleva en renässans i och med både diskursanalysens och begreppshistorikens tilltagande popularitet, är dessa företeelser intressanta endast som *berättelser* vilka kan beskrivas och tolkas men aldrig utsättas för kritik och prövning. Statsvetarens kritiska udd kan från den utgångspunkten vändas endast mot hur andra beskriver det ideologiska landskapet – inte mot de argument som vi där finner.

Idékritikens nytta

Den klassiska doktrinen utmanades för mer än ett halvt sekel sedan av Herbert Ting- stens program för ”idékritisk” forskning. I Tingstens efterföljd klargjorde Evert Ved- ung att statsvetaren kan göra ett större bidrag än det som består i att beskriva och tol- ka de politiska idéernas utveckling genom historien. En mer sporrande uppgift är att ikläda sig rollen som en ”i princip jämbördig debattdeltagare” och på allvar bemöta och granska de påståenden som ideologer, debattörer, politiker och andra framför i det offentliga rummet (Vedung 1974: 3).

I installationsföreläsningen vid tillrådet som professor vid Stockholms högskola 1935 framförde Tingsten en likartad tankegång och menade att idékritiken vill bidra till en ”rationalisering av den politiska diskussionen” (1935:68). Den idékritiska granskningen bidrar till det offentliga samtalet genom att peka ut de grumligheter, fel- aktigheter och motsägelser som där förekommer. Kanske kan Tingstens förhoppning på den punkten välvilligt tolkas som ett uttryck för en tilltro till vad John Rawls be- skrivit som det ”offentliga förnuftet” (Rawls 2001:156-208). Så uppfattad skulle bety- delsen av att ”rationalisera” det politiska samtalet vara att grunderna för den offentliga maktutövningen blir tydligare och därmed enklare att utvärdera och ta ställning till för anhängare av olika övergripande religiösa eller ideologiska läror.

En ”innehållslig” kritik av de politiska ideologierna blir följaktligen avgörande för statsvetarens ambition att göra sin verksamhet relevant och betydelsefull för det om- kringliggande samhället. Och det var nog också så Tingsten tänkte sig saken. Inför det allt mörkare stämningsläget i 1930-talets Europa framstod den historiskt och statsrättsligt orienterad statskunskapen som allt mindre relevant. För att förstå den politiska utvecklingen inom till exempel Sovjetunionen och det Tyska riket var studi-

et av konstitutioner, lagtexter och det parlamentariska spelet knappast behjälpligt. Tiden hade kommit när uppmärksamheten istället borde vändas mot de politiska idéerna och ideologierna.

Även vår tid rymmer givetvis ideologier och idéer som förtjänar att utsättas för kritisk granskning. Idékritiken har dock alltmer kommit att riktas mot de föreställningar som motiverar åtgärder eller frånvaron av dem i den offentliga politiken. I *Det rationella politiska samtalet* ivrade Vedung för en sådan breddning av idékritikens horisont.² Således vänder sig idékritiken mot statsmakternas resonemang lika mycket som mot de ståndpunkter som framförs av de politiska partierna och i de klassiska politiska texterna.

Frågan vi bör ställa oss är emellertid om idékritiken håller vad den lovar. I sin klassiska utformning innebär idékritik att statsvetaren nagelfar politiska texter, letar efter logiska kullerbyttor, empiriska orimligheter och metafysiska illusioner. Enligt Tingsten (1966) var syftet att blottlägga det ”storslagna feltänkandet” som han ansåg vara ett närmast ofrånkomligt drag hos de stora ideologierna. Det innebär samtidigt att idékritiken får en i hög grad *negativ* karaktär. Det handlar inte om att formulera positiva teser, att argumentera för en egen hållning eller att ta ställning i politiska frågor, men om att påvisa brister i andras tänkande.

En uteslutande negativ kritik av det slag som idékritiken representerar framstår emellertid som problematisk om syftet är att befordra ett ”rationellt” offentligt samtal om viktiga samhällsfrågor. Medan deltagarna i den politiska debatten brottas med att formulera ståndpunkter nöjer sig idékritikern med att skärskåda dem och peka ut deras brister. Den Tingstenska idékritiken syftar inte fram emot övervägda ställningstaganden i politiska frågeställningar. Intresset är begränsat till huruvida de ståndpunkter som andra framför är underbyggda med empiriskt hållbara argument och om argumentationen för dem är logiskt sammanhållen.

Ur den synvinkeln kan det ifrågasättas huruvida idékritikern passar i rollen som ”en i princip jämbördig debattdeltagare”. Undermineras inte ”jämbördigheten” av det faktum att övriga deltagare även försvarar normativa slutsatser och därmed tar ett större ansvar för de frågor och problem som är aktuella i samhället? Den renodlat negativa kritiken kan tyckas otillräcklig om vi som forskare önskar bidra till den politiska debatten och samhällsutvecklingen.³ På sin ålders höst uttryckte även Tingsten en oro som kan tolkas som en självvransakan om idékritikens fruktbarhet. Han beklagade tendensen hos forskarna att endast vilja ”visa upp att andra har fel” och deras obenägenhet att själva göra anspråk ”på stora upptäckter” (Tingsten 1966:213). Borde inte forskaren kunna inta en annan roll än den som felsökare, kriarättare eller intellektuell städtant?

2 ”Det nya som skett sedan Herbert Tingstens utsatte de politiska ideologierna för sin idékritik är att samma principiella tillvägagångssätt börjat tillämpas på uttalanden fällda i politiska vardagssammanhang”. Vedung beskriver idékritiken som ett slags ”policyforskning” och som sådan en av ”den moderna statsvetenskapens mer relevanta betraktelsesät”. (Vedung 1977:9E).

3 Den invändning som här formuleras skall inte sammanblandas med den som framförts mot Tingstens debattstil och avsaknaden av generositet mot sina debattmotståndare. Se t.ex. Hermansson (1992:182), Skovdal (1992:164-169) och Beckman (2005: kapitel fyra).

Utvecklingen inom statsvetenskapen har på sätt och vis redan besvarat den frågan. Idag är normativ forskning (politisk filosofi eller normativ politisk teori) en etablerad del av det internationella forskningsfältet. Där finner vi en uppsjö av inspirerande, skarpa, ibland svindlande, resonemang om innebörden av grundläggande normativa principer, vad respekten för dem innebär i en tid av globalisering, krig och kriser, hur de kan tillämpas på de frågor som reses av genteknikens utveckling, miljöproblemen och framtida generationer, hur de utmanas av skillnader mellan könen, nationer, kulturer, och så vidare. Dess främsta företrädare erhåller de förnämsta vetenskapliga priserna.⁴ Antalet svenska avhandlingar i ämnet tycks öka.⁵ Och åtminstone några spår i den offentliga debatten har den normativa forskningen lämnat.⁶

Den normativa forskningen tycks dock vara oförenlig med den övertygelse om statsvetarnas och vetenskapens möjligheter som Tingsten och många i hans generation hyste. Att som forskare söka besvara värdefrågor tedde sig för Tingsten som orimligt "från en värderelativistisk utgångspunkt" (Tingsten 1935:55). Den som framhårdade i möjligheten av att systematiskt argumentera i och inte bara om värdefrågor avfärdades som värdeobjektivist och därmed som upptagen av metafysisk spekulat. Värderelativismen framställdes som den enda vetenskapligt sett acceptabla åskådningen.

Emellertid är innebörden av den "värderelativism" som Tingsten och andra statsvetare åberopar inte sällan oklar.⁷ Ibland tycks uttrycket snarast hänvisa till den uppfattning som mer korrekt bör betecknas "emotivism". Enligt emotivismen saknar normativa utsagor helt sanningsvärde, de är varken mer eller mindre riktiga än känslouttryck som till exempel utrop av uppskattning, förakt eller sympati.⁸ En helt annan uppfattning återfinns inom subjektivismen enligt vilken värdesatser är påståenden, inte enbart känslouttryck, vilka därför kan vara sanna om än endast i den triviala meningen att de på ett mer eller mindre korrekt sätt återger vad vi själva anser. Sanningen om vad du anser är inte densamma som sanningen om vad jag eller någon annan anser. En sådan uppfattning om värdesatsernas sanningshalt är naturlig att beskriva som en "relativism" emedan en sådan etikett vore missvisande beträffande emotivismen. För den senare uppfattningen är förvisso Axel Hägerströms uttryck "värdenihilism" långt mer träffande. Om värdesatserna inte anses uttrycka något påstående alls kan vi knappast hävda att de uttrycker relativa sanningar – känslouttryck

4 Två exempel: John Rawls erhöll 1999, strax före sin död, Rolf Schock-priset av Svenska Vetenskapsakademien och Brian Barry tilldelades 2001 det Skytteanska priset i Statsvetenskap.

5 I Hanna Larhedens (1999:28) genomgång av statsvetenskapliga avhandlingar mellan 1976 och 1996 konstateras en ökning av normativa undersökningar under 80-talet. En fortsatt tillströmning av normativa studier kan dock inte beläggas under påföljande decennium.

6 För en genomgång av genomslaget av John Rawls *A theory of justice* i nordisk debatt se Föllesdal (2003).

7 Dessutom har det hävdats att värderelativismen är "demokratis filosofiska premiss" (Lewin 1990:16). Den uppfattningen delades emellertid inte av Tingsten (1960:59-61) som riktigt påpekade att relativismen är lika förenlig med auktoritära som demokratiska idéer.

8 Därav har emotivismen erhållit den pejorativa benämningen "the boo-hurrah theory". Emotivismen hade i Sverige Axel Hägerström som framstående företrädare vars inflytande av många har ansetts vara stort, inte bara på samhällsvetenskapen, men även på den politiska utvecklingen. Enligt Lundborg (1991:19-30) är det dock tveksamt om Hägerström utövade något egentligt inflytande på Tingsten och vad gäller dess inflytande på den politiska utvecklingen i Sverige hävdar Strömholm (2002:35) att den som regel har överdrivits.

är varken sanna eller falska. Men distinktionen mellan dessa värde teorier gjordes alltså sällan.⁹ Och både Tingsten och andra i hans efterföljd blandar dem samman när de säger sig acceptera en värderelativistisk utgångspunkt och samtidigt åberopar uppfattningen att värdesatser helt saknar sanningsvärde.¹⁰

Idékritikens negativa anslag var för Tingsten en naturlig följd av den skepticism om kunskap i värdefrågor som följer av både emotivismen och värderelativismen. På motsvarande sätt skulle den normativa forskningen representera ett överskridande av ett sådant synsätt. Konfliktlinjen går mellan två olika uppfattningar om forskningens möjlighet att systematiskt studera värdefrågor och därmed även om statsvetenskapens möjligheter att bidra till den verkligt politiska debatten.

Är relativismen självklar?

Tingstens resonemang framstår på sätt och vis som motsägelsefullt. Befinner sig inte anslutningen till en värderelativistisk filosofi i motsättning till den misstänksamhet gentemot filosofisk spekulering som Tingsten samtidigt gav uttryck för? För värderelativismen är i lika hög grad som andra värde teorier sprungen ur "filosofisk spekulering" och därmed varken mer eller mindre "metafysisk" än andra uppfattningar om vad värdesatser uttrycker och vilka deras sanningsvillkor är. Men det finns även andra invändningar som kan riktas mot föreställningen att relativism eller nihilism bör utgöra en för statsvetaren given utgångspunkt.

Den första gäller hur vi som statsvetare skall förhålla oss till vad som kan förmodas vara den gängse uppfattningen bland filosofer av facket. Emedan någon slags icke-objectivistisk värde teori för Tingsten (1935:66) framstod som en "truism" vore ett sådant förmodande idag mindre välgrundat. Den filosofiska expertisen, mot vilken Tingsten lutade sig, är inte längre lika enig och övertygad om hur värdesatsernas mening och sanningsvillkor skall förstås. En realistisk värde teori – enligt vilken värdesatser uttrycker påståenden om normativa egenskaper hos handlingar eller situationer – har idag värtaliga förespråkare.¹¹ Än mer inflytelserik torde emellertid uppfattningen vara att den moraliska argumentationen rymmer en logik som i sig rymmer kriterier för giltighetsanspråk.¹²

9 Ett exempel på sammanblandning uppvisar Jörgen Westerståhl (1993:280) som i en kritik av normativ forskning ansluter sig till "värderelativismen" (som alltså är en subjektivism eftersom den antar att värdepåståenden kan vara sanna men endast relativt övertygelsen hos den som gör dem) samtidigt som han hänvisar till Hägerström och uppfattningen att "värderingarna *inte* kan vara sanna" (min kursivering). Om värdesatser inte kan vara sanna kan de givetvis inte heller vara relativa sanningar.

10 Lundborg (1991:23f) tillskriver Tingsten en emotiv värde teori, liknande den som Hägerström föreslagit. Och riktigt är att Tingsten (1939:5) inte sällan hävdar att "sanningsfrågan" ej föreligger när det gäller värderingar. Trots det beskriver Tingsten konsekvent sin egen ståndpunkt som "värderelativistisk". Se även Hermansson (1994:35 fn. 5).

11 David Brink (1989) försvar för en realistisk värde teori är ett inflytelserikt exempel på den första uppfattningen.

12 Se exempelvis Jürgen Habermas (1996:228) som hävdar att förekomsten av riktiga och felaktiga svar på värdefrågor tycks förutsättas närhelst vi argumenterar om normativa spörsmål eftersom syftet är att övertyga och att övertygas. Argumentet att det saknas goda skäl i moraliska spörsmål innebure därför en slags praktisk själv motsägelse. Även Dworkin (1996) tycks förfäktat en med Habermas snarlikt tanke, dvs. att det inte är möjligt att förneka existensen av moraliska argument utan att själv samtidigt framföra just ett moraliskt argument.

Den iakttagelsen utgör givetvis inte ett argument mot giltigheten av vare sig värderelativismen eller emotivismen. Samtidigt saknar den inte relevans om vi accepterar det förhållningssätt som Tingsten anammade, nämligen att vi som samhällsvetare måste ta hänsyn till etablerade uppfattningar inom filosofifämnet när vi uttalar oss i filosofiska frågor. Avsaknaden av en förhärskande värdeteoretisk doktrin betyder givetvis inte att alla uppfattningar är lika rimliga, men det innebär att det krävs mer än en hastig hänvisning till filosofin för att motivera en utgångspunkt som exempelvis värderelativism eller emotivism.¹³

Den andra synpunkten har på ett övertygande sätt framförts av bland andra Stefan Björklund (1993) och gäller värderelativismens relevans. Spelar det någon roll om värderelativismen stämmer? Om den vore riktig skulle det kunna hävdas att normativa påståenden är metafysiskt sett suspekta – de uttalar sig ju inte om något som vi med säkerhet kan ha kunskap om. Men det problemet är knappast unikt för normativa påståenden. I själva verket är de metafysiska problemen närvarande även i utsagor om den empiriska verkligheten. Den naiva empiricismens förhoppningar om en förmedlad relation mellan kunskap om verkligheten och verkligheten själv är sedan länge övergiven. Empiriska observationer kan inte förstås som enkla återspeglningar av verkligheten – en grundläggande insikt hos Kant – och vars innebörd för den moderna vetenskapen tydliggjordes av Popper (Popper 1963:180, 185ff.). Även empiriska observationer kräver en rad antaganden, både om grundläggande metafysiska förhållanden (som att kausalitet existerar) och om hur observationerna skall sammanfogas till meningsfulla kategorier (som ideologier, socialt kapital, osv.). Forskarens "glasögon" är en ofrånkomlig förutsättning för att kunna sortera och se mönster i den annars så fragmentariska verkligheten.

Hos somliga har den insikten föranlett den felaktiga slutsatsen att grunden för all forskning är godtycklig och forskningsresultaten därför en produkt av den enskilde forskarens tycke och smak. Det följer emellertid inte. Även om vi accepterar att det inte existerar absoluta sanningar följer inte att alla påståenden är lika ogrundade. Skälet är att forskningens antaganden ständigt är utsatta för granskning och diskussion. Utgångspunkterna för en undersökning kan visa sig vara bättre eller sämre, till exempel genom att vara mer eller mindre fruktbara. De resonemang och påståenden som framförs kan därför fortfarande vara mer eller mindre välgrundade, trots att "grunden" de vilar på inte är orubblig. Den grund som forskningen står på kan med Popper beskrivas som den på vilken byggnaderna i en träskmark vilar. Husens pålar står för tillfället stadigt men kan fortfarande nå djupare och i själva verket kan vi aldrig vara säkra på om de står på fast mark eller inte (Popper 1959:111). Huruvida den solida berggrunden verkligen är nådd är emellertid inget hinder vare sig för att använda byggnaderna eller för att bedöma om de står stadigt. Därför gör som Stefan Björk-

13 Även Vedung påpekade i *Det rationella politiska samtalet* att "värdenihilismen är mogen för omprövning". Den synpunkt som Vedung framför är att likställandet av värdeutsagor med känsloutbrott, vilken är typisk för emotivismen, utgör en sammanblandning av *vad* för vi uttrycker en sats och *vad* satsen uttrycker. Måhända är det just känslor som ligger till grund för våra fördömanden eller gillanden. Men innehållet i normativa utsagor är något annat, de kan inte likställas med känslorna som de springer ur. Frågan är dock om Vedungs invändning verkligen biter på en emotivist vars uppfattning just tycks vara att värdesatsernas innehåll bör förstås som *inställningar* snarare än *föreställningar* om något.

lund påpekat ”frånvaron av en absolut säker grund det inte meningslöst att kritiskt pröva om en åsikt har bättre stöd än en annan” (Björklund 1991:45).

En slutsats som dock tycks följa är att den radikala åtskillnad som förmodats existera mellan empiriska och normativa studier knappast längre kan motiveras. Visst finns det skillnader mellan till exempel en studie av väljarbeteenden och en studie som syftar till att ta ställning i frågan huruvida rösträtten bör utsträckas till de förståndshandikappade. Men skillnaden består inte i att väljarstudien har en fast grund att stå på emedan argumentationen om rösträttens gränser endast vilar på antaganden. Ty i båda fallen vilar slutsatserna ytterst på antaganden och premisser som inte själva är föremål för undersökning. Eftersom det i detta avseende inte föreligger någon skillnad mellan empiriska forskningsresultat och normativa slutsatser torde det heller inte vara rimligt att avfärda möjligheten av det senare slaget av undersökningar – med mindre än att vi inte helt uppger tron på forskningens möjligheter.

Normativ forskning som kritisk utvärdering

Trots värderativismens brister dröjer sig säkerligen tvivlet kvar om möjligheten av normativ kritik. Den fråga som tarvar ett svar är snarast en metodfråga och inte ett värdeteoretiskt spörsmål. Kan vilken värdering som helst utgöra en acceptabel grund för en vetenskaplig undersökning? Låt oss för enkelhetens skull ha en viss slags studie i åtanke, nämligen de som är klassiskt idékritiska i sin utformning men med ett uttryckligt normativt syfte. De är normativa undersökningar som syftar till att kritiskt granska de resonemang som förs av myndigheter, lagstiftare, och andra aktörer i samhället. Det är argumenten för och emot olika principer eller åtgärder som studeras. Till exempel kan vi önska studera regeringens och riksdagens argument för utvidgade möjligheter att bruka så kallade ”hemliga tvångsmedel”, som hemlig teleavlyssning och buggning. I en sådan undersökning behöver ambitionen inte endast vara att pröva hållbarheten av lagstiftarens empiriska påståenden och giltigheten i de slutledningar som anges. En mer intressant fråga är hur avvägningen mellan värdet för den personliga integriteten och rikets säkerhet bör se ut i en demokratisk rättstat.¹⁴ Och den frågan är givetvis av normativ karaktär.

För att kunna säga något om den frågan behöver forskaren ta spjörn mot olika normativa teorier om hur avvägningen mellan samhällets och den enskildes intressen bör ske. När sedan teorierna tillämpas på det empiriska materialet kommer ”debatten” förhoppningsvis att kunna ses i ett nytt ljus – nya skiljelinjer kan identifieras, den principiella innebörden av tidigare till synes oskyldiga påståenden klargörs, och så vidare. Den normativa undersökningen kommer därvidlag att, som påpekats, ha vissa likheter med utvärderingar av det slag som regelbundet genomförs av offentlig verksamhet.¹⁵ I båda fallen är syftet att i efterhand värdera utfall utifrån i förhand bestämda kriterier. Frågan om valet av norm för en idékritisk granskning kan följaktligen omformuleras till en fråga om valet av norm i utvärderingar i allmänhet.

14 Exemplet är hämtat från min egen forskning; Beckman (2006).

15 Parallellen återfinns i Assarsson & Svensson (1995).

Om hur ett sådant val bör ske förekommer för all del ett flertal olika uppfattningar. Det mer konventionella synsättet – som i hög grad anammats av rättsvetenskapen – är att den offentliga verksamheten först och främst bör utvärderas med avseende på de normer som finns fastslagna i offentliga program, föreskrifter, lagtexter, internationella avtal och konventioner. De värderingar som kan ligga till grund för eventuell kritik från forskarens sida är med andra ord endast de som tydligt går att återföra till de målsättningar som myndigheter, regering och riksdag har slagit fast. Därmed har vi att göra med en ”måluppfyllelseutvärdering” i Vedungs terminologi (Vedung 1991:33). Det är samtidigt just den snäva utgångspunkten i en sådan utvärderingsmodell som Vedung ifrågasätter. ”Varför skulle bedömningar med andra måttstockar än programmets egna, förutbestämda mål inte få kallas utvärdering?”, frågar Vedung retoriskt (Vedung 1991:32). Det är lätt att hålla med Vedung om att andra bedömningsgrunder än de som ett politiskt system själv ansluter sig till rimligen kan vara båda relevanta och fruktbara som utvärderingskriterium. Hur demokratin skall mätas kan inte vara en fråga som skall avgöras med hänvisning till hur demokratin definieras av det politiska systemet självt. Och givetvis borde en utvärdering som tar sikte på social rättvisa, jämställdhet eller hållbar utveckling inte vara begränsad till hur dessa idéer preciserats i lagtexter, föreskrifter eller partiprogram. Det är svårt att se något rimligt skäl till att acceptera antagandet att de uppfattningar som anges i sådana dokument är de mest korrekta eller fruktbara. Därför måste det rimligen anses önskvärt att statsvetaren självständigt formulerar utvärderingskriterier för sin undersökning. I själva verket har många välkända utvärderingar av politiska institutioner – till exempel de som regelbundet genomförs av Freedom House eller SNS – antagit just en sådan självständig karaktär.

Givet att dessa resonemang även är tillämpliga på normativt syftande idékritiska studier framstår valet av utgångspunkt som mindre dramatiskt. Normativa kriterier är inte väsentligen annorlunda än de kriterier som tillgrips vid vilken utvärdering som helst. Det kan naturligtvis vara så att en normativ studie av något politikområde är ointressant, att den inte säger oss något om teorin eller empirin som vi inte redan visste. Men om en studie är fruktbar eller inte beror knappast på huruvida den är normativ. Även beskrivande och förklarande teorier kan leda till triviala forskningsresultat.

Någon kanske invänder att parallellen mellan utvärderingsstudier och normativ forskning här drivs för långt. Till exempel tycks det vara fallet att normativa studier inte med nödvändighet är tillämpande. En stor del av den normativa forskning som bedrivs utvärderar trots allt *inte* politiska institutioner, skeenden eller händelser. Skillnaden kunde sägas vara att den normativa forskningen i högre grad intresserar sig för utvärderingskriterierna själva. Det är teorin – de kriterier, normer och värderingar – som vi använder oss av för att bedöma politiska institutioner som här är föremål för undersökning. Därför vore det mer riktigt att säga att normativ forskning syftar till att utvidga vår kunskap om olika normativa uppfattningar (moralfilosofier, rättviseteorier eller ideologier). Det innebär att ambitionen är att ge ökad precision åt innebörden av någon central normativ uppfattning (om fördelning, ägande, tvång, integritet, etc.) genom att klargöra hur argumenten för eller emot det kan bemötas, genom att presentera nya tolkningar av den, eller genom att påvisa dess implikationer för något problem som tidigare inte belysts nämnvärt (om kloning, barns rättigheter, skyldighe-

ter till framtida generationer, etc.). Betydelsen av normativ forskning kan följaktligen sägas bestå i att den tydliggör grunderna för och vilka ståndpunkter som följer av våra politiska övertygelser. Genom att kritisera och precisera normativa principer – och inte sällan även peka ut dem i politisk debatt – kan normativ forskning bidra till mer förnuftiga politiska ställningstaganden för den enskilde såväl som för statsmakterna. En normativ undersökning förtydligar hur de argument som åberopas hänger samman, vilka ståndpunkter de är förenliga eller oförenliga med, vilka mer grundläggande värderingar och antaganden som de för med sig.

Mot invändningen att normativ forskning endast skulle präglas av ”åsikter” eller ”tyckande” kan slutligen följande påpekas. Liksom i all forskning är det i argumentationen för undersökningens slutsatser som den vetenskapliga kvaliteten framträder. Det är hur väl en tes försvarats eller kritiserats som är avgörande. Poängen med normativa undersökningar är därför inte att de framför normativa uppfattningar men att de uppenbarar argumenten för och emot dem. Följaktligen framstår Tingstens invändning, att ”sanningsfrågan inte föreligger” i värdefrågor, som helt ovidkommande.

Närliggande tankegångar

Tingsten värderrelativism hindrade honom från att erkänna normativ forskning som en vetenskaplig verksamhet. Trots det var han samtidigt nära att erkänna möjligheten av det tillvägagångssätt som här skisserats. I slutet av sin installationsföreläsning resonerade Tingsten kring förutsättningarna för att som statsvetare ge ”bidrag till lösningen av politiska problem”. Visst vore det tänkbart, fortsätter Tingsten, att ”som arbetshypotes godtaga vissa mer eller mindre naturligt givna förutsättningar – t.ex. en viss ideologi eller opinion – och att härpå bygga upp en från de angivna utgångspunkterna riktig konstruktion” (Tingsten 1935:67). Av den citerade passagen tycks det framgå att politiska och därmed normativa uppfattningar trots allt är möjliga att kritisera – åtminstone om någon värdeståndpunkt accepteras som ”arbetshypotes”. Följaktligen ansåg Tingsten att värderingar trots allt vore möjliga att utgå från och använda som bedömningsgrund i vetenskapliga studier. Emellertid avfärdade Tingsten ett sådant tillvägagångssätt. På grunder som inte närmare utvecklas hävdar han att metoden är ”ohanterlig” och slutsatsen i installationsföreläsningen blir därmed att den ”icke [kommer att] få stor betydelse” (ibid.).

I *Det rationella politiska samtalet* är även Vedung snubblande nära att beskriva den normativa forskningens logik som analog med den som gäller för utvärderingsforskningen. Vedung påpekar att de värdeomdömen som förekommer i politiska sammanhang inte sällan är ”instrumentella” (Vedung 1977:175f). Politisk argumentation syftar inte endast till att försvara någon viss värdering men kanske oftare till att motivera de beslut och reformer som anses följa ur den. Det är just argument av det senare slaget som Vedung anser vara möjliga att pröva. Det är möjligt eftersom sådana resonemang främst är avhängiga empiriska försanthållanden och antaganden. Det är med andra ord den empiriska hållbarheten i normativa argumentationskedjor som idékritiken granskar. På så vis menar Vedung att idékritiken bidrar till prövningen av nor-

mativa ståndpunkter utan att själv tvingas till ett normativt ställningstagande. De normer som idékritiken tar spjärn mot återfinns redan i det undersökta materialet.

Men med ett sådant synsätt blir idékritiken alltså bunden av de värderingar som partier, myndigheter och andra aktörer redan framfört. Önskar vi skärskåda regeringens förslag om införandet av nya tvångsmedel så kan vi med Vedungs modell kritiskt granska förslaget empiriska premisser. Är det till exempel riktigt att hemliga tvångsmedel är ett effektivt redskap i kampen mot grov brottslighet och terrorism? Kan vi påvisa att belägg saknas för det antagandet har vi utan tvekan pulveriserat åtminstone ett av argumenten för regeringens förslag. På så sätt innebär vår undersökning en kritik av den förda politiken. Det är dock inte möjligt att med Vedungs modell kritisera uppfattningen att åtgärder som på ett effektivt sätt minskar riskerna för terrordåd och grov brottslighet är legitima även om de sker på bekostnad av den enskildes integritet. Det finns helt enkelt inget utrymme för idékritikern att tillgripa andra normativa bedömningsgrunder än de som regeringen själv anslutit sig till.

En sådan begränsning av idékritiken vore emellertid svår att försvara givet den kritik av utvärderingsforskningen som Vedung själv formulerat. Som bekant har Vedung hävdad att offentliga reformer rimligtvis kan bedömas utifrån "andra måttstockar än programmets egna" (Vedung 1991:32). Därmed förflyttar vi oss bort från den snäva kritiken av "instrumentella" påståenden och mot vad Vedung beskriver som "kategoriska" värdesatser – dvs. ställningstaganden som inte endast utgör en tillämpning i det enskilda fallet av en mer allmän princip. Hur står sig till exempel den svenska regeringens åtgärder i kriget mot terrorismen utifrån en rättighetsbaserad liberal teori? Inte minst torde det vara en väsentlig och relevant uppgift att kritiskt granska hur regering och lagstiftare hanterar principkonflikter i den offentliga politiken. Utgångspunkten – "arbetshypotesen" – kunde därmed vara en eller flera olika normativa teorier om hur den enskildes och samhällets intressen bör jämkas i en demokratisk rättsstat. Givet en viss normativ utgångspunkt finns inte längre något hinder för att ta ställning till de avvägningar som regering och riksdag formulerat.

Avslutningsvis

Är studiet av politiska idéer och ideologier till nytta för samhället? Ett uppenbart svar på den frågan är det som Tingsten angav, nämligen att en kritisk granskning av den politiska debatten som blottlägger tankefelen och bristerna däri torde ha stor betydelse för demokratin och samhällsutvecklingen. Men det svaret visar oss även varför den Tingstenska idékritiken knappast kan leva upp till sina förväntningar om att "rationalisera" det politiska samtalet och att vi som forskare och studenter skall inträda som i princip "jämbördiga deltagare" i den politiska debatten. Ty det ansvar som vilar på deltagarna i ett sådant samtal kan inte endast vara ett utpeka felaktigheterna i de övriga deltagarnas positioner. Idékritikens helt och hållet negativa karaktär förhindrar den att vara ett redskap för en mer upplyst offentlig debatt, vilket naturligtvis även minskar dess relevans och nytta för det omkringliggande samhället. För att uppnå dessa syften måste, har jag hävdad, även normativa påståenden och teorier vara möjliga att kritisera, värdera och utveckla. Den normativa forskning som idag bedrivs

inom statsvetenskapen fullföljer på så vis den tankegång som vägledde Tingsten, Vedung och andra företrädare för idékritisk forskning.

Invändningen som kan resas mot en sådan slutsats är att normativ forskning tycks befinna sig i konflikt med uppfattningen att det på vetenskaplig grund är omöjligt att ta ställning i värdefrågor. Jag har dock försökt visa att så inte behöver vara fallet. Lösningen är helt enkelt att på större allvar ta den idé som Vedung och i viss mån även Tingsten redan antytt – att den kritiska granskningen av politikens idéer och föreställningar har väsentliga likheter med utvärderingsforskningens logik. Normativ forskning syftar varken till att torgföra forskares åsikter eller till att blottlägga eviga moraliska sanningar. Ambitionen är att ge nya insikter om innebörden av de normativa kriterier utifrån vilka vi bedömer politiska insatser och institutioner. Ur den synvinkeln blir frågan huruvida värdesatser kan vara sanna eller falska tämligen irrelevant.

Referenser

- Assarsson, Jan och Svensson, Torsten, 1995. *Att fråga och att svara*. Stencil, Uppsala: Statsvetenskapliga institutionen.
- Beckman, Ludvig, 2006. Godtagbart i ett demokratiskt samhälle? De hemliga tvångsmedlen och rätten till personlig integritet, *Svensk Juristtidning* 91, s 1-22.
- Beckman, Ludvig, 2005. *Grundbok i idéanalys*. Stockholm: Santérus förlag.
- Bjereld, Ulf, Demker, Marie och Hinnfors, Jonas, 1999. *Varför vetenskap?* Lund: Studentlitteratur.
- Björklund, Stefan, 1991. *Forskningsanknytning med disputation*. Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- Björklund, Stefan, 1993. Kan statsvetare ta ställning i politik?, *Statsvetenskaplig tidskrift* 96, s 81-86.
- Brink, David, 1989. *Moral realism and the foundations of ethics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dworkin, Ronald, 1996. Objectivity and truth: You'd better believe it, *Philosophy and Public Affairs* 25, s 88-139.
- Föllesdal, Andreas, 2002. Rawls in Nordic Countries, *European Journal of Political Theory* 1, s 181-198.
- Habermas, Jürgen, 1996. *Between facts and norms*. Cambridge: Polity Press.
- Hermansson, Jörgen, 1992. Herbert Tingsten som offentlig debattör – en svensk Voltaire, *Svensk teologisk kvartalstidskrift* 68.
- Hermansson, Jörgen, 1994. Hur kan demokratin rättfärdigas?, i Anders Sannerstedt – Magnus Jerneck (red.), *Den moderna demokratins problem*, Lund: Studentlitteratur.
- Larheden, Hanna, 1999. Trender och traditioner inom svensk statsvetenskap 1976-1996, *Statsvetenskaplig tidskrift* 102, s. 25-43.
- Lewin, Leif, 1990. *Upptäckten av framtiden*. Stockholm: Norstedts.
- Lundborg, Johan, 1991. *Ideologiernas och religionens död. En analys av Herbert Tingstens ideologi- och religionskritik*, Nora: Nya Doxa.
- Popper, Karl, 1963. *Conjectures and refutations*. New York: Harper Torchbooks.
- Popper, Karl, 1959. *The logic of scientific discovery*. New York: Harper Torchbooks.
- Proposition 2004/05:80, *Forskning för ett bättre liv*.
- Rawls, John, 2001. *Folkens rätt*. Göteborg: Daidalos.
- Skovdal, Bernt, 1992. *Tingsten, totalitarismen och ideologierna*. Stehag: Symposion.
- Strömholm, Stig, 2002. Uppsalaskolan och konstitutionens normativitet, i Eivind Smith (red.), *Grundlagens makt : konstitutionen som politiskt redskap och som rättslig norm*. Stockholm: SNS Förlag.
- Tingsten, Herbert, 1935. *Statskunskapen och den politiska utvecklingen, Samhällskrisen och socialvetenskapen*, Stockholm: Kooperativa förbundets förlag.
- Tingsten, Herbert, 1939. *Konservatismens idéer*. Stockholm: Bonniers.
- Tingsten, Herbert, 1960. *Demokratins problem*. Stockholm: Bonniers.
- Tingsten, Herbert, 1966. *Från idéer till idyll. Den lyckliga demokratin*. Stockholm: Norstedt.
- Vedung, Evert, 1974. Innehållslig och funktionell idéanalys, *Statsvetenskaplig tidskrift* 56, s 1-20.
- Vedung, Evert, 1977. *Det rationella politiska samtalet*. Stockholm: Aldus Bonnier.
- Vedung, Evert, 1991. *Utvärdering i politik och förvaltning*. Lund: Studentlitteratur.
- Westerståhl, Jörgen, 1993. Om statsvetenskapens förträfflighet, i Björn Wittrock m.fl. (red.), *Politikens väsen*. Stockholm: Tiden.

Redaktionen för *Statsvetenskaplig tidskrift* har ombett ett antal erfarna professorer i ämnet att, med fria händer, skriva en betraktelse över forskningsläget inom sitt eget specialområde. Dag Anckars uppsats om forskning i komparativ politik är den andra i serien. Den första i serien, Axel Hadenius uppsats om demokratiseringsforskning, publicerades i förra numret.

■ Jämförande politik – vad är det?

DAG ANCKAR¹

ABSTRACT

Comparative Politics – What Is It? Comparative politics is the only one of the political science subdisciplines that is defined in methodological rather than substantive terms. Since, however, scientific enterprises are always and unavoidable comparative, any emphasis on comparison and comparative method is certainly less than helpful in attempts to grasp the meaning of the term “comparative politics”. According to general usage in political science, comparativists are engrossed in political similarities and differences between countries; this lexical definition, however, corresponds poorly with stipulative definitions embedded in the practice of research. For one thing, by performing important hypothesis-generating and similar tasks, studies of one case form a central and integrated feature of comparative politics. Furthermore, much comparative research moves on the levels of individuals and groups, and makes use of countries as contexts rather than units. As political science has matured to be a nomotetic discipline, aiming at the building of empirically falsifiable explanatory theory, the crossing of borders in space and time has become a necessity, and comparative politics is today much more than an isolated political science compartment only.

Det vetenskapliga studiet av politik har genomgått och genomgår många förändringar, som relaterar till annorlunda och nya konceptioner av själva politiktermen, till metodiska nyvinningar, till det omgivande samhällets syn och krav på disciplinen, m.fl. omständigheter. En trend som varit tydlig sedan vidpass 1970-talet och som alltfört vinner i tydlighet är att den s.k. jämförande politikens ställning inom disciplinen blir viktigare och t.o.m. central. “Comparative politics should be a central, if not *the* central, concern of political science”, heter det i en auktoritativ lärobok om det komparativa politikstudiet (Peters 1998: 212). När författaren därtill ännu säger att “the future of comparative politics is important for the future of the discipline of political science” (Peters 1998: 214) och att “comparative politics should be a growth industry

1 Professor emeritus Dag Anckar är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen, Åbo Akademi.
E-post: Dag.Anckar@abo.fi

Uppsatsen återger ett föredrag av författaren vid den 14:e Nordiska kongressen i statskunskap, Reykjavik, 11-13 augusti 2005. Smärre stilistiska ändringar har införts.

within political science” (Peters 1998: 225), formulerar han tankar som i dag delas av väldigt många. “Arguably there is not a concept that is more central to the substance matter of the ‘political’ than democracy”, skriver, i ett sammanhang, Hans Keman, som fortsätter med att notera att studiet av just demokrati är en typisk uppgift för den jämförande politiken (2002: 37).

Populariteten till trots är etiketten “jämförande politik” på olika sätt problematisk. Fråga är härvid ingalunda enbart därom, att beteckningen saknar mening i språkligt hänseende – politikens institutioner och aktiviteter kan jämföras, men de kan inte jämföra (Johnson 1989: 111). Fråga är fastmer därom, att beteckningens substantiella innebörd är diffus. Inom den rådande diskursen råder för all del ingen stor oklarhet härom – jämförande politik är, menar man på olika håll, ett studium av flera länder. Denna uppfattning är tämligen inarbetad och tämligen allmänt accepterad. “The goal of comparative politics is to encompass the major political similarities and differences between countries”, heter det i en läroboksframställning (Hague – Harrop 2004: 69); komparativa studier kännetecknas av “ett antagande om att det finns likheter eller skillnader mellan länder som är viktiga att studera för att få förståelse för politik”, står det i en annan lärobok (Denk 2002: 7). När Kenneth Newton i en presentation av *European Consortium for Political Research* skriver att tyngdpunkten i organisationens verksamhet “has been not just on political science or on teaching and research, but on comparative approaches to the subject” (1991: 449), gör han sig otvivelaktigt till tolk för samma uppfattning – vad han säger är att organisationen vill främja en vetenskaplig verksamhet, där länder jämförs med varandra. Ibland ersätts landtermen med uttryck som “political system”, “nation-state” eller “government” (t.ex. Scarrow 1969), men i sak ändrar detta ingenting. Att vara komparativist innebär med detta kriterium, några exempel följer, att man frågar varför vissa länder är mer demokratiska än andra (Hadenius 1992), att man frågar varför vissa demokratier är s.k. majoritetsdemokratier medan andra är s.k. konsensusdemokratier (Lijphart 1984, 1999), eller att man frågar varför vissa demokratier har mer fragmenterade partisystem än andra (C. Anckar 1998). Uttryckligen är det härvid det gränsöverskridande elementet som gör en framställning komparativ – inomnationella jämförelser anses i gängse språkbruk inte falla inom det jämförande politikstudiets ram (Rose 1991: 446-447). I detta studium av flera länder kan forskarens eget hemland naturligtvis ingå, om än landet, å andra sidan, på intet sätt behöver ingå i den krets av länder som studeras. Ibland tas dock precis konfrontationen mellan det “egna” och det “främmande” som en intäkt för det komparativa studiet – “one can greatly improve insights in one country by immersing oneself in at least one other country”, lyder en i den komparativa politiklitteraturen ofta återopad formulering (Daalder 1987: 16).

Emellertid är denna länder-som-studieobjekt definition inte övertygande. Den är snarast konstig, och det huvudsakliga syftet med denna uppsats är att ifrågasätta definitionen och visa på dess otillräcklighet. Någon ersättande och mer adekvat definition skall dock inte framläggas. Uppsatsens budskap, som gärna kan framträda redan här, är att jämförande politik rimligtvis inte längre i dag kan uppfattas vara en avgränsad och specifik underavdelning av det statsvetenskapliga studiet, en avdelning som andra avdelningar, varken mer eller mindre legitim och berättigad. Budskapet är att jämförande politik har kommit att och bör spänna över så vida fält av det statsveten-

skapliga studiet, att rågången mellan jämförande politik och politikstudiets andra områden har blivit oprecis, diffus, trubbig och konturlös. Frågan vad "jämförande politik" egentligen är, har därmed blivit svår att besvara, den har även, på sätt och vis, blivit mindre angelägen. Detta gäller därför att termen numera avser eller i varje fall borde avse ett stadium som inte är speciellt och egenartat, utan är, eller i varje fall borde vara, ett statsvetenskapligt allmångods, ett sätt att tänka och förfara som täcker mycket snarare än litet och som konstituerar en regel snarare än ett undantag. Uppsatsen instämmer m.a.o. i de positiva omdömen som refererats ovan om den jämförande politikens betydelse; den instämmer däremot inte i det gängse sättet att definiera och avgränsa jämförande politik.

Uppsatsen har fem avdelningar. Denna introduktion följs av en andra avdelning, som diskuterar frågan huruvida det jämförande greppet i sig och de metoder som följer med greppet kan vara faktorer som definierar jämförande politik och alltså anvisar det jämförande politikstudiet en egen plats på statskunskapens problemaport. En därpå följande tredje avdelning inleder en närkamp med den nyssnämnda föreställningen att det speciella med jämförande politik är ett studium av flera länder; avdelningen dröjer vid den för den gällande definitionen generande omständigheten att jämförande politik jämväl måste härbärgera studier av ett land. Den nyssnämnda närkampen fortsätter i uppsatsens fjärde avdelning, som med en lärdomshistorisk ansats förfäktar tanken att det jämförande politikstudiet via statskunskapens utveckling i nomotetisk riktning har expanderat på ett sätt som varit ägnat att avlägsna skrankorna mellan jämförande politikforskning och annan politikforskning. Avdelningen förfäktar jämväl tanken att forskningens praktik gjort länderdefinitionen obsolet, i det en myckenhet sådan forskning som på rimliga grunder måste uppfattas höra inom jämförande politik inte håller sig till definitionens krav på länder som analysenheter. En femte avdelning har karaktären av en kort slutkläm, som upprepar och understryker uppsatsens centrala tes om den jämförande politikens primat och därmed dess osynlighet.

Närmandesätt och metod

Av de områden som statskunskapen vanligen anses sönderfalla i, är jämförande politik det enda som har en metodologisk i stället för en substantiv benämning (Lijphart 1971: 682). Man kunde därför lätt förledas att tro att metodologiska omständigheter ger genren dess särprägel, och särskilt närliggande är naturligtvis tanken att det jämförande politikstudiet i särskild mån kännetecknas av en "jämförande" ambition. Emellertid är denna föreställning, detta blir snabbt uppenbart vid en stunds eftertanke, alldeles ohållbar. Det vetenskapliga arbetet är nämligen alltid jämförande, och är det genomgående i sina olika faser och processer. Sålunda är det en grundläggande vetenskaplig uppgift att definiera begrepp, och redan denna grundläggande uppgift såväl förutsätter som föreskriver komparation: det som skall definieras måste jämföras med det från vilket det skiljer sig (Merkl 1970: 4). Komparationens ofrånkomlighet i statskunskapen framhölls, med glasklara formuleringar, redan år 1966 av Gabriel Almond i ett ofta citerat anförande inför det amerikanska statsvetarförbundet, i vilket Almond deklarerade att "it makes no sense to speak of a comparative politics in political science, since if it is a science, it goes without saying that it is comparative in its

approach” (Almond 1966: 878). “Comparison”, fortsatte Almond, “whether it be in the experiment, in the analysis of the results of quantitative surveys, or in the observation of process and behavior in different contexts in the real world, is the very essence of the scientific method” (Almond 1966: 878).

Helt liknande tongångar klingar i ett inlägg från ungefär samma tid av Harold Lasswell, som framhåller att ett närmandesätt, om det skall anses vara vetenskapligt, måste vara “unavoidably comparative” (1968: 3). I själva verket kan räckor av likalydande uttalanden framletas ur litteraturen. “All investigations of cause and effect are by nature comparative”, lyder sålunda en formulering i en här redan återopad färsk lärobok (Hague – Harrop 2004: 69). De första orden i Mattei Dogans och Dominique Pelassy’s kända arbete *How to Compare Nations* lyder: “To compare is a natural way of thinking” (1984: 3); författarna fortsätter med att parafasera René Descartes, varvid de säger: “I think, consequently I am comparing” (1984: 3). “All knowledge is comparative”, understryker, för sin del, John Gerring (2005: 182), och Stein Kuhnle och Stein Rokkan framhåller i en lärdomshistorisk essä att “whatever the method, any systematic treatment of politics must resort to comparative analysis” (1978: 152). En bred enighet föreligger därom, att ett jämförande inslag är både naturligt och nödvändigt i det vetenskapliga arbetet – den konklusion som härur följer, är att föresatsen att jämföra inte kan avgränsa den jämförande politikens fält. Fältet delar sin metodologiska bestämning med många andra fält, och bestämningen saknar därför en kontur.

När så är fallet, framstår jämväl tanken på en avgränsning i termer av metod som förfelad – om den jämförande ambitionen finns överallt, måste samma rimligtvis gälla de metoder man kan bruka för ambitionens förverkligande. Ändå är det ur uppsatsens syfte nödvändigt att här något beröra frågan om det komparativa politikstudiets metoder, och två inlägg av Arend Lijphart utgör en lämplig upphängningspunkt. Inläggen tillkom på 1970-talet; de har till dels blivit skolbildande och de har bidragit till att definiera debattens gränser och innehåll. I en artikel med titeln “Comparative Politics and the Comparative Method”, publicerad år 1971, pekade Lijphart på fyra olika vetenskapliga tillvägagångssätt, nämligen den experimentella metoden, den statistiska metoden, den jämförande metoden och fallstudiemetoden. Den jämförande metoden ville han definiera “as a method of discovering empirical relationships among variables” (1971: 683); metodens logik var härvid den samma som den experimentella metodens logik, och från den statistiska metoden skiljde sig den jämförande metoden endast däri, att den handskades med ett mindre antal fall (1971: 684). Lijphart påpekade att den jämförande metoden nog konfronterade ett alldeles särskilt problem, innefattat i formeln “many variables, small N” (1971: 686), men det är viktigt att notera att han detta till trots på intet sätt satte likhetstecken mellan jämförande politik och jämförande metod. “In comparative politics, other methods can often also be employed, and the comparative method is also applicable in other fields and disciplines”, skrev han (1971: 690).

Några år senare, 1975, återkom Lijphart till temat i en uppföljande artikel med titeln “The Comparable Cases Strategy in Comparative Research”. Som titeln angav, var Lijphart nu mogen att peka ut en särskild metod och argumentera för dess särskilda hemortsrätt och dess centrala position i studiet av jämförande politik. “I now think that it is more appropriate to reserve the term comparative method to the compara-

ble-cases strategy” skrev han (1975: 163); denna strategi beskrev han, med en litet omständlig definition, som “the method of testing hypothesized empirical relationships among variables on the basis of the same logic that guides the statistical method, but in which the cases are selected in such a way as to maximize the variance of the independent variables and to minimize the variance of the control variables” (1975: 164). Vad han talade om var alltså ett sökande, baserat på konstanthållanden, efter olikheter i likhet – metoden, med rotfästen i John Stuart Mills framläggningar av “method of difference” och “method of concomitant variations” (Lijphart 1975: 164; Faure 1994: 316-320; Denk 2002: 57-61), har följdriktigt ansetts beteckna en “most-similar-system” design, där sådana system jämförs som är olika i det avseende som särskilt intresserar, men lika i andra på saken eventuellt inverkan omständigheter. Metodens särskilda egenskaper och för komparation tillrättalagda egenskaper belyste Lijphart via en genomgång av olika avseenden i vilka metoden enligt hans mening överträffade den statistiska metoden (1975: 165-172).

Lijpharts syn på most-similar-system närmandesättets centrala position inom jämförande politik har naturligtvis inte stått oemotsagd. Den praktik som utvecklats kring konsten att jämföra länder har sålunda tagit föga intryck. Den har varit en annan, och har inräknat en mängd andra metoder, inte minst den statistiska – i lärda journaler kan man titt och tätt snubbla över meningsutbyten mellan företrädare för det ena eller det andra synsättet (t.ex. Berg-Schlosser 2003, Welzel – Inglehart 2003). En viktig principiell invändning mot laborerandet med “comparable cases” levererade Adam Przeworski och Henry Teune i boken *The Logic of Comparative Social Inquiry*, utkommen redan år 1970, d.v.s. innan Lijpharts metoduppsatser såg dagens ljus. En egentlig polemik mot Lijphart ingick Przeworski och Teune därmed inte in på, däremot nog på en allmän polemik mot det synsätt Lijphart skulle komma att företräda. Polemikens innebörd var, helt enkelt, att de konstanthållanden, via likheter, som most-similar-system metoden förutsätter, inte låter sig göras i samhälls- och politikvetenskapernas värld. Förvisso gäller, hävdade författarna, att olikheterna mellan likartade länder är få till antalet, men olikheterna är dock alltid tillräckligt många för att omöjliggöra ett effektivt konstanthållande och därmed en effektiv kontroll (1970: 34). Vad Przeworski och Teune ville peka på, var alltså ett överdetermineringsproblem. Problemet har uppmärksammats i metodlitteraturen med litet olika betoningar – det ges författare som delar Przeworskis och Teunes bekymmer (t.ex. Meckstroth 1975), och det ges författare som anser bekymren vara överdrivna (t.ex. Dogan – Kazancigil 1994: 8-9; Martz 1994: 254-255; D. Anckar 1996: 16-17). Frågan har en blott indirekt relevans för tematiken i denna uppsats och skall därför inte här dryftas vidare. Två andra omständigheter bör emellertid kort nämnas som ansluter till Przeworskis och Teunes inlägg och som är ägnade att ifrågasätta varje föreställning om en särskild komparativ metod.

För det första illustrerar det förfaringssätt Przeworski och Teune drog en lans för i sitt arbete, nämligen en “most-different-systems” design (1970: 34-35), det redan ovan nämnda faktum att Lijpharts komparativa metod har konkurrenter, och följaktligen inte har burskap som den dominerande metod som kunde definiera området jämförande politik. Przeworskis och Teunes förslag har i själva verket vitsordats som “a genuine innovation” och “one of the most important proposals to be found in the

literature on comparative analysis” (Meckstroth 1975: 136), och om förslaget, inriktat på ett sökande efter likhet i olikhet, kan sägas att det, på sätt och vis, uttryckligen inviderar en länderkomparation, där olikheter kan förväntas uppträda på ett helt annat sätt än mellan enheter på subnationell nivå. I denna mening är förslaget mer än “most-similar”-metoden förenligt med synen på jämförande politik som ett studium av länder. Samtidigt gäller förvisso, för det andra, att förslaget uttryckligen syftar till ett bortseende från den analysnivå där länder befinner sig, till ett sökande efter likheter som existerar, olikheter i systemhänseenden till trots (Przeworski – Teune 1970: 35-39). I praktiken innebär detta en fokusering på den individuella analysnivån, på likheter som existerar individer och grupper emellan. Jämförelser mellan länder finns alltså här med i bilden endast på ett mycket speciellt sätt – jämförelser föranstaltas i syfte att bortse från den effekt länder utövar.

De tvivelsmål som här yppats om Lijpharts framläggning av en särskild komparativ metod kan och bör generaliseras. Jämförelser sker alltid på vissa sätt, med nyttjande av vissa tekniker och metoder. Man kan t.ex. närma sig studiet av jämförande politik från ett modellperspektiv – Jan-Erik Lane och Svante Ersson gör precis detta i sitt fina arbete *Comparative Politics* (1994), som i modeller, ägnade att förklara staters stabilitet och produktivitet, sammanför strukturella, institutionella, och aktörsrelaterade faktorer. Ett sådant perspektiv, och andra, kan dock inte vara förbehållet något visst enskilt segment av det statsvetenskapliga studiet. Om, vilket vi har sagt, den jämförande ambitionen är allestädes närvarande, så att all vetenskaplig verksamhet är jämförande, då måste också den metod eller de metoder som förverkligar jämförelser vara allestädes närvarande. Och när de är det, kan de inte, lika litet som den ambition de skall förverkliga, definiera området. Metoderna är redskap som behövs överallt. I och för sig, kunde man mena, drar ett jämförande studium av länder och därmed ofta även av kulturer med sig speciella problem och speciella problemlösningar – man kunde sålunda hänvisa till bruket av Booleska analysmetoder, specifikt utvecklade för komparativ analys (Ragin 1987, Denk 2002: 66-72, Peters 1998: 162-171), man kunde överhuvudtaget hänvisa till den problematiska frågan om komparativ validitet (t.ex. Denk 2002: 49), man kunde hänvisa till de särskilda aspekter av denna validitet som fångas upp av termerna “travelling problem” (Sartori 1991, Peters 1998: 86-93, Denk 2002: 79-82) och “conceptual stretching” (Sartori 1970, Collier – Mahon 1993). Dessa metoder har dock givetvis jämväl andra och än kanske mindre tydliga applikationsområden än jämförelser mellan länder, och de kan redan därför på intet sätt ligga till grund för en definition av jämförande politik.

Fallstudier – jämförande politik?

I empirisk vetenskaplig forskning gäller naturligtvis, i princip, att antalet fall gärna skall vara så stort som möjligt. “Plenitude” bör därmed vara en nyckelterm i vetenskaplig forskning – propositioner kan testas med desto större framgång, ju fler referenspunkter forskaren kan hänga upp sitt resonemang på (Gerring 2005: 182-184). Idealiter skall därmed den statsvetenskapliga forskningen, när och om den studerar länder, inkludera mer eller mindre världens alla länder (t.ex. Vanhanen 1990, 2003; C. Anckar 2004). Ofta, t.o.m. väldigt ofta, reser dock arbetsekonomiska och andra lik-

nande skäl hinder för ett heltäckande eller närapå heltäckande studium, och det blir nödvändigt att göra ett urval och att därmed nedbringa antalet N. I en sådan nedtrappning bjuder olika nivåer på olika och särskilda metodiska problem, om vilka forskaren bör vara medveten. Sålunda har man gjort gällande att stränga villkor måste gälla, om man vill göra uttalanden om kausalitet på basen av ett studium av blott få fall (Liebersson 1991), och de inom den jämförande genren ganska vanliga binära komparationerna är, som Lauri Karvonen övertygande har visat, notoriskt överdeterminerade (Karvonen 2005; se även D. Anckar 2005). De metodiska fallgrupparna till trots är ju ändå inte tvekan därom, att fråga i dessa fall är om jämförelser och ett jämförande studium. Jämförelser kan vara bättre (d.v.s. bygga på många fall) och sämre (särskilt två fall), men de är dock jämförelser. Fall jämförs med varandra, och slutsatser formuleras som utgår från jämförelsens resultat.

Från denna utgångspunkt kan det te sig konfunderande att många betraktare är både benägna och villiga att inkludera jämväl fallstudier, d.v.s. studier av blott ett land, i den jämförande politikens fatabur. Inkluderandet sker ofta med kraft och övertygelse: “the single country study is likely to remain a central feature of comparative politics for a very long time”, skriver t.ex. Peters (1998: 64). Hur kan, den frågan bör man i anledning härav ställa, ett studium av ett land vara ett centralt drag i en verksamhet som syftar till att studera flera länder? Har inte, för att föra frågan vidare, de rätt som inte gärna vill ge fallstudien en hemortsrätt inom jämförande politik, utan tvärtom menar att det kan förefalla tvivelaktigt och nästan paradoxalt att inkludera fallstudier bland de strategier som står komparativister till buds. Fallstudier, framhåller t.ex. Mattei Dogan och Dominique Pelassy, tenderar fästa en särskild vikt vid det som är unikt, och framtar därmed kunskapsbidrag som blott med möda kan integreras med en komparativ disciplin (1984: 107).

Andra bedömare intar som sagt en mer generös hållning till studiet av enskilda fall. Ibland synes hållningen dock mindre väl underbyggd. Sålunda stöter man ibland i diskussioner av jämförande metod på argumentet att vetenskapen skall bygga på en falsifieringsstrategi, varvid ett fall, när och om det är ägnat att falsifiera en teori, är tillräckligt (t.ex. Agné 2004: 27-32). Om m.a.o. ett komparativt studium av politik har framtagit och bekräftat satsen att X förorsakar Y, så kan ett fall, när och om relationen mellan X och Y inte är för handen i detta fall, kullkasta och ogiltigförklara denna sats. Så kan man dock inte resonera inom de med nödvändighet probabilistiska samhällsvetenskaperna, som är tvungna att operera med mer eller mindre flytande tendensutsagor. Inom en sådan referensram falsifierar ett fall ingenting – det har i denna mening ingen jämförande funktion (t.ex. Galtung 1967: 505). Med en verifierande funktion är inte heller mycket bevänt. Ibland, särskilt i tidigare empiriska studier, när sökandet efter generaliseringar om politik ännu hade något av troskyldighetens prägel, träffar man förvisso på denna föreställning – den finns t.ex. i Pertti Pesonens doktorsavhandling från 1958, där författarens studie av studentväljare i de finska elektorsvalen är motiverad av en strävan att se om resultat som framkommit i de banbrytande amerikanska väljarundersökningarna från 1940-talet hade sin giltighet även i den finska avkroken av världen (Pesonen 1958). Att studera ett fall i verifieringssyfte medför dock inte någon anmärkningsvärd fördel – vad man i bästa fall ernår är en något, för att inte säga i minimal mån bättre underbyggd proposition.

Andra försvar för studiet av endast ett fall synes mer övertygande, och i dessa försvar har ett antal synpunkter framkommit, som inte här kan genomgå och refereras med någon större utförlighet. En vanlig metod i sådana utvecklanden av försvar är för övrigt att bedömare företer en lista över olika typer av fallstudier och sedan gör gällande att vissa typer är mer relevanta än andra för ett utvecklande av jämförande politik – greppet finns i en ofta citerad specialstudie av Harry Eckstein (1975), det finns i ett viktigt inlägg av Lijphart (1971: 691-693), där han säger att "certain types of case studies can even be considered implicit parts of the comparative method" (1971: 691), det finns i Peters ovannämnda och mycket fallstudievänliga framställning (1998: 62-65). Ett försvar är att ett studium av ett fall, när det i detalj klarlägger fallets anatomi, kan vara ägnat att framta idéer och hypoteser att pröva i framtida jämförande forskning – fallstudier har, skriver Giovanni Sartori, ett värde som "hypothesis-generating inquiries" (1991: 252). Ett närbesläktat argument går ut därpå, att ett enskilt fall kan utväljas för studium därför att just detta fall antas ha en egenskap eller egenskaper som kan bygga ut och berika den teori som gäller för området i fråga (tex. Smelser 1973: 56). I sin här tidigare flera gånger omnämnda lärobok i jämförande politik hänvisar Peters (1998: 62) till Alexis de Tocquevilles berömda studie av den amerikanska demokratin, och menar att den egentligen är ett typexempel på denna strategi – ett annat exempel från ett mycket annorlunda sammanhang kan vara Harto Hakovirtas avhandling (1976) om Finlands neutralitetspolitik, designad som en studie av ett inom neutralitetsteorin avvikande fall. Peters nämner även en annan men ändå liknande strategi, där man prövar en teori i ett särskilt problematiskt sammanhang, varvid tanken är att om teorin överlever en sådan problematisk konfrontation, kan den förväntas fungera även i andra och tacksammare sammanhang. Många fallstudier av Japan, säger Peters (1998: 64), skall förstås mot denna speciella bakgrund. Låt oss här tillägga att ett djupgående studium av ett särskilt fall kan ha ett speciellt värde när man vill få ett grepp om den mekanism, av kulturellt, ekonomiskt, socialpsykologiskt eller annat slag, som överför orsak i verkan. Ofta kan givetvis olika mekanismer fungera parallellt eller komplettera varandra, varvid blott ett närgånget detaljstudium kan sortera fram den riktiga tågordningen.

De exempel som här anförts visar tveklöst att fallstudier på olika sätt kan vara instrumentella och till gagn i det jämförande studiet av flera länder. Fallstudierna tillhandahåller tankeföda, prövar terränger, slipar hypoteser, preciserar gränser. Vad dessa konstateranden då yttermera visar, är att gränsen mellan studiet av ett fall och flera fall egentligen bara är en gräns mellan olika faser och skeden i en forskningsprocess (Gerring 2004) – via ett jämförande studium av flera fall kan man arbeta fram och testa generaliseringar om politiskt liv och politiska institutioner, via fallstudier kan man inskaffa en förförståelse av hur sådana generaliseringar kan se ut samt en uppfattning om de mekanismer som bearbetar dessa generaliseringar. Fallstudier är, så kunde man kanske uttrycka saken, underordnade men nyttiga. I ett sökande efter generaliseringar är det nödvändigt att jämföra och pröva och leta sig utanför och t.o.m. långt utanför det enskilda fallets ramar. Sökandet kan emellertid underlättas och främjas av insikter som springer fram ur en forskning i just enskilda fall. I sin introduktion till en antologi om statskunskapens utveckling i olika länder skriver John Gunnell och David Easton att syftet med volymens länderstudier är "to provide a ba-

sis for later critical and comparative analysis” (1991: 3); liknande utsagor, vittnande om fallstudiernas betydelse som byggstenar, återkommer i de flesta arbeten av motsvarande typ. Jämförande politik kan bedrivas utan fallstudier, men är, å andra sidan, på intet sätt främmande för fallstudier. Konstaterandet ställer onekligen definitionen av jämförande politik som ett studium av flera länder i en litet underlig dager.

Det skall tilläggas att vad som här sagts om fallstudier i tillämpliga delar äger giltighet även för rent teoretiska studier, begreppsbyggande och begreppsutvecklande studier samt för metodstudier. På samma sätt som empiriska fallstudier är studier av det nyssnämnda slaget instrumentella för syftet att bedriva ett så gott jämförande och empiriskt studium av politik som möjligt – det är naturligtvis till stort gagn för det jämförande studiet av politik om det kan utgå från och bygga på goda teorier, om det kan nyttja välvägränsade och precisa begrepp och typologier, och om det kan använda ändamålsenliga och riktiga metoder. Teori- och metodstudier är viktiga och oundgängliga, men de har detta värde som redskap att bruka i det jämförande studiet av politik. Det är m.a.o. inte fruktbart att betrakta utvecklandet av teorier, begrepp och metoder som aktiviteter som på något sätt är jämförbara med aktiviteten att bedriva en jämförande politikforskning och som i kraft av en sådan jämförbarhet bildar subkategorier vid sidan av subkategorin “jämförande politik”. Fruktbarare och rimligare är att se de nyssnämnda aktiviteterna som specialavdelningar inom det allmännare och i själva verket vittomfattande området “jämförande politik”. Avdelningarna är härvid avdelningar i anledning av att de har funktioner som i regel ligger tidigt i forskningsprocessen och som därmed är av förberedande, vägröjande och underlättande men naturligtvis inte på något sätt mindrevärd karaktär. De hör till och är integrerade med det som kallas “jämförande politik”. Inom tillhörighetens ram är de tilldelade särskilda funktioner och uppgifter, men dessa undergräver inte och ifrågasätter inte utan snarare förstärker den tillhörighet om vilken är fråga.

Från egen stat till andras

Utpekandet av jämförande politik som ett statsvetenskapligt särområde motiveras och försvaras alltså i huvudsak därmed, att området intresserar sig för flera och därmed även för främmande länder. Att studera det egna landets politik är en sak, att studera jämväl politik i andra länder är en annan, och skillnaden skall synas däri, menar man, att forskningarna hänförs till och rubriceras under olika kategorier. En mening man förvisso kan ha om detta särhållande av eget land och andras, är att särhållandet är poänglöst; samma gäller därmed även för särhållandet av jämförande politik som en egen kategori. Det är denna mening som förfäktas här – meningen är att forskningen alltid, i princip, skall vara gränsöverskridande. Distinktionen mellan jämförande politik och annan politik är inarbetad och välkänd, men inte desto mindre onödig-bliven. Vill man förstå varför den finns och hur den har uppkommit, skall man gärna leta sig tillbaka några årtionden i den statsvetenskapliga disciplinens lärdomshistoria.

En avstamp kan härvid lämpligen tas i några översikter som Olof Ruin har levererat av statskunskapen i Sverige. Ruin gör där iakttagelsen att disciplinen länge har haft en etnocentrisk framtoning. I en beskrivning, tillkommen mot slutet av 1960-talet, heter det sålunda att “the major portion of political science research in Sweden is devoted

to Swedish conditions” (1969: 174). Beskrivningen återkommer i en senare uppsats, där Ruin hävdar att flertalet statsvetenskapliga studier i Sverige har rört sig på den nationella nivån och befattat sig uttryckligen med Sverige. Andra länder, främst belägna i Afrika, har väckt intresse endast “to some extent” (Ruin 1978: 172-173). I en tredje och än senare uppsats, inkluderad i en ganska färsk internationell utvärdering av statskunskapen i Sverige, har Ruin ånyo återkommit till temat, och han har nu noterat att disciplinen starkare än förr har härbärgerat internationella impulser och även i övrigt har internationaliserats, varvid för tiden fram emot 1990 bl.a. gäller att “studies solely concentrated on non-Swedish political systems also became more frequent” (2002: 43).

Det är möjligt att inslaget av etnocentrism har varit särskilt starkt i just den svenska statskunskapen, där en lång inhemsk tradition erbjudit ett visst skydd mot utländska impulser – att statskunskapen i Finland så snabbt och villkorlöst kapitulerade inför den behaviorala utmaning den ställdes inför på 1950- och 1960-talen har i varje fall ansetts vara en konsekvens av att landet egentligen saknade en egen statsvetenskaplig tradition (Nousiainen 1983: 194-197). Likafullt kan, förvisso med kvalifikationer, Ruins karaktäristik av Sverige generaliseras till att gälla jämväl statskunskapen på många andra håll. Statsvetare har tidigare, i olika länder, främst intresserat sig för det egna landets problem och politiska liv, och öppenheten för ett studium av jämväl främmande länder och förhållanden har, trots att den funnits, ändå varit begränsad. Slår vi t.ex. upp i det klassifikationsschema som var i bruk i de bibliografiska översikter av den statsvetenskapliga forskningen i Norden som brukade ingå i de tidiga årsboksvolymererna av *Scandinavian Political Studies* (1966-1977), finner vi att “jämförande politik” inte där har givits ställning av en egen statsvetenskaplig huvudkategori. Sådana kategorier är “Political Science”, “Political Thought”, “Government and Public Administration”, “Governmental Process”, “International Relations” och “Area Studies”; benämningen “Comparative Politics” dyker upp blott ställvis och i själva verket ganska sällan som en första eller andra rangens subkategori. I en statsvetenskaplig trendrapport från det tidiga 1960-talet, för att ta ett annat exempel, hette det, i en framställning om jämförande politik och internationell politik, att “Contrary to most fields of political science where problems are national in character or problems of a more general scope have been studied mainly from a national point of view, in both fields treated in this chapter the student endeavours to look across national frontiers” (Barents 1961: 53). Att aktiviteten att “look across national frontiers” var undantag och icke regel visas även därav, att det vid den tiden fanns ett behov inom ämnet att utge särskilda läroböcker om “utländsk statskunskap” (t.ex. Andrén 1965) eller “utländska statsskick” (Nyman 1965), samt därav, att man i tjänstetillsättningar, i ett bekant fall i Norge, kunde nedskrivna komparativister under uttrycklig hänvisning till att statsvetenskapen skulle vara en “nationell” vetenskap (Kuhnle – Listhaug 1997: 225).

Allt detta blev under 1960- och 1970-talen mycket annorlunda. Kantringar skedde, ibland tidigare, ibland senare, ibland tvära, ibland mindre tvära, till förmån för en mer internationell och utblickande orientering. Norden hör till de håll där kantringen inträffade dröjande och blott stegvis. Ännu under det tidiga 1970-talet kunde författarna av en lärobok om nordisk politik med beklagande notera att de inte kände till ett enda större statsvetenskapligt arbete som på ett systematiskt sätt jämförde någon vik-

tig politikaspekt i de nordiska länderna (Lindblad -Wahlbäck – Wiklund 1972: 8), och när Sten Berglund och Ulf Lindström mot slutet av 1970-talet publicerade ett av de första tveklöst komparativa arbetena i nordisk statskunskap, kunde de med en lika illa dold som berättigad stolthet om sin forskning säga att "The study is comparative throughout and structured accordingly" (1978: 9). Ännu i dag, i förbigående kan detta noteras, representerar de nordiska sammanhangen ibland en kantring med förhinder. Det är sålunda ett ganska märkligt faktum att de stora nordiska maktutredningar som föranstaltats under senare år har tagit föga intryck av varandra utan snarast har ignorerat varandra (Bredsdorff 2004). På andra håll, som sagt, var svängningen mer fartfylld, och detta gäller kanske särskilt för den moderna statsvetenskapens föregångsland framom andra, nämligen USA. Vi skall citera en relevant beskrivning (Redford 1961: 756):

The Second World War became a turning point from American provincialism. Political science itself exploded into the world arena. The study of comparative government leaped quickly beyond old borders. Asia and Africa became as significant for study as Europe and the Americas. American-oriented students of public administration became students of comparative administration. Thus, for example, a student of things American, and interested in field administration, has now studied this subject in South Asian, French, and African settings.

Kantringarna skedde i nära anslutning till och inspirerades av en annan kantring, som är av metodologisk natur. Fråga är om den s.k. behaviorala revolutionen, som innebar ett nytänkande i en rad avseenden (Easton 1967: 16-18). Ett sådant var att forskningens ljuskägla för en tid gled från institutioner och strukturer till individer och grupper, ett annat, alldeles centralt för tematiken i denna uppsats, var en glidning mot ett sökande efter invarianser, samt en inriktning på ett systematiskt teoribygge på olika nivåer. Med denna sistnämnda glidning följde på ett naturligt och samtidigt alldeles nödvändigt sätt en horisontvidgning, utblickar mot andra och därmed främmande länder och politiska system. När och om invarianser om politik skulle sökas, måste, detta låg i invarianstänkandets natur, politikens företeelser uppsökas på olika håll och vridas och vändas på i ett jämförande perspektiv, ägnat att fastställa lagbundenheter där sådana fanns, och att förstå varför de ändå inte fanns överallt. Utforskandet av andra politiska system fick en definitiv funktion. "Comparative politics was to provide the discipline with a method and a perspective, which would lead to scientifically valid, testable propositions with a high explanatory power in both space and time", lyder en beskrivning av de förväntningar som gällde (de Meur – Berg-Schlosser 1994: 193); en annan förväntning var att jämförande politik skulle bidra till "the building of empirically falsifiable, explanatory theory" (Mayer 1989: 12). Frågan hur det jämförande politikstudiet egentligen har lyckats i dessa föresatser har väl bedömts litet olika; Sartoris ganska föraktfulla omdöme, enligt vilket "comparative politics is, to say the least, a disappointment" (1991: 225), är dock effektsökande och klart orättvist. Det viktiga i det sammanhang som här granskas är dock konstaterandet att den vetenskapliga utvecklingen initierade, efterfrågade, och drev på forskningen om politik i olika länder och på olika håll. Allmänt taget var helt enkelt fråga om uppkomsten av

en större och bredare insikt därom, att kumulativitetsproblemet i statskunskapen är nära förknippat med jämförande politik (Sjöblom 1997: 79)

Konsekvenserna av denna utveckling för det jämförande politikstudiet har varit dubbla. För det första har länderjämförelserna vunnit i tematisk utbredning, så att de, förutom att de blivit vanliga, har kommit att omfatta politikstudiets hela fält. Benämningen jämförande politik har i denna mening blivit mer eller mindre liktydig med empirisk statskunskap – närhelst en statsvetenskaplig frågeställning är empirisk, är den därmed, i princip, jämväl hemmahörande i den jämförande politikens sfär. Länder kan sålunda jämföras så att politiska variationer såväl förklarar som förklaras – ett klassiskt exempel är förstas Maurice Duvergers föreställning därom, att partisystem utformas av valsystem (1954). Även kan länder jämföras så att man frågar efter icke-politikens politiska konsekvenser – ett klassiskt exempel är Seymour Lipsets föreställning därom, att modernisering framtar demokrati (1959). Vidare kan länder jämföras så att man frågar efter politikens icke-politiska konsekvenser – exempel härpå kan vara många av de s.k. policystudierna, som utreder samhälls-effekter-av-politiska-åtgärdshelheter (t.ex. Castles – Lehner – Schmidt 1988; Lane – Ersson 1990). Och ännu, vilket är viktigt att notera, kan man förstas fråga i vilken utsträckning politiska faktorer konditionerar ett samspel mellan faktorer så att dessa nyssnämnda politiska faktorer antar en position av mellankommande eller intervenerande variabler. I sådana studier frågar man då, t.ex., om det spelar någon roll om samspelet mellan oberoende och beroende faktorer försiggår i en demokratisk eller en icke-demokratisk regim, eller i en majoritets- eller konsensusdemokratisk regim, eller i en parlamentarisk eller presidentiell regim (t.ex. Stepan – Skach 1994). Möjligheterna är naturligtvis väldigt många, och kan inte och behöver inte katalogiseras här.

För det andra har definitionen av jämförande politik som ett studium av flera länder blivit allt mer godtycklig. I en diskussion av definitioner och deras egenskaper tar Sartori en startpunkt i den bekanta distinktionen mellan lexikala och stipulativa definitioner, och han finner för sin del att distinktionen inte är fruktbar, inte minst därför att de lexikala definitionerna i allmänhet tenderar bli sammanfattande inventarier av tillgängliga stipulativa definitioner (1987: 257-260). Det finns en klar poäng i detta påpekande, och det har sin relevans för det tema som diskuteras här. Relevansen ligger emellertid däri, att den lexikala definitionen, även om den är i ett tillstånd av uppmjukning, inte ännu har tagit tillräckligt intryck av de stipulativa varianterna. En diskrepans kvarstår sålunda – den lexikala definitionen säger att fråga är om ett studium av flera länder, den stipulativa, den som formas av forskningens praktik och av de uppfattningar som gör sig gällande hos många av de som bedriver forskning, säger att fråga jämväl är om andra företeelser och omständigheter i olika länder. Skulle definitionen upprätthållas, vore konsekvensen att ett antal företeelser skulle föras till den jämförande politikens område, medan ett antal andra företeelser, trots att de är närliggande och likartade, skulle hänvisas utanför området. Sålunda skall vi notera att den forskning man brukar betrakta som jämförande inte alls, vilket den borde vara, är hemfallen enbart till det Stein Rokkan en gång kallade "whole-nation bias" (1970: 49), d.v.s. en upptagenhet med just länder och deras egenskaper. Subnationella enheter i olika länder undersöks och jämförs frekvent och återkommande, varvid fråga kan vara, vi tar ett par exempel ur nordisk forskningspraxis, om frikommuner i Norden

(Baldersheim – Ståhlberg 1994) eller om miljöpolitik i städer i Östersjöregionen (Joas 2001). En definition som menar att forskning av denna art inte kan rymmas i samma ram som forskning kring egenskaper hos de nordiska länderna eller Östersjöländerna är helt enkelt inte rimlig. Och: man kan naturligtvis undra över hur man skall förhålla sig till arbeten som inom samma pärmar än jämför stater, än jämför delar av stater – blir de, Robert Dahls och Edward Tuftes klassiska och eleganta studie *Size and Democracy* (1973) kan vara ett exempel, ett slags obeslutsamma oscillatorer mellan jämförande politik och annan politik?

Det oivansagda skall naturligtvis kompletteras med påpekandet att det ges en uppsjö forskning av både äldre och nyare datum i vilka länder förekommer i jämförelser som ändå inte i första hand gäller länder. Man kan i sådana forskningar t.ex. fråga efter relationen mellan ålder och röstningsbenägenhet i valmansskåren, varvid man, utgående från den mycket rimliga tron att de proportionella valsystemen i allmänhet är mer aktiverande (Blais – Dobrzynska 1998: 244-248), väljer att kontrollera för valsystem och att följaktligen betrakta länder som kontexter. Man undersöker därmed inte, för att dra ett hastigt exempel ur ärmen, väljare i landet A och väljare i landet B, utan yngre och äldre väljare i en proportionell kontext, representerad av landet A, och yngre och äldre väljare i en plural kontext, representerad av landet B. Det är onödigt att här belamra framställningen med referenser till denna rika och i takt med de internationella databankernas framväxt hela tiden växande litteratur – det må vara tillfyllest med en hänvisning till en färsk studie av Pippa Norris om hur valsystem formar politiska aktörers strategiska beteende och hur detta i sin tur formar väljarbeteende (Norris 2004), och en hänvisning till en likaså färsk studie av Mark Franklin om hur partivalitet och väljarnas upplevelser av valsituationen inverkar på valdeltagandet (Franklin 2004). I en essä driver Sartori med en tidigare tendens i Amerika att se varje studium av något annat land än Amerika som en övning i jämförande politik: “Thus, a scholar who studies only American presidents is an Americanist, whereas a scholar who studies only French presidents is a comparativist” (1991: 243). Sartoris kommentar härtill, förvisso berättigad, lyder: “Do not ask me how this makes sense – it does not” (1991: 243). Det är kanske orättvist, men nog inte väldigt mycket så, att säga att det rådande läget bjuder på litet liknande absurditeter, där en forskare som funderar över varför det finns en skillnad mellan England och Finland i termer av korporativism är en komparativist, medan en forskare som med en kontextuell ansats studerar väljare i England och Finland inte kvalificerar för samma läger.

Slutord

I en alldeles färsk värdesättning skriver Jean Blondel att jämförelser är centrala i studiet av politik, ty endast via dem kan generaliseringar om verklighetens värld upptäckas och fastslås. “Comparative politics must therefore be given the status it deserves”, konkluderar Blondel (2005: 190). Frågan blir emellertid vilket status man härvid egentligen skall åsyfta. Blondel vill uppenbarligen att den jämförande politiken skall ha en central ställning i en jämförelse med andra orienteringar i det vetenskapliga studiet av politik; man kan mena, utan att direkt polemisera mot Blondel, att den jämförande politikens centrala ställning i själva verket har blivit så central att den är över-

skuggande och därmed även utsuddande. Föreställningen att den jämförande politiken skall ha en central plats implicerar att den vid sin sida har andra sektorer, som skall tillskrivas mindre centrala platser. Man kan fråga vilka dessa sektorer i så fall är och hur de är beskaffade; man kan, med goda skäl, betvivla deras från jämförande politik avskilda existens.

I början av 1960-talet publicerade Robert Dahl en sedermera mycket citerad betraktelse, där han gjorde gällande att den behaviorala revolutionen hade överlevt sig själv och i och med sin seger hade onödiggjort sig själv. Den behaviorala attityden hade, menade Dahl, varit nödvändig för den statsvetenskapliga disciplinens utveckling och bestånd, och den hade fört statsvetenskapen närmare de andra samhällsvetenskapliga disciplinerna. Den hade medfört och möjliggjort vinningar och framsteg, och den var, "if anything, excessively delayed" (1961: 770). Den skulle emellertid, förutsåg Dahl, nu när den inkorporerats med disciplinen och präglat den, gradvis försvinna – "as a separate, somewhat sectarian, slightly factional outlook it will be the first victim of its own triumph" (1961: 770). Det behaviorala närmandesätter hade, vi skall citera titeln på Dahls berömda essä, antagit karaktär av en "epitaph for a monument to a successful protest".

Denna uppsats har, jämförelser i övrigt är givetvis opåkallade, försökt leverera ett ungefär liknande budskap om företeelsen "jämförande politik". Den uppkom som en strömning och en subdisciplin i en tid då den fyllde ett särskilt behov och utgjorde en motvikt till en övervägande etnocentrisk, historisk och på partikulariteter inriktad statskunskap. I en sådan situation fanns det ett behov att omtala en icke-etnocentrisk och därmed en i ett väsentligt avseende "annorlunda" statskunskap med en egen term, som på en och samma gång definierade denna annorlunda statskunskap och markerade att den var en särkategori, en underavdelning av statskunskapen i stort. I dag finns dock inte längre detta behov. Det har avlägsnats i och med att statskunskapen via sin förskrivning till en nomotetisk orientering har mognat till vetenskap. Jämförande politik finns nu överallt och därmed ingenstans² – kategorin är dominerande, och är det i en utsträckning som gör det möjligt att fråga om den längre är en kategori. Statskunskapens egentliga kärna är uppgiften att formulera sådana utsagor om politik som relaterar två eller flera begrepp till varandra och som kan bekräftas eller förkastas under hänvisning till empiriska prövningar. Även om empiriska generaliseringar om politik, som det har sagts, "usually admit of exceptions" (Everson – Paine 1973: 9), är sådana generaliseringar nödvändiga förutsättningar och byggstenar för de förklarande, förutsägande, utvärderande och rekommenderande syften som det vetenskapliga studiet av politik ytterst syftar till. När statskunskapen söker och prövar sådana generaliseringar, måste dess utövare med flit och kringsyn bedriva det som i dag kallas jämförande politik. Andra tillvägagångssätt är helt enkelt inte möjliga.

2 Vi parafraiserar här naturligtvis Aron Wildavskys berömda uppsattitel "If planning is everything, then maybe it is nothing" (Wildavsky 1972).

Litteratur

- Agné, Hans, 2004. *Democracy Reconsidered. The Prospects of Its Theory and Practice During Internationalisation – Britain, France, Sweden, and the EU*. Stockholm: Stockholm University (Stockholm Studies in Politics 104).
- Almond, Gabriel, 1966. Political Theory and Political Science, *The American Political Science Review* 60, s 869-879.
- Anckar, Carsten, 1998. *Storlek och partisystem. En studie av 77 stater*. Åbo: Åbo Akademis förlag.
- Anckar, Carsten, 2004. *Determinants of the Death Penalty. A Comparative Study of the World*. London and New York: Routledge Research in Comparative Politics).
- Anckar, Dag, 1996. Mahdollisimman samankaltaiset maat vertailevan politiikan tutkimuksen kohteina: huomioita tutkimusstrategiasta, s 9-30 i Wiberg, Matti (red), *Politiikan moninaisuus*. Turku: Turun Yliopisto (Annales Universitatis Turkuensis, Ser. C, Tom 118).
- Anckar, Dag, 2005. "Selecting Cases in Comparative Political Research". Paper, NORFACE Workshop on Comparative Research, Oslo, February 17-18, 2005.
- Andrén, Nils, et al., 1965. *Utländsk statskunskap*. Stockholm: Liber.
- Baldersheim, Harald – Ståhlberg, K (red), 1994. *Towards the Self-Regulating Municipality. Free-Communes and Administrative Modernization in Scandinavia*. Aldershot: Dartmouth.
- Barents, Jan, 1961. *Political Science in Western Europe. A Trend Report*. London: Stevens & Sons Limited.
- Berglund, Sten – Lindström, Ulf, 1978. *The Scandinavian Party System(s)*. Lund: Studentlitteratur.
- Berg-Schlosser, Dirk, 2003. Comment on Welzel, Inglehart & Klingemann's 'The Theory of Human Development: A Cross-Cultural Analysis', *European Journal of Political Research* 42, s 381-386.
- Blais, André – Dobrzynska, Agnieszka, 1998. Turnout in Electoral Democracies, *European Journal of Political Research* 33, s 239-261.
- Blondel, Jean, 2005. The Central Role of Comparative Politics in Political Analysis, *Scandinavian Political Studies* 28, s 183-191.
- Bredsdorff, Nils, 2004. Det tålmodige demokrati: de nordiske magtudredninger, *Politica* 36, s 469-479.
- Castles, Francis G – Lehner, Franz – Schmidt, Manfred G, 1988. Comparative Public Policy Analysis: Problems, Progress and Prospects, s 197-223 i Castles, Francis G (red), *Managing Mixed Economies*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Collier, David – Mahon, James E, 1993. Conceptual "Stretching" Revisited: Adapting Categories in Comparative Analysis, *The American Political Science Review* 87, s 845-855.
- Daalder, Hans, 1987. Countries in Comparative European Politics, *European Journal of Political Research* 15, s 3-21.
- Dahl, Robert A, 1961. The Behavioral Approach in Political Science: Epitaph for a Monument to a Successful Protest, *The American Political Science Review* 55, s 763-772.
- Dahl, Robert A – Tufte, Edward R, 1973. *Size and Democracy*. Stanford: Stanford University Press.
- Denk, Thomas, 2002. *Komparativ metod – förståelse genom jämförelse*. Lund: Studentlitteratur.
- Dogan, Mattei – Pelassy, Dominique, 1984. *How to Compare Nations. Strategies in Comparative Politics*. Chatham, New Jersey: Chatham House Publishers.
- Dogan, Mattei – Kazancigil, Ali, 1994. Introduction, s 1-13 i Dogan, Mattei – Kazancigil, Ali (red), *Comparing Nations. Concepts, Strategies, Substance*. Oxford: Basil Blackwell.
- Duverger, Maurice, 1954. *Political Parties: Their Organization and Activity in the Modern State*. London: Methuen.

- Easton, David, 1967. The Current Meaning of "Behavioralism", s 11-31 i Charlesworth, James C (red), *Contemporary Political Analysis*. New York: The Free Press.
- Eckstein, Harry, 1975. Case Study and Theory in Political Science, s 75-90 i Greenstein, Fred I – Polsby, Nelson W (red), *Handbook of Political Science*, Vol. 7. Reading, MA: Addison-Wesley.
- Everson, David H – Paine, Joann P, 1973. *An Introduction to Systematic Political Science*. Homewood, Illinois: The Dorsey Press.
- Faure, Andrew M, 1994. Some Methodological Problems in Comparative Politics, *Journal of Theoretical Politics* 6, s 307-322.
- Franklin, Mark N, 2004. *Voter Turnout and the Dynamics of Electoral Competition in Established Democracies Since 1945*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Galtung, Johan, 1967. *Theory and Methods of Social Research*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Gerring, John, 2004. What Is a Case Study and What Is It Good for?, *The American Political Science Review* 98, s 341-354.
- Gerring, John, 2005. Causation: A Unified Framework for the Social Sciences, *Journal of Theoretical Politics* 17, s 163-198.
- Gunnell, John G – Easton, David, 1991. Introduction, s 1-12 i Easton, David – Gunnell, John G – Graziano, Luigi (red), *The Development of Political Science*. London and New York: Routledge.
- Hadenius, Axel, 1992. *Democracy and Development*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hague, Rod – Harrop, Martin, 2004. *Comparative Government and Politics*. 6th edition, New York: Palgrave Macmillan.
- Hakovirta, Harto, 1976. *Puolueettomuus ja integraatiopolitiikka*. Tampere: Tampereen Yliopisto (Acta Universitatis Tamperensis, Ser. A, Vol. 78).
- Joas, Marko, 2001. *Reflexive Modernisation of the Environmental Administration in Finland*. Åbo: Åbo Akademi University Press.
- Johnson, Nevil, 1989. *The Limits of Political Science*. Oxford: Clarendon Press.
- Karvonen, Lauri, 2005. "Notes on Binary Comparisons". Paper, Nordic Political Science Congress, Reykjavik, Iceland, August 11-13, 2005.
- Keman, Hans, 2002. Comparing Democracies: Theories and Evidence, s 32-61 i Keman, Hans (red), *Comparative Democratic Politics*. London: Sage Publications.
- Kuhnle, Stein – Listhaug, Ola, 1997. Makropolitiske komparasjoner, partier og politisk adferd: linjer, status, og utfordringer i norsk statsvitenskap, *Norsk Statsvitenskapelig Tidsskrift* 13, s 215-254.
- Kuhnle, Stein – Rokkan, Stein, 1978. Political Research in Norway 1960-1975: An Overview, s 127-156 i *Scandinavian Political Studies*, Yearbook Volume 12/1977. Oslo: Universitetsforlaget.
- Lane, Jan-Erik – Ersson, Svante, 1990. Comparative Politics: From Political Sociology to Comparative Public Policy, s 61-81 i Leftwich, Adrian (red), *New Developments in Political Science*. Aldershot: Edward Elgar.
- Lane, Jan-Erik – Ersson, Svante, 1994. *Comparative Politics. An Introduction and New Approach*. Cambridge: Polity Press.
- Lasswell, Harold D, 1968. The Future of the Comparative Method, *Comparative Politics* 1, s 3-14.
- Lieberson, Stanley, 1991. Small N's and Big Conclusions: An Examination of the Reasoning in Comparative Studies Based on a Small Number of Cases, *Social Forces* 70, s 307-320.
- Lijphart, Arend, 1971. Comparative Politics and the Comparative Method, *The American Political Science Review* 65, s 682-693.

- Lijphart, Arend, 1975. The Comparable-Cases Strategy in Comparative Research, *Comparative Political Studies* 8, s 158-177.
- Lijphart, Arend, 1984. *Democracies: Patterns of Majoritarian and Consensus Government in Twenty-One Countries*. New Haven and London: Yale University Press.
- Lijphart, Arend, 1999. *Patterns of Democracy. Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*. New Haven and London: Yale University Press.
- Lindblad, Ingemar – Wahlbäck, Krister – Wiklund, Claes, 1972. *Politik i Norden. En jämförande översikt*. Stockholm: Bokförlaget Aldus/Bonniers.
- Lipset, Seymour M, 1959. Some Social Requisites of Democracy: Economic Development and Political Legitimacy, *The American Political Science Review* 53, s 69-105.
- Martz, John D, 1994. Comparing Similar Countries. Problems of Conceptualization and Comparability in Latin America, s 239-259 i Dogan, Mattei – Kazancigil, Ali (red), *Comparing Nations. Concepts, Strategies, Substance*. Oxford: Basil Blackwell.
- Mayer, Lawrence C, 1989. *Redefining Comparative Politics*. Newbury Park: Sage Publications.
- Meckstroth, Theodore W, 1975. "Most Different Systems" and "Most Similar Systems": A Study in the Logic of Comparative Inquiry, *Comparative Political Studies* 8, s 132-157.
- Merkel, Peter, 1970. *Modern Comparative Politics*. New York: Holt, Rinehart and Winston, Inc.
- de Meur, Giesele – Berg-Schlosser, Dirk, 1994. Comparing Political Systems: Establishing Similarities and Dissimilarities, *European Journal of Political Research* 26, s 193-219.
- Newton, Kenneth, 1991. The European Consortium for Political Research, *European Journal of Political Research* 20, s 445-458.
- Norris, Pippa, 2004. *Electoral Engineering. Voting Rules and Political Behavior*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Nousiainen, Jaakko, 1983. Valtio-opillisen tutkimuksen behavioraalinen murros, s 179-224 i Nousiainen, Jaakko – Anckar, Dag (red), *Valtio ja yhteiskunta*. Juva: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Nyman, Olle, 1965. *Utländska statsveck. En komparativ översikt*. Stockholm: Aldus/Bonniers.
- Pesonen, Pertti, 1958. *Valitsijamiesvaalien ylioppilasäänestäjät*. Helsinki: Tammi.
- Peters, B. Guy, 1998. *Comparative Politics. Theory and Methods*. London: Macmillan Press.
- Przeworski, Adam – Teune, Henry, 1970. *The Logic of Comparative Social Inquiry*. New York: John Wiley.
- Ragin, Charles C, 1987. *The Comparative Method. Moving Beyond Qualitative and Quantitative Strategies*. Berkeley: University of California Press.
- Redford, Emmette S, 1961. Reflections on a Discipline, *The American Political Science Review* 55, s 755-762.
- Rokkan, Stein, 1970. *Citizens, Elections, Parties: Approaches to the Comparative Study of the Processes of Development*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Rose, Richard, 1991. Comparing Forms of Comparative Analysis, *Political Studies* 39, s 446-462.
- Ruin, Olof, 1969. Political Science in Sweden in the Post-War Period, s 171-182 i *Scandinavian Political Studies*, Yearbook Series, Volume 4/69. Oslo: Universitetsforlaget.
- Ruin, Olof, 1978. Political Science Research in Sweden 1960-1975: An Overview, s 157-184 i *Scandinavian Political Studies*, Yearbook Series, Volume 12/77. Oslo: Universitetsforlaget.
- Ruin, Olof, 2002. The Development of Swedish Political Science, s 27-44 i *Swedish Research in Political Science. An Evaluation*. Stockholm: Vetenskapsrådet.
- Sartori, Giovanni, 1970. Concept Misformation in Comparative Politics, *The American Political Science Review* 64, s 1033-1053.
- Sartori, Giovanni, 1987. *The Theory of Democracy Revisited. Part Two: The Classical Issues*. Chatham, New Jersey: Chatham House Publishers.

- Sartori, Giovanni, 1991. Comparing and Miscomparing, *Journal of Theoretical Politics* 3, s 243-257.
- Scarrow, Howard A, 1969. *Comparative Political Analysis: An Introduction*. New York: Harper & Row.
- Sjöblom, Gunnar, 1997. Reflections: The Cumulation Problem Revisited, *European Journal of Political Research* 31, s 78-81.
- Smelser, Neil J, 1973. The Methodology of Comparative Analysis, s. 42-86 i Warwick, Donald P – Osherson, Samuel (red) 1973, *Comparative Research Methods*. Englewood Cliffs, N. J: Prentice-Hall.
- Stepan, Alfred – Skach, Cindy, 1994. Presidentialism and Parliamentarism in Comparative Perspective, s 119-136 i Linz, Juan J – Valenzuela, Arturo (red), *The Failure of Presidential Democracy*. Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press.
- Vanhanen, Tatu, 1990. *The Process of Democratization. A Comparative Study of 147 States, 1980-88*. New York: Taylor & Francis.
- Vanhanen, Tatu, 2003. *Democratization. A Comparative Analysis of 170 Countries*. London and New York: Routledge (Routledge Research in Comparative Politics).
- Welzel, Christian – Inglehart, Ronald, 2003. Exemplary Versus Statistical Evidence? Response to Berg-Schlosser, *European Journal of Political Research* 42, s 387-389.
- Wildavsky, Aron, 1972. If Planning is Everything, Then Maybe it is Nothing, *Policy Sciences* 3, s 11-30.

■ Nils Stjernquist i lundensisk statsvetartradition: Mellan historia, juridik och samhällsvetenskap

TORBJÖRN VALLINDER¹

ABSTRACT

Nils Stjernquist in the Lund tradition of political science: Between history, law and social science. In 1870 political science was established as an academic discipline, attached to history, at the Lund University. In 1877 a chair in history and political science was created. Twentyfive years later it was transformed into a chair in political science and statistics. In 1926 that symbiosis was put to an end and political science was awarded a chair of its own. Pontus Fahlbeck, professor from 1889 to 1917, was a historian who developed into a social scientist with broad interests: political science, statistics, economics and sociology. Several of his books were also published in foreign languages and he had many contacts with colleagues abroad, particularly in France and Germany. However, the critical period in the modernization of political science in Lund happened just after the middle of the 20th century, with Nils Stjernquist, holding the chair from 1951 to 1983, at helm. The dependence of history and legal science waned; the influence of social science, especially in its American version, increased. The result was a modern political science department with broad interests and worldwide contacts.

Från statskunskap till statsvetenskap

Sedan 1926 har – med nutida beteckning – statsvetenskapen i Lund varit ett självständigt universitetsämne, utan ”personalunion” med något annat akademiskt fack. Utvecklingen dithän tog sin början på 1870-talet.

Ämnet statskunskap, som det då hette, blev i Lund ett särskilt examensämne genom den nya stadgan för filosofiska examina 1870. Eftersom det i Lund – i motsats till i Uppsala – inte fanns någon professur i ämnet, kopplades det organisatoriskt ihop med historieämnet. Nästa steg togs 1877, då en e. o. professur i historia och statskun-

1 Docent Torbjörn Vallinder är pensionerad universitetslektor, verksam vid Statsvetenskapliga institutionen, Lund.

En rad kollegor vid Statsvetenskapliga institutionen har bidragit med råd och anvisningar. Här vill jag särskilt nämna Peter Eklundh, Magnus Jerneck, Leif Johansson, Bengt Lundell, Hans F. Petersson, Mats Sjölin.

skap kom till. Undervisningen handhades av de i dubbel mening traditionella historikerna.

Ytterligare ett steg kom 1889, då Pontus Fahlbeck tog över den e.o. professuren. Förvisso var även han från början historiker, doktor och docent i ämnet. 1880 hade han disputerat på en avhandling om det frankiska rikets äldsta samfundsskick (reviderad och utvidgad fransk upplaga 1883) (Weibull 1968 s. 299 ff).

Man skulle kunna säga, att Fahlbeck redan när han tillträdde professuren var på väg bort från den traditionella historievetenskapen och var på glid mot samhällsvetenskapen. Till att börja med gällde hans intresse därvidlag främst nationalekonomin.

Under andra hälften av 1880-talet hade tullarna blivit den allt överskuggande frågan i svensk inrikespolitik. Fahlbeck engagerade sig helhjärtat för tullvännernas sak och gav 1887 ut den protektionistiska broschyren *Den ekonomiska vetenskapen och näringskyddet*.

Under 1890-talet publicerade han vidare ett par vetenskapliga arbeten inom området, exempelvis *Det svenska jordbrukets afkastning* (1893). Här var det fråga om deskriptiv ekonomi.

En annan samhällsvetenskap som i hög grad intresserade Fahlbeck, var statistiken. När han 1889 blev professor, började han föreläsa över ämnet svensk statistik. Vidare höll han seminarieövningar i statistisk metodik och gav i ämnet ut en lärobok, som senare översattes till franska. Härigenom lade han grunden till statistiken som akademisk disciplin i vårt land.

Ytterligare ett samhällsvetenskapligt ämne, som sysselsatte Fahlbeck, var sociologin. Början gjordes med *Stånd och klasser. En socialpolitisk öfverblick* (1892). Sedan följde ett arbete, som hans levnadstecknare, historikern Sten Carlsson, betecknade som Fahlbecks *magnum opus*, *Sveriges adel I och II* (1898-1902, förkortad tysk upplaga 1903, se SBL Vol. XIV s.786 ff). Ett tredje arbete inom området var *Klasserna och samhället. En historisk-sociologisk studie* (1920, tysk upplaga 1921).

I de båda sistnämnda arbetena fanns det en polemisk udd mot den traditionella historievetenskapen. I förordet till *Klasserna och samhället* skrev Fahlbeck bland annat:

Framställningen är alltså mindre historisk än typologisk. Det historiska hör till som belägg på klasstypernas förekomst och art. Men huvudsak är klassernas etiologi och morfologi, klassväsendets grund och dess gestaltningar med därtill svarande olika samhälls- och statsformer. En given följd härav är, att framställningen måste bli schematisk, liksom en uppräning allenast till klassväsendets mångskiftande företeelse. Det färgrika historiska inslaget med all dess detaljrikedom få andra göra.

Utöver denna omfattande produktion i tre samhällsvetenskapliga ämnen fann Fahlbeck tid att ge ut skrifter i ett fjärde, det som ingick i hans professur, alltså statskunskap. Främst ägnade han sig där åt studier på klassiska områden av svensk författningshistoria. Två av dessa arbeten skall behandlas här.

1904 gav Fahlbeck ut *Sveriges författning och den moderna parlamentarismen*, ett då högaktuellt ämne. I två hänseenden har Sveriges författning ännu icke fått den belysning, som den bör få, skrev författaren i förordet och fortsatte:

Det ena gäller dess utveckling ur och sammanhang med det förflutna, det andra dess plats bland övriga nutida författningar ...

Det är dessa båda synpunkter, den historiskt-kausala och den jämförande ty-
pologiska, som besjåla denna bok och berättiga dess framträdande. Ty nya fak-
ta, ej förut kända, innehåller den icke.

Denna välformulerade varudeklaration var säkerligen riktad mot den torra paragraf-
exercis, som "statsrättarna" och de mer eller mindre vältaliga statsvetarna i Uppsala
brukade ägna sig åt i grundlagssammahang. Fahlbecks bok var sålunda till väsentlig
del en komparativ, för sin tid påtagligt modern studie.

Av fotnoterna framgår tydligt författarens beläsenhet på området. Där finns exem-
pelvis hänvisningar till den berömde franske rättshistorikern Adhémar Esmein och
hans nästan lika kände kollega Émile Boutmy, sociolog/statsvetare och författare till
en bok om den konstitutionella utvecklingen i Storbritannien. Bland anglosachsarna
nämnde Fahlbeck två statsvetare – och politiker – som alltjämt är välkända, engels-
mannen James Bryce och amerikanen Woodrow Wilson.

Två av de komparativa kapitlen i boken är särskilt intressanta i sammanhanget. Sjät-
te kapitlet bar rubriken Den enhetliga, engelska parlamentarismen. Till detta styrel-
sesätt hade Fahlbeck av flera orsaker en positiv inställning, bland annat därför att de
brittiska partierna enligt honom inte – i motsats till de svenska – var klasspartier. Låt
gå; so far, so good.

Sjunde kapitlet bar rubriken Den dualistiska parlamentarismen, och där avhandla-
des USA och Sverige. Detta styrelsebegrepp är ungefär lika klagörande som begrep-
pet en fyrkantig cirkel. Som alla vet, kännetecknas USA:s författning av 1787 av
maktindelning, och detsamma gällde Sverige m/1809. Parlamentarismens kännetecken
är ju maktfusion. Fahlbeck formulerar saken så här: "Kabinettet är i närvarande stund
Englands verkliga suverän" (s. 130). Just så.

Låt oss dock inte mocka gräl med Fahlbeck utan i stället säga så här. *Sveriges författ-
ning och den moderna parlamentarismen* är såvitt jag vet det första svenska arbete, som ger,
inte främst en författningsrättslig utan en författningspolitisk analys av det svenska sty-
relsesättet. Oavsett den terminologiska röran är det här fråga om modern statsveten-
skap på marsch.

Det andra arbetet, som här skall behandlas, är *Regeringsformen i historisk belysning*, kan-
ske Fahlbecks mest kända bok. Den är full av slående formuleringar, av vilka den
mest kända är den här: "1809 års regeringsform är Sveriges historia omsatt i lagpara-
grafer" (Fahlbeck 1910 s. 29).

Att boken på många punkter är föråldrad är naturligtvis ofrånkomligt. Det hindrar
inte, att i varje fall de inledande och avslutande avsnitten är väl värda att läsa än idag.
Man behöver inte godta Fahlbecks nationalistiskt konservativa helhetssyn på den
svenska författningsutvecklingen för att lära sig en del om utvecklingens förlopp.

1902 ändrades beteckningen på Fahlbecks tjänst logiskt nog till e. ö. professor i
statskunskap och statistik. 1909 blev tjänsten ordinarie. Vid flera tillfällen gjorde
Fahlbeck framstötningar för att få till stånd en fristående ordinarie professor i statistik.
Han fick stöd från universitetsmyndigheterna, men statsmakterna sade nej.

Sammanfattningsvis kan man karaktärisera vetenskapsmannen Fahlbeck så här. Han började som historiker men gled från mitten av 1880-talet bort från den traditionella historievetenskapen i riktning mot samhällsvetenskaperna.

I första hand gällde detta nya intresse statskunskapen, naturligt nog, eftersom ämnet från och med 1889 ingick i hans professur. Fahlbeck gjorde emellertid avsevärda insatser även i nationalekonomi, statistik och sociologi.

Denna mångsidighet var säkerligen vid den här tiden ganska ovanlig. I våra dagar vore den helt otänkbar. Man skulle kunna säga, att Fahlbeck vid sidan av – eller näst efter – Knut Wicksell var vår förste moderne samhällsvetenskapsman.

Ytterligare en sida av vetenskapsmannen Fahlbecks verksamhet bör nämnas här, hans journalistiska och ekonomiska insatser i och för Statsvetenskaplig Tidskrift. Bakom tidskriftens start 1897 stod Fahlbeck och tre andra professorer inom ämnena statskunskap och statsrätt. Fyra år senare tog Fahlbeck ensam över ansvaret och förblev tidskriftens redaktör fram till 1919, formellt med titeln redaktionssekreterare. Sedan 1918 ges tidskriften ut av Fahlbeckska-Stiftelsen, tillkommen genom en donation av Fahlbeck samma år (Fahlbeck 1918).

Fahlbecks främste elev var Sigfrid Wallengren. 1906 disputerade han på en avhandling om Hans Järta som politisk teoretiker och blev omgående docent. Samtidigt förordnades han som ”full” vikarie – dvs även med examinationsskyldighet – för professorn; Fahlbeck tillhörde riksdagen och bodde sedan 1905 på Djursholm.

Vikariatet torde ha varit ett av de längsta i Lunds universitets historia. Det kom att vara fram till våren 1917, då Wallengren utnämndes till Fahlbecks efterträdare som professor i statskunskap och statistik. Sedan universitetet 1926 hade inrättat en professur i statistik, kom tjänsten enbart att innefatta statskunskap. Wallengren kom dock att inneha denna professorsstol endast ett år; han avled oväntat 1927.

Bland nutida svenska statsvetare är Wallengren /ännu/ mera bortglömd än Fahlbeck. Nils Stjernquist – själv expert bland annat på Wallengrens forskningsområden – framhöll i en biografisk uppsats för en del år sedan, att denna glömska är orättvis. Han pekade därvid främst på Wallengrens arbeten efter doktorsavhandlingen.

Dessa arbeten gällde i allt väsentligt för samtiden aktuella problem, främst inrikespolitiska men också internationella: rösträttsfrågan, representationsfrågan inklusive kammarsystemet liksom skiljedomsinstitutet, i vårt land såväl som inom ramen för Nationernas förbund. Dessa frågor saknar numera praktiskt taget all aktualitet, påpekade Stjernquist – men tillade:

På forskningens domäner är det emellertid, som bekant, inte ovanligt att arbetarna traskar rundgång. Jag är övertygad om att den komparativa inriktningen kommer tillbaka med ökad styrka, och då kommer Wallengren också att få det erkännande han är värd (Stjernquist 1992a, citatet på s. 127).

Sammanfattningsvis kan man om Sigfrid Wallengren som vetenskapsman säga, att han i bästa mening var och förblev en för sin tid typisk statsvetare. Hans doktorsavhandling var snarast idéhistorisk, men därefter försköts hans forskningsintressen alltmera i riktning mot då aktuella politiska frågor.

Politiskt sett var Wallengren en principfast Staaff-liberal. Den omständigheten färgade dock inte hans vetenskapliga slutsatser (Stjernquist 1992a).

Höstterminen 1903 inledde Fredrik Lagerroth vid 18 års ålder sina studier vid Lunds universitet i teoretisk filosofi och historia. Filosofi visade sig vara det intressantaste ämnet, främst tack vare läraren, professor Hans Larsson.

Intresset för filosofi och beundran för ”Kloge Hans” behöll Lagerroth hela sitt liv. ”Men på den vägen kunde man bara bli professor och det var att sätta allt på ett kort. Det vågade jag icke och började bliga åt historien, trots att jag tyckte att den ej var en lika förnämlig vetenskap”, skrev Lagerroth långt senare (Lagerroth 1968 s. 44). I det ämne, som den unge Lagerroth bligade åt, fanns det två professorer, Sam Clason och Artur Stille. Mot dem var Lagerroth kritisk på flera punkter.

Stille befanns snabbt vara en tråkig föreläsare. Värre än så – efterhand kom doktoranden Lagerroth fram till att de samtida historikerna ”kröp fram på marken. De verkliga vetenskapsmännen svävade där över” (Lagerroth 1968 s. 44).

Till detta kom under 1910-talet allt hårdare politiska motsättningar mellan elev och lärare. Precis som Wallengren var Lagerroth en principfast Staaff-liberal. Betecknande nog förklarade Lagerroth vid ett senare tillfälle, att han hade skrivit sin doktorsavhandling om frihetstiden – då parlamentarism och tryckfrihet stegvis växte fram – med sitt hjärteblod (Valentin 1942 s. 54).

Ett sådant tillvägagångssätt kan vara riskabelt. Vid den här tiden och även längre fram var det svenska historikerskrået kompakt högervidet. Erik Lönnroth, professor först i Uppsala och senare i Göteborg, beskrev en gång läget så här:

De etablerade historiker som inte var högermän var lätta att räkna, de var fyra stycken: Curt och Lauritz Weibull, Nils Edén, som var liberal statsminister ett tag, samt Fredrik Lagerroth (Dagens Nyheter 1998-08-05).

Mycket riktigt var både Clason och Stille klart konservativa, särskilt den sistnämnde, som dessutom var Carl XII-dyrkare. Att doktoranden Lagerroth trots allt hade respekt för Clason, framgår av förordet till avhandlingen. Där fick professorn-handle-daren det obligatoriska tacket, låt vara snävt.

Allt nog, i maj 1915 disputerade Lagerroth på en i dubbel mening tungt vägande avhandling med titeln *Frihetstidens författning. En studie i den svenska konstitutionalismens historia* (735 s.). Underrubriken är här lika viktig som huvudrubriken. Förvisso var frihetstiden författarens huvudobjekt, men – ett viktigt men – den skulle beskrivas och tolkas mot bakgrunden av den inhemska och europeiska författningsutvecklingen alltsedan medeltiden. Lagerroth var – med Nils Stjernquists träffande formulering – de stora perspektivens man (Stjernquist 1992b).

I slutorden sammanfattade Lagerroth sin grundläggande tes om ämnet i en karaktäristisk formulering:

Det försök till rehabilitering, som den ovan givna framställningen kan anses innebära, gäller ej – må uttrycken tillåtas – frihetstiden som empirisk epok utan som rationell princip (s. 733).

Disputationen blev en lång och hetsig uppgörelse mellan respondenten och fakultetsopponenten Per Sörensson, historiedocent och Carl-XII-forskare. I filosofiska fakultetens humanistiska sektion föreslog Clason, ”om ock med icke så liten tvekan”, betyget Med beröm godkänd. Den vid sammanträdet inte närvarande Stille hade förordat ett lägre betyg. Sektionen följde enhälligt Clason; docentbetyg kom inte ifråga.

För Lagerroth, som hade hoppats på docentkompetens, blev utgången ett hårt slag. Ännu på 1960-talet hände det, att han vid våra sammanträffanden ställde till exempel den här frågan: Hur kunde fakultetsopponenten säga så till mig?

Detta innebar dock inte, att Lagerroth på sin ålders höst skulle ha varit nedslagen och bitter – tvärtom! Ungefär samtidigt som han ställde den just citerade retoriska frågan, skrev han i *Scandia* en artikel med rubriken *Det frihetstida statskicket utvecklingsmöjligheter*. Slutorden löd:

Undersökningen är härmed slutförd. Tiden är inne för ett slutomdöme. Det kan ej bli annat än positivt. Den fråga som är immanent i rubriken – var frihetstidens statskick utvecklingsdugligt? – besvaras med ja. Det hade i den stund det gick under stora utvecklingsmöjligheter. Det har glatt mig att se, att historikerna ha en annan inställning till det frihetstida statskicket nu än för 50 år sedan. Det avgörande har dock blivit, att historien givit det upprättelse (Lagerroth 1966).

Lagerroth var inte mannen som gav upp, när han visste, att han hade rätt. Två år efter disputationen publicerade han en ny bok, *Konung och adel*, och blev därefter docent i historisk statskunskap. Efter att ha läst in licentiatkursen i statskunskap blev han 1918 docent i detta ämne. Efter Wallengrens oväntade bortgång 1927 blev Lagerroth två år senare professor.

Som docent, professor och emeritus var Lagerroth flitigt verksam fram till sin död 1974, bortsett från några års uppehåll på grund av sjukdom kring 1960. Forskningen bedrevs längs flera olika linjer.

En linje hade frihetstiden som utgångspunkt. Lagerroth fullföljde insatsen från doktorsavhandlingen genom två nya volymer med titeln *Frihetstidens maktägande ständer 1719-1772* (1934). De ingick i det av Nils Edén redigerade samlingsverket om riksdagens historia.

Efter frihetstiden följde som bekant den gustavianska tiden – som Lagerroth avskydde. Den moderna tiden, författningshistoriskt sett, inleddes genom 1809 års regeringsform. Den kom kring 1940 att i hög grad sysselsätta honom: *1809 års regeringsform. Dess ursprung och tolkning* (1942).

Som Nils Stjernquist har påpekat, ledde Lagerroths intresse för vår då alltså gällande regeringsform – låt vara i dess ursprungliga lydelse – till ett tydligt intresse för juridiken, i första hand statsrätten men även förvaltningsrätten. Detta intresse kom till uttryck i artiklar i Svensk uppslagsbok och i sakkunnigutlåtanden vid professors-tillsättningar. Som exempel kan man välja ett citat från Lagerroths utlåtande vid återbesättningen av hans egen professur i början av 1950-talet.

Genom att begränsa sig till författningen kunde statskunskapen synas vilja identifiera sig med statsrätten. Någon identitet föreligger dock icke. Jag kan ej

nog betona, att statsrätten utgör själva kärnan av statskunskapen och ger den en avundsvärd fast ryggrad. Men den omfattar vida mer än denna. Först och främst omfattar den delar av en annan statsrätten angränsande juridisk disciplin, förvaltningsrätten, som också den får sägas ha författningen till föremål. Även inom förvaltningen är det dock fråga om huru statsviljan bildas. Men framför allt gäller, att statskunskapen utöver den rättsliga aspekt, som ej heller den kan underlåta att anlägga, även anlägger en reell. Statskunskapen ignorerar icke såsom statsrätten i stort sett gör de ofta även för sedvanerätten okända faktorer, som göra sig gällande vid statsviljans bildande och därigenom få karaktär av faktiska statsorgan. Hit höra sedan länge partierna, pressen, opinionen samt på senare tider de s.k. organisationerna ... (Lagerroth 1950 s. 488).

Lagerroth glömde aldrig Hans Larssons undervisning i filosofi. Också denna omständighet kom att påverka hans forskning. Det var sålunda knappast en tillfällighet, att två av Lagerroths främsta utländska kontakter var jurister med rättsfilosofiska intressen: norrmannen Frede Castberg och österrikaren Hans Kelsen. Den sistnämnde blev 1911 professor i Wien och 1920 mannen bakom Österrikes nya författning.

Internationellt känd blev Kelsen längre fram genom sin bok *Reine Rechtslehre* (1934), översatt till en rad språk. Lagerroth påverkades i sin egen forskning av Kelsen. Han bidrog vidare till att introducera sin österrikiske kollega i Sverige genom artiklar i Statsvetenskaplig Tidskrift och genom inbjudningar att hålla föreläsningar i Lund.

Lagerroths förhållande till historievetenskapen var mera invecklat. Han hade ju själv – i opposition mot sina lärare i ämnet – i samband med doktorsdisputationen tagit avstånd från de traditionella yrkesutövarna i den historiska branschen. Såsom också har framgått ovan, gled han steg för steg över till statskunskapen.

Under professorstiden uttalade Lagerroth sig, såvitt jag har kunnat finna, sällan om relationerna mellan de båda vetenskaperna. Så skedde emellertid i det ovannämnda sakkunnigutlåtandet. Efter det nyss anförda citatet underströk Lagerroth, att statskunskapens objekt är den levande författningen, vad man också må kalla statslivet men heller icke mera. Han fortsatte:

Till undvikande av missförstånd må tilläggas, att attributet ”levande” rimligen icke utesluter författningar, som gått till historien. Också gäller att spekulatio- nen över stat och rätt eller överhuvud allmän statslära hör till statskunskapen. Att ett och samma arbete kan meritera lika väl för historia och statskunskap, praktisk filosofi och statskunskap och – jag hänvisar till vad jag ovan sagt – statsrätt och statskunskap är en konsekvens, som får tagas och säkerligen också ofta tagits (Lagerroth 1950 s. 489).

Denna principiellt positiva inställning till historievetenskapen hindrade givetvis inte, att Lagerroth gav ut klart statsvetenskapliga arbeten. Ett gott exempel är uppsatsen Staaff eller De Geer? Till frågan om vårt levande statsskicks typologi (Lagerroth 1943). Redan sista ordet i uppsatsens titel pekar i statsvetenskaplig riktning. Ett annat exempel är den populärvetenskapliga skriften *Levande och dött i frihetstidens statsskick. En principutredning* (Lagerroth 1947), hans mest lättillgängliga arbete.

I den kronologiska uppläggning, som hittills har präglat detta avsnitt, borde det här vara logiskt att direkt gå över till nästföljande avsnitt: Stjernquists väg till professuren. Emellertid – enligt rubriken skall föreliggande avsnitt ge besked om utvecklingen från statskunskap till statsvetenskap, vilket ju hittills inte har skett. Ske alltså.

Numera är statskunskap och statsvetenskap samma sak, låt vara att den sistnämnda termen är den vanligaste och kanske också den ”finaste”, dock inte i Uppsala (välta- lighet och statskunskap är beteckningen på den Skytteanska professuren därsamma- städes). Under 1800-talet och, säg, första hälften av 1900-talet förhöll det sig inte så – då fanns det en klar skillnad mellan de båda begreppen. 1945 beskrevs denna skillnad så här av Erik Fahlbeck, son till Pontus Fahlbeck och professor i bland annat statsrätt vid Lunds universitet, i en artikel med den betecknande rubriken Om statsvetenska- perna (obs. pluralis):

Kärnan av statsvetenskapens ämnen utgöres av statskunskap, statsrätt, förvalt- ningsrätt och folkrätt. Men till statsvetenskaper böra även räknas åtskilliga an- dra discipliner i den mån de sysselsätta sig med staten och statslivet. Hit hör sålunda rätthistoria, juridisk encyklopedi, sociologi, praktisk filosofi (allmän statslära), statistik, möjligen nationalekonomi, finansrätt, (ekonomisk) geografi, rättsmedicin, kyrkorätt.

Dessa discipliner kunna, som sagt, betecknas såsom statsvetenskaper i den mån de beröra staten: obetingat är dock detta fallet endast beträffande kärnäm- nena, statskunskap, statsrätt, förvaltningsrätt, folkrätt. De övriga nämnda disci- plinerna behandla visserligen samtliga människans förhållanden i olika avseenden i samhällslivet, den mänskliga samlevnaden, men endast delvis eller helt i förbigående (såsom nationalekonomi, geografi, kyrkorätt) hennes förhål- lande i och till staten, slutprodukten av människans samhällighet.

För kärnämnen – stats- och förvaltningsrätt, folkrätt, statskunskap – ha emellertid övriga berörda ämnen sin betydelse, som är varierande. Ett ämne så- som historien, vilket ej i och för sig gärna kan räknas till statsvetenskap, har t. ex. i en gammal rättsstat som Sverige väl så stor vikt som något av de övriga så- som statsvetenskapliga betecknade ämnena. I den mån en livskraftig sociolo- gisk forskning utvecklas med inriktning på statslivets problem, är sannolikt att denna blir av stort värde för den vetenskapliga bearbetningen av ett vart av kär- nämnen (Fahlbeck 1945 s. 91).

Lagerroth omfattade hela sitt liv samma synsätt. Förhållandet framgår tydligt av hans artiklar om statskunskap och statsvetenskap i andra upplagan av Svensk uppslagsbok (mitten av 1950-talet).

1952, året efter det att Stjernquist hade blivit professor i statskunskap, inrättades Statsvetenskapliga institutionen vid Lunds universitet. Den fick sina lokaler – profes- sorns tjänsterum, expedition, forskarrum, bibliotek, föreläsningssal – på översta vå- ningen i den byggnad (på södra f. d. lasarettsområdet), som då kallades Juridicum och numera hyser Social- och beteendevetenskapliga biblioteket.

Tidigare fanns något, som kallades för Seminariet för statskunskap. Det låg i den byggnad, som då kallades Seminariebiblioteket (på studentjargong SB) och numera heter Kungshuset, beläget under Lundagårds kronor.

På SB hade statsvetarna delat biblioteksutrymmet med flera andra humanistiska ämnen, och detsamma gällde de fåtaliga lärosalarna. Lagerroth och två andra humanistprofessorer hade ett gemensamt tjänsterum. ”Profeterna” (studentjargong igen) hade mottagningstid, vanligen en timme i veckan, i bostaden, och där skedde i regel tentamina, åtminstone i Lagerroths fall.

Som en motsvarighet till handelshögskolorna i Stockholm och Göteborg hade man 1961 vid Lunds universitet inrättat en ekonomisk fakultet. 1964 slogs den samman med statskunskap och andra klart samhällsvetenskapliga ämnen jämte pedagogik och psykologi till en samhällsvetenskaplig fakultet (Weibull 1968 s. 297). Såsom ovan har sagts inrättades en statsvetenskaplig institution i Lund 1952. Drygt 30 år senare, 1983, tog man ett nytt, avgörande steg: den då avgående professorn i statskunskap, Nils Stjernquist, efterträddes av Lars-Göran Stenelo, professor i statsvetenskap. Den nya ämnesbeteckningen knyter an till terminologin inom de stora kulturspråken, engelskans political science, franskans science politique och tyskans Politikwissenschaft.

Stjernquists väg till professuren

Nils Stjernquist var född 1917. 1935 skrevs han in vid Lunds universitet, där hans far, Martin P:son Nilsson, professor i klassisk fornkunskap och antikens historia, då var rector magnificus.

Våren 1939 avlade Stjernquist statsvetenskaplig-filosofisk examen. Denna nyinrättade examen, som medförde rätt till titeln *politices magister* (pol. mag.), innefattade obligatoriskt en propedeutisk kurs i juridik jämte betyg i tre ämnen, nationalekonomi, statistik och statskunskap. Härtill kunde läggas betyg i ett eller flera valfria ämnen, av vilka Stjernquist stannade för historia.

Hösten 1942 avlade Stjernquist licentiatexamen i statskunskap, och i december 1946 disputerade han för doktorsgraden på en avhandling med titeln *Ständerna, statsregleringen och förvaltningen. Striden om makten över utgifterna 1809-1844*.

Titeln kan tyckas peka i riktning mot en kronologiskt upplagd studie. Så förhåller det sig inte – det klargjorde författaren redan i förordet. Det ligger i sakens natur, att 1809 års regeringsform och särskilt bestämmelserna om statsregleringen måste utgöra undersökningens utgångspunkt, skrev han inledningsvis och fortsatte:

Framställningen rör sig ... kring frågan om tillämpningen och tolkningen av regeringsformens bestämmelser. Avsikten är härvid att söka konstatera och förklara det faktiska händelseförloppet och de åsikter, som faktiskt hystes vid skilda tidpunkter, samt undersöka, om och i vad mån händelseförloppet och åsikter påverkat varandra. Meningen är däremot icke att i varje enskilt fall avgöra, huruvida förfaringsättet stod i överensstämmelse med gällande föreskrifter. Det gäller i första hand att förstå icke att bedöma. Orsaksfrågan och icke rättsfrågan träder i förgrunden.

Så följde en klar och noggrann redogörelse för budgetkampen mellan den auktoritäre, för att inte säga reaktionäre Carl XIV Johan och de riksmöte efter riksmöte alltmera oppositionellt sinnade ständerna, fram till kungens död 1844. I denna kamp kunde

man iakttå parlamentariska aspekter, som pekade hån mot 1900-talets första årtionden.

Stjernquist rundade av framställningen genom att beskriva och analysera hur "statsrättarna" och statsvetarna från mitten av 1800-talet och framåt bedömde författningsskampen. Långe hävdade dessa experter, att "grundlagens anda" – ett ganska diffust begrepp – pekade i riktning mot att kungen hade rätt i sin tolkning av regeringsformen och riksdagsordningen. Den slutliga omsvängningen till en riksdagsvänlig tolkning kom först genom Lagerroths ovan nämnda arbete (1942) – men då hade parlamentarismen för långe sedan brutit igenom.

Stjernquists avhandling fick ett positivt mottagande. Fakultetsopponent var docenten Olof Sörndal, en vänlig man utan kanter. Humanistiska sektionen satte betyget Med beröm godkänd jämte docentkompetens. Ett par veckor senare utnämndes Stjernquist till docent.

Vid sidan av arbetet med avhandlingen hade Stjernquist sysslat med andra ting, dels på universitetsbiblioteket i Lund, dels i riksdagen, närmare bestämt i konstitutionsutskottets kansli. Särskilt den sistnämnda verksamheten var naturligtvis allmänbildande för en ung statsvetare. Den visade sig också vara nyttig på annat sätt.

Man kan utgå ifrån att Lagerroth, mild talat, gärna såg Stjernquist som sin efterträdare på professorsstolen. Stjernquist nämnde dock aldrig någöt om den saken under våra återkommande samtal om gångna tider. Däremot berättade han, att han under arbetet i riksdagen hade blivit god vän med KU-ledamoten Nils Herlitz, högerman och professor i statsrätt, förvaltningsrätt och folkrätt vid Stockholms högskola. Herlitz övertalade den unge statsvetaren att speciminera för lundaprofessuren, som inom kort skulle bli ledig vid Lagerroths avgång. Så skedde (jfr Stjernquist 1987 s. 10).

1950 lade Stjernquist fram ett nytt, omfattande arbete, *Riksdagen och kronans fasta egendom. Tolkningen och tillämpningen av § 77 regeringsformen*. Boken täcker perioden 1809-1950.

I tungt byråkratiska formuleringar slog sagda paragraf fast, att kungen inte hade rätt att utan riksdagens samtycke avhända kronan exempelvis kungsgårdar, kronoskogar, parker och djurgårdar, inte heller laxfisken eller andra kronans fisken. Ytligt sett kan detta ämne verka väl speciellt och inte särskilt intressant, varken från allmänpolitisk eller från ideologisk synpunkt. Riktigt så förhåller det sig dock inte.

Den angivna paragrafen hörde aldrig till de mera uppmärksammade av RF:s bestämmelser, framhöll Stjernquist inledningsvis. Inte desto mindre var just kronans fasta egendom under hela den långa perioden ett från ekonomisk och allmän synpunkt utomordentligt viktigt område.

Efter en grundlig genomgång av framför allt det offentliga materialet skrev Stjernquist till att börja med så här: "Sveriges inre historia är i betydande grad historien om kronans jordpolitik, om kronans förvärv av fast egendom, samt om avhändelser och reduktioner av kronogods" (s. 356).

Denna historia påverkades, visade Stjernquist, i hög grad av skiftande ideologiska övertåganden. Vad exempelvis försäljningen av kronoegendomar angår, präglades tiden närmast efter 1809 av ett genombrott för ideologier, vilka redan under det föregående århundrandet hade vunnit ett visst insteg: fysiokratismen och liberalismen.

Vidare hävdade man länge allmänt, att staten inte skulle ägna sig åt affärsdrivande verksamhet eller överhuvud åt näringslivsverksamhet. Ungefär från mitten av 1800-talet skedde här en förändring på en viktig punkt, när staten började bygga och – ännu ”värre” – driva järnvägar.

I början av 1900-talet inträffade nya genombrott i samma riktning, exempelvis inom gruvhanteringen och elproduktionen. Intressant nog var pådrivarna här ofta framstående icke-socialistiska politiker. I den förstnämnda branschen kan man nämna, att när staten 1907 övertog halva äganderätten till de lappländska malmfälten, skedde det under Arvid Lindmans högerregering. Utanför regeringen var högerledaren i första kammaren, den tidigare statsministern Christian Lundberg, en central aktör. Inom elbranschen, där ämbetsverket Vattenfallsstyrelsen inrättades 1909, spelade partikollegan Oskar Nylander – riksdagsman och senare jordbruksminister – en viktig roll.

När socialdemokraterna så småningom blev det största partiet i riksdagen, skapades där en opinion för ökat statligt ägande. Ett första resultat härav blev 1920 socialiseringsnämnden, tillsatt av Hjalmar Brantings första regering. Nämnden sammanställde ett antal betänkanden. Något annat resultat åstadkom den inte.

Stjernquists slutord löd så här:

Under hela den långa utvecklingen efter år 1809 har § 77 RF oavbrutet framstått som en störande faktor, vars verkningar man haft svårt att överblicka och därför ofta sökt begränsa men som på sitt begränsade område hållit den konstitutionella debatten vid liv ända fram till våra dagar och länge efter det att denna avstannat i andra frågor (s. 373).

Förr i världen fanns det bland yngre statsvetare i karriären ett talesätt, som löd så här: För att ha utsikt att bli professor måste man ha skrivit en /bra/ bok om Sverige och en om ett annat land. Huruvida Stjernquist tog intryck av detta talesätt, vet vi inte. Välbekant är däremot att hans tredje större arbete kom att handla om dansk författningspolitik. Det förelåg i manuskript lagom till konkurrensen om Lagerroths professur i början av 1950-talet, några år senare i bokform.

Boktiteln löd *Tillkomsten av 1866 års grundlov* (1955). De inledande orden i förordet ger vid handen, att det finns ett visst samband mellan temat i författarens båda första större arbeten och i det tredje:

Det ämne, som ursprungligen fångade mitt intresse, var striden om finansmakten under estrupiatet. Det visade sig emellertid snart, att det icke fick att få någon klarhet häri utan att först undersöka vad som hände vid tillkomsten av 1866 års grundlov. Ideligen hänvisades i debatten till vad som då sagts och då menats, och denna debatt ger närmast ett motsägelsefullt intryck. Så kom undersökningen att i stället gälla tillkomsten av 1866 års grundlov och alltså koncentreras till åren 1864-66.

Danmarks historia 1848-66 var minst sagt invecklad, utrikespolitiskt såväl som inrikespolitiskt. Under perioden utkämpade landet två krig mot Preussen (det andra även mot Österrike), 1848-50 respektive 1864. I efterhand lär den brittiske premiärminis-

tern lord Palmerstone till drottning Victoria ha sagt så här om den dansk-tyska konflikten:

Det fanns i hela världen bara tre personer, som hade förstått hur det hela hängde ihop. Den förste var hertigen av Augustenborg; han var nu död. Den andre var en tysk professor; han hade blivit sinnessjuk. Den tredje var Palmerstone själv – men han hade, ärligt talat, glömt vad det hela gick ut på (Christensen-Stevneborg 1998 s. 15).

Att få grepp om den danska författningsutvecklingen från mitten av 1800-talet och framåt är verkligen inte särskilt lätt. Den givna utgångspunkten är den i princip demokratiska junigrundloven av 1849, som gjorde slut på ett nästan 200-årigt kungligt envælde. Den gällde endast för kungariket Danmark (ned till Kongeaa). 1863 tillkom novemberförfattningen, som gällde för kungariket och hertigdömet Slesvig. Den var snarast reaktionär.

Nederlaget i kriget 1864 medförde, att Danmark måste avstå främst-hertigdömena Slesvig och Holstein till Preussen. En ny författningsrevision blev härigenom nödvändig. Resultatet blev en hetsig ”grundlovskamp”, som mynnade ut i en ny författning, 1866 års grundlov, även kallad ”den gennemsete grundlov”.

Undersökningen kommer först att ge en framställning av själva det faktiska händelseförloppet, skrev Stjernquist inledningsvis och fortsatte:

Denna kan i mångt och mycket bygga på J. A. Hansens och Neergaards arbeten och ej så sällan hänvisa till dessa. På vissa avgörande punkter har det emellertid varit nödvändigt att fördjupa analysen, vilket bl.a. blivit möjligt på grund av nytt material. Framställningen blir dock på ett helt annat sätt koncentrerad till själva författningsfrågan än Neergaards. Men undersökningen avser framför allt att mot bakgrund av det faktiska händelseförloppet ta upp till behandling vissa sidor av grundlovskampen, som var och en på sitt sätt om än i olika grad sätta sin prägel på denna, nämligen den rättsliga, den idépolitiska och den intressepolitiska. Det blir till sist möjligt att i ett sammanfattande avsnitt knyta trådarna samman och att något dryfta orsaksfrågan

Denna sistnämnda, mera statsvetenskapliga aspekt är enligt min mening den intressantaste. Mot varandra stod i grundlovskampen tre grupperingar, om man så vill partier, från höger till vänster: de konservativa godsägarna, nationalliberalerna och bondepartiet venstre.

Det sistnämnda partiet höll inledningsvis på ”den rena junigrundloven”. Så småningom uppmjukades denna demokratiska ståndpunkt, och venstre gick med på en kompromiss med de båda andra partierna. Ingalunda blev dock 1866 års grundlov en långsiktig lösning på Danmarks författningsproblem, tvärtom.

Under en tidrymd av fyra år (1946-50) hade Stjernquist alltså lagt fram tre omfattande vetenskapliga arbeten, de två sista i manuskriptform. Det var verkligen en imponerande prestation, som vederbörligen berömdes av de sakkunniga i konkurrensen om Lagerroths professur.

De tre herrarna, Gunnar Heckscher, Carl Arvid Hessler och Fredrik Lagerroth, var emellertid oeniga om hur de sökande skulle rangordnas: Heckscher satte Edvard

Thermaenius i första förslagsrummet, Hessler satte Jörgen Westerståhl främst, medan Lagerroth fann att Stjernquist var den bästa kandidaten.

Lagerroth började med att berömma Stjernquists forskarflit och fortsatte: ”Med statsrätten, som jag betecknat som statskunskapens kärna, är han synnerligen väl förtrogen, och även med angränsande juridiska discipliner synes han ha god känning. Därför har han inte försummat de enbart humanistiska sidorna av ämnet. Han har ett solitt författningshistoriskt vetande ... Och i boken om RF § 77 har han förstått att göra sitt nationalekonomiska vetande fruktbart.”

Endast på en punkt var Lagerroth kritisk mot sin elev: ”Vad man saknar hos honom är intresse för allmän statslära.” Avrundningsvis skrev den avgående professorn så här: ”Vilken lärdom, möjlig att utnyttja vid undervisningen, har Stjernquist icke förvärvat redan vid unga år” (Statsvetenskaplig Tidskrift Vol 53 1950 s. 518, 520).

Oenighet i tillsättningsärendet förelåg inte bara bland de sakkunniga utan också i andra instanser, exempelvis den sittande regeringen Erlander (Erlander 2001 s. 386). I oktober 1951 utnämndes Nils Stjernquist till professor i statskunskap vid Lunds universitet.

Stjernquists statsvetenskapliga program

Lagerroths just citerade beskrivning av Stjernquists statsvetenskapliga intressen – och motsatsen – var ganska träffande. Såsom eleven gärna erkände – ett exempel ges längre fram – var han ointresserad av vad som tidigare kallades allmän statslära; en modern och samtidigt mera omfattande term vore politisk teori, normativ såväl som empirisk.

Hur skall man då ”positivt” beskriva Stjernquists statsvetenskapliga program? Det är inte alldeles lätt. Stjernquist hade minst av allt en deklamatorisk läggning; han talade inte gärna om sig själv. Endast sällan gick han någorlunda utförligt in på frågan om statsvetenskapens innehåll, mål och metoder.

Ett sådant tillfälle var installationsföreläsningen 1952, som Stjernquist hade gett rubriken *Samhällsutvecklingen och statskunskapens arbetsfält*. Visserligen förklarade han redan i andra meningen, att det inte var hans avsikt att ta upp den gamla stridsfrågan Vad menas med statskunskap? Inte desto mindre kom han mot slutet av föreläsningen i någon mån in på ämnet, bakvägen så att säga, genom att ta upp statskunskapens relationer till de andra samhällsvetenskaperna.

Till att börja med slog Stjernquist fast, att statskunskapen måste samarbeta med de övriga samhällsvetenskaperna. Detta måste gälla inte bara helhetsbilden utan också de otaliga gränsområdena. I anslutning härtill skrev Stjernquist avslutningsvis så här:

Utän ett sådant samarbete föreligger risk, att statskunskapen liksom på 1700-talet, då den ställdes inför ungefär samma problem som nu, svämmas över alla bräddar, blir halvt encyklopedisk och renodlat deskriptiv.

För att illustrera det nu sagda kan jag peka på det stora område som kan betecknas med samspelet mellan ekonomi och politik. Politiken har i betydande utsträckning blivit ekonomisk politik och ekonomin har blivit politisk ekonomi. Det är uppenbart, att detta område behöver belysas både från nationaleko-

nomiskt och statsvetenskapligt håll. Och med hänsyn till nödvändigheten, att beakta individers och grupper attityder, reaktioner och opinioner måste statskunskapen samarbeta med t.ex. sociologer och på grund av den dominerande roll som den statistiska metoden härvid spelar även med statistiker. Vidare gäller, att då lagstiftningen i allt mer ökad utsträckning tagits i anspråk som instrument för att realisera bestämda mål av ekonomisk och politisk art, är det angeläget att få rättsvetenskapens medverkan. Utan ett nära samarbete mellan samhällsvetenskaperna, tagna i vid bemärkelse, är det inte möjligt för dem att fylla den uppgift, som tillkommer dem, nämligen att ge tillförlitlig kunskap om det egna samhället. (Stjernquist 1952 s. 196 f).

Denna final kan enligt min mening ses som ett diskret försök till nyansering av lärofadern Lagerroths syn på statsvetenskapens innehåll och relationer till juridiken.

En ny ansats i denna sistnämnda riktning kom några år senare. I en uppsats i festskriften till den danske juristprofessorn Poul Andersen skrev Stjernquist en uppsats med titeln *Statsrätt och statskunskap*. Statsrätten är en juridisk disciplin, en normvetenskap. Statskunskapen åter är en samhällsvetenskap och som sådan inriktad på det faktiska. Så löd upptakten till uppsatsen. Redan i nästa stycke slog Stjernquist fast, att de båda disciplinerna har ett gemensamt objekt, statsförfattningen. Vidare underströk han, att den antydda skillnaden i metodik i realiteten inte kan upprätthållas.

Större delen av uppsatsen ägnade Stjernquist åt en referatbetonad genomgång av några äldre inlägg i ämnet av svenska jurister. Mot slutet av framställningen blev han mera personlig och konkret; han skrev bland annat så här:

Vidare gäller, att åtskilliga av de "landvinningar", som statskunskapen gjort under de senaste årtiondena beröra områden, som ha föga gemensamt med statsrättens. Detta är t.ex. fallet med den sociologiskt (inte minst valsociologiskt) inriktade, med den modellbyggande och över huvud den matematiskt orienterade forskningen (s 327).

I brödtexen angav Stjernquist inga namn, men här gäller det att vara med på noterna, närmare bestämt fotnoterna 27, 28 och 29. Där hänvisade han till ledande amerikanska samhällsvetare som valforskaren Bernard Berelson, systemanalytikern David Easton och den blivande nobelpristagaren (och hedersdoktorn i Lund) Herbert Simon, expert på bland annat förvaltningsforskning (Stjernquist 1958).

Åter till 1952. Omedelbart efter Stjernquists i Statsvetenskaplig Tidskrift publicerade installationsföreläsning följde en artikel av Jörgen Westerståhl. Han hade varit Stjernquists främste konkurrent om professorstolen i Lund; strax därefter hade han blivit professor i Göteborg.

Westerståhls spelöppning var försiktig:

Vissa kritiska anmärkningar mot den nuvarande statsvetenskapliga forskningen och, mer i förbigående, undervisningen bildar utgångspunkten för det program, som i det följande framlägges. Vad forskningen beträffar är det närmast dess inriktning som kritiken gäller och vad undervisningen beträffar, dess innehåll.

Vad först undervisningen angick, erinrade Westerståhl om att kunskaper om det svenska statsskicket var av grundläggande betydelse. En svaghet var här, att dessa

kunskaper ”fortfarande förmedlas genom ett studium av grundlagen jämte härtill hörande väsentligen statsrättsliga kommentarer ... statskunskapsundervisningen håller på att bli ett reservat för statsrätten” (Westerståhl 1952 s. 207)

En annan viktig anmärkning mot statskunskapen tog sikte på den bristande metodmedvetenheten, som enligt Westerståhl avspeglades både i undervisningen och i forskningen: ”Vid en jämförelse med en del andra socialvetenskaper är kontrasten slående.” Förhållandet borde ses mot bakgrunden av att statskunskapen har valt att acceptera mycket som givet och har därför fått en i hög grad deskriptiv karaktär samtidigt som den omspannar ett stort antal ”fakta”, framhöll Westerståhl (s. 210).

Därefter följde en fyllig presentation av ett forskningsprogram om svensk demokrati. Ett referat härav torde inte behövas i detta sammanhang. Det redan nämnda visar, att det fanns påtagliga likheter mellan Stjernquists och Westerståhls syn på statsvetenskapen. Denna överensstämmelse berodde knappast på en tillfällighet.

Stjernquist berättade en gång under sin pensionärsperiod för mig en belysande episod. De båda nyutnämnda professorerna hade någon gång under 1952 dragit upp vissa riktlinjer för sin kommande yrkesverksamhet. De ville exempelvis skapa bättre kontakter och vidgat samarbete mellan de tills vidare fyra statsvetenskapliga institutionerna. Där hade det tidigare gått ganska trögt, mildt talat, särskilt mellan Lagerroth i Lund och Axel Brusewitz i Uppsala. I sammanhanget hade Stjernquist och Westerståhl säkerligen också resonerat kring de ovan beskrivna statsvetenskapliga programmen. Moderna tider stundade i svensk statsvetenskap.

Moderna tider: Stjernquist vid rodret

Lunds universitets metamorfos: från akademisk bondby till storuniversitet. Så lyder rubriken på det första avsnittet i den senaste volymen i serien *Under Lundagårds kronor* (Modéer – Lindroth – Persson 2005). Den period, som där skildras, började cirka 1950 och fortsatte ett stycke in på 1970-talet. Bland de många akademiska ämnen, som omdanades under perioden – och något årtionde därutöver – fanns förvisso även statsvetenskapen.

Låt oss börja från början, i dubbel mening. I Filosofiska fakultetens studiehandbok (1943 års version) upptog listan över kurslitteraturen för ett betyg (motsvarande 1-20 poäng) i statskunskap följande moment:

- den svenska statsförfattningens historiska utveckling,
- Sveriges författning, förvaltning och politiska liv,
- utländsk statskunskap (d.v.s. författning och politik i främmande länder),
- Englands författning,
- allmän och jämförande statskunskap,
- Nationernas förbund.

Litteraturen var helsvensk utom på två punkter. Inom momentet utländsk statskunskap var det grundläggande arbetet en handbok av den danske juristprofessorn Knud Berlin. Om Englands författning fanns en bok av Maurice Amos, en för mig okänd statsvetare.

Under Stjernquists första tid som professor hade undervisningen på grundnivån byggts ut till omfattningen, men den allmänna uppläggningsen förblev densamma i

huvudsak. Den första terminen började med tre specialkurser – avslutade med skriftliga tentamina – i rättskunskap, kommunalkunskap och socialpolitik. Undervisningen sköttes av utomstående experter. Först när dessa kurser var avslutade, började undervisningen i de centrala delarna av ämnet.

Ungefär från 1970 började en modernare uppläggning och ett modernare innehåll slå igenom inom kursplanen för 1-20 poäng. Planen kom att i huvudsak rymma fyra delkurser:

- politisk teori,
- svensk och jämförande politik,
- förvaltning,
- internationell politik.

Om man jämför denna uppställning med listan över olika moment i ettbetygs-kursen på 1940-talet ovan framträder naturligt nog klara skillnader; ett par exempel:

Utanför amerikansk statsvetenskap betydde termen politisk teori tidigare (till ca 1970) historisk politisk teori och ingenting annat, d.v.s. den politiska-idéutvecklingen från Platon till Marx ungefär.

I våra dagar innefattar begreppet därutöver även två andra moment: normativ politisk teori – företrädd av exempelvis Robert Nozick och John Rawls – och empirisk-politisk teori. Förenklat inrymmer den sistnämnda varianten teorier och metoder för fastställande av samband mellan olika samhällsföreteelser, säg mellan valsystem och partisystem eller mellan klasstillhörighet och partival.

Av allt detta fanns på Lagerroths tid på ettbetygsnivån praktiskt taget ingenting. På tvåbetygsnivån fanns däremot under rubriken allmän statslära en idéhistorisk lärobok av den uppsaliensiske statskunskapsprofessorn Boethius, *Om statslivet* (1916). Den börjar med Platon och slutar med drygt en sida om Marx.

Vad nybörjarnivån beträffar, är alltså politisk teori en fullständig nyhet i jämförelse med förhållandena på 1940-talet. Detsamma gäller i allt väsentligt momentet internationell politik, noga att skilja från ”vanlig” utrikespolitik. I studiehandboken från 1943 fanns visserligen några ord, som kan sägas pekat i internationellpolitisk riktning, ”kännedom om Nationernas förbund”.

I modern statsvetenskap är internationell politik, målt talat, något vida mer omfattande, alldeles bortsett ifrån att Nationernas förbund inte längre existerar (Vallinder 2005 s. 105, 115f).

Stjernquist var inte den enda drivande kraften bakom denna omdaning i modern dvs amerikansk riktning. I det licentiatseminarium, som han övertog från Lagerroth, fanns vad man kan kalla en modernistkvartett. Den bestod av Pär-Erik Back, Hans Meijer, Hans F. Petersson och Olof Ruin. Alla fyra blev så småningom professorer. Kvartetten sprängdes emellertid såtillvida som endast Petersson blev lundauniversitetet trogen.

Petersson och Ruin hade i början av sin forskarkarriär tillbringat ett läsår i USA, vid Yale University respektive George Washington University, Washington, DC. En av kvartettens främsta förebilder var Harold D. Lasswell, vars undervisning Petersson hade deltagit i vid Yale. Om man skall nämna några andra moderna, dvs amerikanska namn, får det bli statsvetaren David Easton och nationalekonomen Anthony Downs.

Kring en av Lasswells viktigaste böcker, *Power and Society*, drev modernistkvartetten en privat studiecirkel på institutionen. Bland tidskrifterna läste man hellre American Political Science Review än Förvaltningsrättslig Tidskrift, därmed intet ont sagt om det sistnämnda, förträffliga organet.

Stjernquist var för sin del skeptisk mot Lasswells teser. Han brukade kalla *Power and Society* för kaninbibeln, vilket inte precis var menat som beröm; (kaninbibeln = Soldatinstruktionen).

Stjernquist och hans doktorer

Över till doktorsnivån. Under drygt 20 professorsår (1929-50) lotsade Lagerroth fem doktorander fram till disputation. Avhandlingarna var genomgående skrivna på svenska, och sammanfattning på något av de stora kulturspråken förekom inte på den här tiden. Fyra av författarna höll sig inom handledarens favoritområden, svensk författningshistoria jämte regering, riksdag och förvaltning.

Med Stjernquist vid rodret blev det så småningom moderna tider även på forskarnivå. Rekryteringen av licentiander tog fart och produktionen av doktorsavhandlingar likaså. Under Stjernquists första drygt 20 år (1951-72) motsvarande Lagerroths professorstid förekom det 16 disputationer vid institutionen.

Under Stjernquists hela professorstid (1951-83) framlades sammanlagt 40 avhandlingar. Särskilt sedan nya professorer och docenter hade tillkommit, vidgades kretsen av doktorandhandledare. I anslutning till vad som här tidigare har sagts om samarbetet med Westerståhl och andra statsvetarprofessorer, var Stjernquist med om att starta och driva forskningsprojekt med deltagare från alla statsvetenskapliga institutioner. Naturligt nog fick doktoranderna därigenom återkommande möjligheter till stimulerande kontakter med kolleger av olika generationer.

Som "individuell" handledare var Stjernquist i allmän mening liberal; en eller annan doktorand kunde finna honom alltför liberal. Hursomhelst, någon dogmatiker var eller blev Stjernquist aldrig. Som forskarhandledare lät han inom vida gränser varje fågel – förlåt, varje licentiand/doktorand – sjunga efter sin näbb. Hans vanligaste råd lät länge så här: "Plita på, pågar, plita på!" Lic.-seminariet var länge hundra procentigt maskulint.

Detta halvt skämtsamma råd till unga forskare är faktiskt inte så innehållslöst, som man i förstone skulle kunna tro. Orutinerade skribenter inser inte alltid, att det ofta är nyttigt att snarast möjligt få ett uppslag eller en tanke fäst på papper. Hur lösligt det hela än är, kan det bli ett steg på vägen mot det mästerverk, som alla skribenter drömer om att producera.

Ett annat, halvt skämtsamt råd till unga forskare gav Stjernquist i den ovan nämnda uppsatsen om Sigfrid Wallengren, Fakirens yngre bror: "Läs och begrunda min favoritbok *En hvar sin egen Professor*. Redan boktiteln vittnar om respektlöshet och borde vara ett motto för varje forskarstuderande" (Stjernquist 1992 s. 112).

Om man här skall välja att peka på *en* avhandling, som kan betecknas som ett gott exempel på moderna statsvetenskapliga tider i Lund, bör det bli Hans F. Peterssons. I ett samtal med mig betecknade Stjernquist den boken som den bästa avhandling som hade framlagts vid institutionen.

Peterssons avhandling, framlagd 1964, bar titeln *Power and International Order. An analytical study of four schools of thought and their approaches to the war, the peace and a post-war system 1914-1919*. Till att börja med kan man notera, att den i Lund var den första statsvetenskapliga avhandlingen på engelska. Vidare var Petersson den förste avhandlingsförfattare, som i sitt inledande avsnitt presenterade A statement of method. Ett sådant metodkapitel är numera rutin bland statsvetenskapliga doktorander.

Ett centralt avsnitt i Peterssons Statement lyder så här:

The subject matter of this study is power. During the period under consideration strongly divergent attitudes to and interpretations of this concept existed among the schools of thought examined here. However, this did not mean that it was considered possible to avoid exercising influence in any form. Nor did it imply that power was meant to exist in one form only; it was a difference rather of emphasis between several forms of power and influence.

The concept of power will be used in a sense which confirms to current political science usage.

I den anslutande fotnoten följer helt logiskt en hänvisning till Lasswell – Kaplans bok *Power and Society*. Därefter utvecklar författaren en terminologi, med vars hjälp han tar ett fast grepp om sitt ämne; moderna tider, alltså. Avhandlingen rymmer en grundlig idéanalys av debatten på fem språk: engelska, franska, tyska, ryska och italienska (se vidare Vallinder 2005 s. 117 ff).

Såsom har nämnts tidigare var Peterson och Ruin de första lundensiska statsvetare, som hade tillbringat en längre tid vid ett utländskt universitet. Också i detta avseende var Stjernquist pådrivande. Rätt snart blev sådana utlandsvistelser vanliga, och numera är de sedan länge närmast obligatoriska för yngre forskare. Som ett led i internationaliseringen av institutionen bör man också beteckna de återkommande exkursionerna, inledningsvis inom Norden men senare till Storbritannien och till kontinentaleuropeiska länder.

Stjernquist själv tillhörde ju en "krigsgeneration", för vilken militärtjänst snarare än utlandsresor erbjöd "omväxling" till forskarmödorna hemmavid. Så småningom tog han dock skadan igen. Vårterminen 1958 tillbringade han som Rockefeller-stipendiat vid University of California, Berkely. Vidare deltog han flitigt i internationella kongresser ordnade av det nordiska statsvetarförbundet och av International Political Science Association (IPSA).

Inom ett par årtionden hade Stjernquist och hans kolleger och elever skapat ett nära nog världsomfattande kontaktnät, inte minst med amerikanska forskare och universitet, särskilt Stanford-universitetet, Palo Alto, California.

Utredningsuppdrag, läroböcker

Från 1954 och ett par årtionden framåt pågick i vårt land ett omfattande och tidskrävande utredningsarbete med sikte på en ny författning. Föga förvånande drogs Stjernquist mycket snart in i denna verksamhet. Redan som docent hade han vid sidan av sin forskning kring 1809 års regeringsform blivit knuten till en lärobok på området.

Den främste dåtida författaren i branschen var då sedan många år Robert Malmgren, professor i bland annat statsrätt i Lund. Hans mest kända arbete var en kommentar, paragraf för paragraf, till *Sveriges grundlag*. Boken kan betecknas som en juridisk bestseller, flitigt använd på grundnivån i statsrätt och – tro mig – statskunskap.

Malmgren hade också gett ut en egenhändigt författad lärobok – om man så vill handbok – i fyra volymer med titeln *Sveriges författning*, närmast avsedd för två betyg (21-40 poäng) i statskunskap. Enligt Malmgrens önskan ombesörjde Stjernquist en ny upplaga av boken.

Alltrog, Stjernquist blev till att börja med sakkunnig i den 1954 tillsatta Sandleriska författningsutredningen, där Westerståhl var huvudsekreterare. Utredningen nådde inte ända fram med sitt slutbetänkande 1963 och efterträdades av 1966 års grundlagberedning. Också där blev Stjernquist sakkunnig och gjorde som sådan bekantskap med hovrättsjuristen Erik Holmberg, utredningens huvudsekreterare; strax mera om honom.

1972 lade grundlagberedningen fram sitt slutbetänkande (SOU 1972:15), och därmed var äntligen vägen banad till vår nya författning, främst 1974 års regeringsform. Detta medförde dock ingalunda, att Stjernquists uppdrag som ledamot, sakkunnig eller expert i statliga utredningar upphörde, tvärtom. Flera av dessa senare uppdrag gällde, också de, konstitutionella frågor. Som exempel kan man nämna fri- och rättighetsutredningen (SOU 1975:75).

Genom vår nya författnings tillkomst blev ”Malmgrens grundlag” i ett enda slag helt obsoleta. Som kurslitteratur för statsvetare och jurister kom de att i stor utsträckning ersättas av ett annat, numera välkänt arbete, ”Holmberg – Stjernquist”, på korrekt bibliografiskt språk *Vår nya författning*. Första upplagan kom ut 1974. Den sista, som ombesörjdes av de båda ursprungliga författarna, var den tolfte upplagan, utgiven 2000.

I motsats till Malmgrens arbete är den nya texten inte upphängd på de enskilda paragraferna utan består av en välstrukturerad, fortlöpande framställning. Föga förvånande blev boken en försäljningsmässig framgång, inte bara vid universitet och högskolor utan också för en politiskt intresserad allmänhet.

Författarfirman Holmberg – Stjernquist gav också ut ett annat, större arbete, som det finns en viss anledning att ta upp just här, eftersom det rör sig inom samma sakområde som den just behandlade läroboken. På grund av sin delvis annorlunda karaktär skulle den i och för sig kunna hänföras till nästa avsnitt. I klartext: jag siktar på det monumentala verket *Grundlagarna med tillhörande författningar* (1017 s.). Framställningen är ”paragrafberoende” i den meningen, att den följer grundlagarnas struktur, främst då regeringsformens. Däremot är den inte som ”Malmgrens grundlag” upphängd på de enskilda paragraferna i tur och ordning. Författarna har åstadkommit en systematiskt upplagd kommentar, dels vid inledningen till varje grundlag och till varje kapitel i grundlagarna, dels vid de olika paragraferna. Någon liknande handbok finns knappast i vår äldre litteratur på området.

... och fortsatt forskning

Låt oss ta ett kronologiskt steg tillbaka, närmare bestämt till år 1966. Enligt ett tidigare riksdagsbeslut publicerades då under samlingsrubriken *Sambälle och riksdag* en "historisk och statsvetenskaplig framställning i anledning av tvåkammarriksdagens 100-åriga tillvaro" i fem volymer. Redaktör för verket var f.d. universitetskanslern Arthur Thomson, på sin tid docent i statskunskap i Lund.

Stjernquist bidrog här med en omfattande volym (473 s.) med titeln *Riksdagens arbete och arbetsformer*. Som man kunde vänta, var det fråga om en klar och överskådlig framställning, försedd med åtskilliga tabeller. 40 år och en genomgripande författningsreform senare är många uppgifter i boken föråldrade. Inte desto mindre kan framställningen alltjämt vara till nytta exempelvis för författningshistoriker.

Som professor emeritus fortsatte Stjernquist på "riksdagsvägen", som han hade slagit in på redan genom doktorsavhandlingen. Resultatet blev även nu två nya, större arbeten jämte några mindre.

Med riksdagen och Riksbanken som huvudmän och Stjernquist som redaktör publicerades 1985 en monumental volym i stort format med titeln *Riksdagen genom tiderna* (372 s.), dvs från medeltiden fram till vår egen tid. Samtliga författare utom redaktören var historiker; han behandlade själv tiden från 1921, demokratins epok. En engelskspråkig volym gavs ut två år senare.

En klart längre epok behandlade Stjernquist i en 1996 utgiven bok med titeln *Tvåkammartiden. Sveriges riksdag 1867-1970*. Undertiteln är påtagligt anspråkslös. I själva verket är det fråga om en välgjord, vetenskaplig framställning av vår politiska historia under den angivna epoken, sannolikt den bästa vi har.

Stjernquist var en utmärkt föreläsare, i katedern inför nyfikna studenter, i mera festliga akademiska sammanhang – från professorsinstallationer till nationsfester – liksom inför en mera "folklig" publik. Hans viktigaste tillgångar som talare var hans gedigna sakkunskap på många områden, hans slagfärdighet och hans tydliga kulturskånska stämma. Rätt många av föreläsningarna finns utgivna i tryck; exempel ges i Referenser nedan. Av dem skall jag här nöja mig med att kommentera två.

I augusti 1989 anordnade en forskargrupp inom IPSA, the Research Committee on Comparative Judicial Studies, en konferens i Lund. Temat var Comparative Judicial Review and Public Policy. Stjernquist var inte medlem av gruppen, men när jag bad honom att medverka, svarade han omgående ja.

Resultatet blev – vad annars? – en slagkraftig, livligt uppskattad föreläsning inför en expertpräglad internationell publik. Rubriken löd Judicial Review and the Rule of Law: Comparing the United States and Sweden. Med en otillåtet grov sammanfattning kan man säga, att Stjernquist påvisade, att Sverige traditionellt hade varit bättre på det andra än det första av de båda begreppen i rubriken.

För att belägga detta påstående tog Stjernquist sats mycket långt bak. Han började med att citera Rimbart, ärkebiskop av Hamburg på 800-talet och författare till en biografi över företrädaren Ansgar, även (överdrivet) kallad Nordens apostel.

Nästa hållplats på den snabba färden genom svensk historia blev mitten av 1600-talet. Här citerade Stjernquist ett märgfullt uttalande av rikskanslern Axel Oxenstierna, hämtat från den engelske ambassadören Bulstrode Whitelocks memoarer. Där hette

det exempelvis, att "the Swedish king can make no law, nor alter or repeale any, nor impose any taxe, nor compell men to go out of the kingdome, without the assent of the riksdag..." (Koenigsberger i Stjernquist 1989 s. 60)

Därefter gick föreläsningen vidare till frihetstiden, 1809 års regeringsform och 1900-talet, särskilt senare hälften, inte minst naturligtvis 1974 års regeringsform. Den sista meningen löd så här: "The new constitution corresponds better to current reality, but judicial review has played only a very minor role in creating that reality" (Stjernquist 1992 s. 139).

Så mycket om denna föreläsning om judicial review dvs lagprövning eller, bättre, normprövning. Den andra föreläsningen förtjänar också den en utförlig behandling, av ett speciellt skäl, som strax kommer att framgå.

I maj 1987 promoverades Stjernquist till juris hedersdoktor i Lund. I anslutning härtill höll han en föreläsning med titeln *Mellan juridik och politik* (Stjernquist 1987). Inledningsvis berörde han sina relationer till lärofadern: Min mycket uppskattade lärare och företrädare var Fredrik Lagerroth ...

Av Lagerroth lärde jag mycket. Intresset för de stora perspektiven och linjerna, det generella vetandet, idéernas makt. På det mer jordnära planet: 1809 års regeringsform, dess ursprung och tolkning samt statsregleringen och finansförvaltningen. Lagerroth bör även uppmärksammas för sin rakryggade hållning under andra världskrigets dagar.

Lagerroth satte i händerna på oss Hans Kelsens "Reine Rechtslehre", där grundlagen är grundnormen i börats värld, väsensskild från varats. Mig föreföll Kelsens Rechtslehre skön till sin konstruktion men verklighetsfrämmande. Jag var intresserad av samspelet mellan juridik och politik och sökte sätta in de statsrättsliga tolkningstvisterna som ett led i det politiska spelet. Jag kände mig såtillvida också kunna knyta an till en annan lundensisk statsvetenskaplig tradition grundad av Arthur Thomson och fortsatt av Sigfrid Andgren (s. 7).

Samspelet mellan juridik och politik – just så: Såsom framgår av referaten ovan var Stjernquist inne på detta samspel i doktorsavhandlingen och i boken om kronans fasta egendom – men också i bok nr 3:

Samspelet mellan juridik och politik kom att än mer markant och för den stora allmänheten tydligare stå på politikens dagordning i Bismarcks Preussen, i Estrups Danmark och i unionsbråket mellan Norge och Sverige. I unionsstriden uppträdde, har det sagts (Brusewitz), professorerna på ömse sidor om Kölen som riksadvokater för respektive lands intressen och märk väl med olika rättsuppfattning i grunden.

Estrupiatets provisoriske finanslove fångade i hög grad mitt intresse. Grundlagstolkningen stod då i centrum i den politiska striden, och Estrup understöddes och välsignades av professorerna i juridiska fakulteten vid Köpenhamns universitet. En av regeringens kritiker i folketinget framhöll vid något tillfälle att i andra länder skulle ett tillstånd som då rådde i Danmark resultera i antingen statskupp av regeringen eller revolution av folket, men vi, fortsatte han, använ-

der surrogat. Liksom vi använder løvetand (maskrös) i stället för kaffe, på samma sätt hjälper vi oss fram med grundlagstolkning i stället för statskupp (s. 8f).

Detta samband studerade Stjernquist senare inte bara i teorin utan också i praktiken:

Som anställd som föredragande och biträdande sekreterare i konstitutionsutskottet under åren 1945-47 kom jag att uppleva samspelet mellan juridik och politik på ett mera jordnära plan. Det var utomordentligt stimulerande och lärorikt, väl omhändertagen som jag var av utskottets mångåriga huvudsekreterare Sune Holm, och i ett trivsamt samarbete med Michael Hernmarck. Det gav mig även en ”praktisk” inblick i de konstitutionella och kommunala frågorna och därjämte via dechargen en god överblick över det administrativa systemet.

Ur en annan anfallsvinkel kom jag sedan att hamna mellan juridik och politik, när jag i mitten av 50-talet tillsammans med Folke Schmidt och dåvarande byråchefen i ekklesiastikdepartementet Nils Hörjel i ett väl fungerande arbetsteam gjorde en översyn av de då föreliggande förslagen till en omläggning av den juridiska och samhällsvetenskapliga utbildningen, ett arbete som utmynnade i 1957 års reformering av denna utbildning” (s. 9f).

Såsom ovan har nämnts hade Stjernquist under ett par årtionden från 1954 och framåt haft olika uppdrag inom statliga utredningar, inte minst i författningsfrågan. Efter att ganska utförligt ha redovisat erfarenheter från denna verksamhet gick han över till en sammanfattning, där det bland annat hette så här:

Min forskning har i hög grad ägnats samspelet mellan juridik och politik i så måtto att jag sökt analysera hur framför allt politiker men även jurister argumenterat i statsrättsliga termer för politiska syften. Också i utredningsarbetet har det varit fråga om ett samspel mellan juridik och politik men ett annorlunda. Rollfördelningen har iakttagits mera strikt. Det innebär inte att icke-politiker-na saknat eller att de bör sakna engagemang (s. 16).

Vid det här laget förstår nog den vakne läsaren skälet till att denna föreläsning har fått en utförlig behandling här. Som jag tidigare har konstaterat, hade Stjernquist minst av allt en deklamatorisk läggning. Han sade sin åsikt utan omsvep, vid behov med eftertryck, men han var ingen vän av första person singularis. Lyckligtvis gjorde han ett annat undantag i den just citerade föreläsningen..

Det finns faktiskt också ett annat undantag, en TV-inspelning förvarad på Lunds universitet's bibliotek (se Referenser).

Såsom här torde ha framgått var vetenskapsmannen Nils Stjernquist mångsidig och outtröttlig, alltid intresserad av nya problem – och gamla. En sökning på Libris ger 83 träffar, vilket säger en del men inte allt; några av dem gäller nya upplagor av tidigare noterade skrifter. Siffror om Stjernquists omfattande medverkan i Statsvetenskaplig Tidskrift finns i Johansson (1979) och Lundell (1997).

Vid sidan av denna omfattande produktion hann Stjernquist med åtskilligt annat: rector magnificus 1980-83 (en titel som han ogärna använde), ordförande i Sparbankens styrelse 1978-82, inspector i Kristianstads nation 1956-99 osv, allt i Lund – var annars?

Hur var allt detta möjligt? För egen del kommer jag att tänka på en anekdot, som brukar berättas om Albert Engström. Han var – för säkerhets skull sagt – inte bara skaparen av Kolingen, Bobban med flera utan också professor i teckning vid Konst-högskolan i Stockholm. Nå, Engström fick en gång frågan: Arbetar professorn myck-er? Han lär ha svarat: Javisst, så ofta jag har en ledig stund.

Nils Stjernquist avled 3 september 2000. Hån var bokstavligen till sin sista dag verksam på sin gamla institution.

Sammanfattning och slutsatser

En stark, mångfasetterad kvartett – så kan man till att börja med sammanfattande ka-raktärisera de fyra statsvetarprofessorer, som här har avhandlats. De var alla framstå-ende vetenskapsmän men inbördes ganska olika. Två av dem kan betecknas som ban-brytare, Fahlbeck och Lagerroth.

Såsom ovan har redovisats var Fahlbeck verksam inom fem akademiska fack: his-toria, nationalekonomi, sociologi, statistik och – inte minst – statskunskap. Genom sina insatser vred han statskunskapen i samhällsvetenskaplig riktning. Samtidigt gjorde han vissa markeringar mot mot historievetenskapen och juridiken, främst statsrät-ten.

Fahlbeck var vidare påtagligt internationellt inriktad i sin vetenskap. Flera av hans arbeten gavs ut på något av de stora kulturspråken, vanligen tyska eller franska.

Han hade också, naturligt nog, omfattande kontakter med utländska kollegor, främst samhällsvetare och historiker. I hans arkiv på handskriftsavdelningen på Lunds universitets bibliotek finns exempelvis brevväxling med Ferdinand Tönnies, en av grundarna av det tyska sociologförbundet och som forskare känd bland annat för *Gemeinschaft und Gesellschaft*. Ett annat bekant namn i sammanhanget är Hans Del-brück, berömd tysk historiker och politiker.

Intressant nog torde Fahlbeck i våra dagar vara mindre bortglömd i vetenskapliga kretsar utomlands än i Sverige. Ett belägg härför är att det finns en artikel om honom i det senaste stora uppslagsverket på området, *International Encyclopedia of the Social Sci-ences* (Vol. 5, 1968). Artikeln är signerad Herman Wold, professor i statistik i Uppsala.

I motsats till Fahlbeck var Wallengren statsvetare från början till slut som forskare. Hans intressesfär omfattade såväl politisk idéhistoria som aktuella politiska problem, gärna med anknytning till den samtida svenska demokratin. Vid sidan av forskning och undervisning var Wallengren vidare en skicklig medlare i arbetstvister.

Lagerroth hade en kortare tid av sin vetenskapliga karriär en tjänst i historisk stats-kunskap. Denna ämnesbeteckning ger kanske den bästa kortfattade, alltför kortfatta-de karaktäristiken av hans forskargärning. Såsom utförligt har beskrivits ovan började han som historiker men gled så småningom över till statskunskapen och ett ökat in-tresse för statsrätten.

Lagerroths anseende som en banbrytande forskare vilar främst på hans doktorsav-handling *Frihetstidens författning*. Därigenom åstadkom Lagerroth en genomgripande omdaning i positiv riktning av sagda epok. Det stannade inte vid detta – ”de stora perspektivens man” anlade nya synpunkter på svensk författningshistoria från 1300-talet fram till 1900-talet.

Med denna tillbakablick som bakgrund kan man göra en första bedömning av Nils Stjernquist som statsvetare. Precis som sina tre föregångare var han en uppslagsrik och flitig forskare. Såsom sådan höll han sig i stor utsträckning på klassisk svensk mark, främst de tre statsmakterna: kungamakten, riksdagen och domstolarna (inte pressen).

Här finns det anledning att särskilt uppehålla sig vid andra statsmakten, riksdagen. Om den eller i anslutning till den skrev Stjernquist sammanlagt fyra större arbeten (Stjernquist 1946, 1950, 1966 och 1996). Till denna rad skall läggas handböcker/läroböcker, där riksdagen upptar ett stort utrymme (1974 ff., 1980). Vidare var Stjernquist redaktör för flera samlingsverk om riksdagen; han medarbetade själv i dessa verk utom ett. Till allt detta skulle ytterligare kunna läggas ett antal uppsatser på området.

Vad göres oss mera vittne behov? (Matt. 26:65). Såvitt jag förstår, bör Stjernquist betecknas som vår främste riksdagsforskare genom tiderna, detta inte enbart kvantitativt.

En annan fråga i sammanhanget gäller statsvetaren Stjernquists förhållande till ämnen som historia och juridik liksom till samhällsvetenskaper som nationalekonomi och statistik. Låt oss ta dem i tur och ordning.

Såsom tidigare har påpekats bestämde sig Stjernquist att bland de valfria ämnena ta med historia i sin pol. mag.-examen. Valet kan ha berott på flera omständigheter: ett "farsarv", ett intresse från skoltiden eller/och påverkan från studierna i statskunskap. Såvitt jag vet, gjorde Stjernquist inte några klart negativa uttalanden om den historiska vetenskapen. Däremot yttrade han sig ibland ungefär så här: Statsvetenskapen lägger tvärsnitt – historievetenskapen är kronologiskt präglad. Det kan, om man så vill, ses som en markering mot den sistnämnda.

I ett avseende var Stjernquist emellertid skarpt kritisk mot vissa historiker. Anledningen var att de motsatte sig kravet från samhällsvetarhåll, att samhällsläran vid läroverken skulle bli ett självständigt ämne, skilt från historieämnet. Stjernquist ansåg – enligt mina erfarenheter med rätta – att denna vakthållning kring det bestående också slog vakt om läroverkselevernans isolering från samhället (Stjernquist 1955b).

Hursomhelst – Stjernquists inställning till historia kan inte sägas ha avvikit klart från Lagerroths. Annorlunda förhöll det sig i fråga om synen på statskunsapkens relationer till juridiken, särskilt statsrätten. Lagerroth hade ju sagt sig ej nog kunna betona, "att statsrätten utgör själva kärnan av statskunskapen och ger den en avundsvärt fast ryggrad".

Ett så långtgående principuttalande kunde Stjernquist inte godta, men han undvek direkt kritik av sin läromästare. I en tidigare berörd artikel (Stjernquist 1958) tog han på allvar upp problemet. Som framgår av citaten ovan (avsnittet Stjernquists statsvetenskapliga program) intog han då en ekumenisk inställning till statsrätten. Det finns emellertid anledning att här göra ett citat ur ett av citaten: "Vidare gäller, att åtskilliga av de landvinningar, som statskunskapen har gjort under de senaste årtiondena, beröra områden, som ha föga gemensamt med statsrättens" (1958 s. 377).

Avståndstagandande *från* statsrätten? Nej! Markerande av avståndet *till* statsrätten? Ja!

I den likaledes tidigare behandlade föreläsningen i anslutning till det juridiska hedersdoktoratet (ovan avsnittet ... och fortsatt forskning) var Stjernquist utförligare

och mera personlig. Att här upprepa citaten från detta avsnitt är varken önskvärt eller behövligt, här bara en talande glimt: "Min forskning har i stor utsträckning ägnats samspelet mellan juridik och politik." Uppenbarligen trivdes föreläsaren med denna blandning, doserad till angenäm styrka och smak.

Återstår relationerna till de andra samhällsvetenskaperna. Redan på den akademiska grundnivån hade Stjernquist genom sin pol. mag.-examen obligatoriskt knutit an till nationalekonomin och statistiken; sociologin blev ett akademiskt ämne först 1948. För hans tre föregångare hade en sådan anknytning överhuvud inte varit möjlig. Visserligen fanns det sedan gammalt vid universitetet en professur i nationalekonomi, men den var fram till 1947 placerad i den juridiska fakulteten.

Såsom har framgått ovan (avsnittet Stjernquists statsvetenskapliga program) var Stjernquist som professor redan från början mån om att framhäva vikten av utvidgade kontakter med andra samhällsvetenskapliga ämnen. Organiserade sådana kontakter fanns i Lund sedan mitten av 1940-talet.

1946 hade man startat en publikationsserie kallad Samhällsvetenskapliga studier. Den inleddes med ett arbete av nationalekonomi-professorn Johan Åkerman, *Ekonomiskt skeende och politiska förändringar*, mycket tyder på, att han hade tagit initiativet till serien. Under de första tio åren publicerades 13 volymer, i regel doktorsavhandlingar, främst men ingalunda enbart nationalekonomiska sådana.

Nummer 2 blev Stjernquists doktorsavhandling; sedan följde Erik Dahmén, Åkermans främste elev, med avhandlingen *Svensk industriell företagarverksamhet*. Författarlistan rymde också en statistiker och en kulturgeograf, Sven Moberg respektive Sven Godlund. Stjernquists båda första doktorer, Pär-Erik Back och Hans Meijer, blev nummer 12 respektive 13.

1960 bröt emellertid Stjernquist och hans därpå följande doktorer upp och startade en egen firma: Lund Political Studies. Först ut var Olof Ruin med sin avhandling om Kooperativa förbundet. När Stjernquist avgick som professor 1983, förelåg 42 nummer i serien. Sedan flera nya tjänster, bland annat två professurer, hade inrättats vid institutionen, hade han dock inte handlett samtliga nya doktorer.

Detta konstaterande leder över till en sista punkt i beskrivningen och analysen av statsvetaren Stjernquist: den tidigare berörda rollen som handledare för avhandlings-skrivande licentiander och doktorander. För hans tre företrädare hade denna verksamhet varit föga betungande. Under drygt 20 professorsår (1929-50) lotsade exempelvis Lagerroth fem doktorander till disputation. Under Stjernquists första drygt 20 år (1951-72) förekom det 16 disputationer vid institutionen (se ovan).

Dessa enkla kvantativa data säger en del om Stjernquists insatser på handledarområdet. Det finns vetenskapligt framtagna data, som säger en del till. Jag syftar på en bok om forskarutbildningens förändringar i olika ämnen 1890-1975, däribland statsvetenskap. Boken skrevs av Birgitta Odén, professor emerita i historia i Lund. Docent Leif Johansson deltog som statsvetenskaplig ämnesrepresentant i forskningsarbetet (Odén 1991).

Den omfattande boken (närmare 400 s.) är komparativt upplagd; sålunda jämförs Lund i olika ämnen genomgående med Uppsala, längre fram i boken också med nyare universitetsstäder. Om statsvetenskapen i Lund under Stjernquists tid skrev Birgitta Odén bland annat så här:

Under Lagerroths efterträdare Nils Stjernquist ökade antalet avhandlingar. Kvalitativt – mätt i andelen docenter och professorer utgått ur miljön – blev den lundensiska miljön suverän ...

Ur det intresseområde som här är aktuellt – forskarutbildningen – framstår den lundensiska miljön som mest produktiv, när det gäller att formulera teoretiska modeller, avsedda för fortsatt empirisk testning. Även om Stjernquist inte själv framträdde som politisk modellbyggare, så fungerade hans forskningsmiljö öppet och stimulerande. Institutionen i Lund utvecklade under 1960-talet en stark optimism inför möjligheterna att nå fram till generella teorier på empirisk grund. Det är heller knappast förvånande att det är i Lund, som Leif Johansson formulerade den beskrivning av en förändring från idiografisk till nomotetisk vetenskap, som inledde denna översikt (Odén 1991 s. 108f, 115f).

Vidare kommentarer på denna punkt torde vara överflödiga.

Referenser

- Christensen, John-Stevnsborg, Henrik, 1998. 1864. *Fra helstat til nationalstat*. Fårevejle: Forlaget Emil.
- Dahmén, Erik, 1950. *Svenske industriell företagarverksambet. Vol. 1-2*. Stockholm: Industriens Utredningsinstitut.
- Erlander, Tage, 2001. *Dagböcker 1950-1951*. Stockholm: Gidlunds.
- Fahlbeck, Erik, 1945. Om statsvetenskaperna, s 91-101 i *Skrifter åt minnet av C. A. Reuterskiöld* utg. av Institutet för offentlig och internationell rätt. Stockholm: Fritzes
- Fahlbeck, Pontus, 1887. *Den ekonomiska vetenskapen och näringskyddet*. Lund: Aug. Collin.
- Fahlbeck, Pontus, 1892. *Stånd och klasser. En socialpolitisk överblick*. Lund: Lindstedts Universitets-bokhandel.
- Fahlbeck, Pontus, 1893. *Det svenska jordbrukets afkastning*. Lund: Gleerups.
- Fahlbeck, Pontus, 1898-1902. *Sveriges adel. Vol. 1-2*. Lund: Gleerups.
- Fahlbeck, Pontus, 1904. *Sveriges författning och den moderna parlamentarismen*. Lund: Gleerups.
- Fahlbeck, Pontus, 1910. *Regeringsformen i historisk belysning*. Stockholm: Norstedts.
- Fahlbeck, Pontus, 1918. Stiftelse till statsvetenskapernas främjande, s 233-249 i *Statsvetenskaplig Tidskrift* Vol. 21.
- Fahlbeck, Pontus, 1920. *Klasserna och sambället. En historisk-sociologisk studie över klassväsendets uppkomst, utveckling och betydelse*. Stockholm: Norstedts.
- Holmberg, Erik – Stjernquist, Nils, 1974ff. *Vår nya författning* (senare *Vår författning*). Stockholm: Norstedts.
- Holmberg, Erik – Stjernquist, Nils, 1980. *Grundlagarna med tillhörande författningar*. Stockholm: Norstedts.
- Johansson, Leif, 1979. Register till Statsvetenskaplig Tidskrift 1944-1977, *Statsvetenskaplig Tidskrift* Vol. 82 häfte 5.
- Koenigsberger, Helmut G., 1989. Riksdag, Parliament and States General in the Sixteenth and Seventeenth Centuries, pp. 59-87 in Nils Stjernquist, Ed., *The Swedish Riksdag in an International Perspective*. Stockholm: Riksbankens Jubileumsfond.
- Lagerroth, Fredrik, 1915. *Frihetstidens författning. En studie i den svenska konstitutionalismens historia*. Stockholm: Bonniers.

- Lagerroth, Fredrik, 1934. Frihetstidens maktägande ständer. *Sveriges riksdag*, red. Nils Edén, Förra avdelningen, Femte bandet, 1719-1772. Stockholm: Victor Pettersons Bokindustriaktiebolag.
- Lagerroth, Fredrik, 1942. *1809 års regeringsform. Dess ursprung och tolkning*. Stockholm: Norstedts.
- Lagerroth, Fredrik, 1943. Staaff eller De Geer? Till frågan om vårt levande statsskicks typologi, s 1-33 i *Statsvetenskaplig Tidskrift* Vol. 46.
- Lagerroth, Fredrik, 1947. *Levande och dött i frihetstidens statsskick. En principutredning*. Stockholm: Gebers.
- Lagerroth, Fredrik, 1950. Professor Fredrik Lagerroths utlåtande (ang. statskunskapsprofessuren i Lund), s 487-520 i *Statsvetenskaplig Tidskrift* Vol. 53.
- Lagerroth, Fredrik, 1966. Det frihetstida statsskickets utvecklingsmöjligheter, s 213-267 i *Scandia* Vol. 32.
- Lagerroth, Fredrik, 1968. Akademiska lundainteriorer från tid då seklet var ungt, s 30-48 i *Akademiska föreningens Årsskrift 1967*.
- Lasswell, Harold D – Kaplan, Abraham, 1950. *Power and Society. A Framework for Political Inquiry*. New Haven and London: Yale University Press.
- Lundell, Bengt, 1997. Register 1978-1997. Årgång 81-100, *Statsvetenskaplig Tidskrift* Vol. 100 häfte 5.
- Malmgren, Robert, 1929 ff. *Sveriges författning. En lärobok i svensk statsrätt, Vol. 1-4*. Malmö: Lundgrens Söners boktr.
- Malmgren, Robert 1921ff. *Sveriges grundlagar och tillhörande författningar*. Stockholm: Norstedts.
- Odén, Birgitta, 1991. *Forskarutbildningens förändringar 1890-1975. Historia. Statskunskap. Kulturgeografi. Ekonomisk historia*. Lund: Lund University Press.
- Petersson, Hans F, 1964. *Power and International Order. An analytical study of four schools of thought and their approaches to the war, the peace and the post war system 1914-1919*. Lund: Gleerups.
- Petersson, Oskar, 2003. *Politisk vetenskap och vetenskaplig politik. Studier i svensk statsvetenskap kring 1900*. Uppsala: Inst. för idé- och lärdomshistoria.
- Ruin, Olof, 1960. *Kooperativa Förbundet 1899-1929. En organisationsstudie*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Stenelo, Lars-Göran, 2001. Nils Stjernquist. Minnesord, s 51-54 i *Kungl. Humanistiska Vetenskapssamfundet i Lund. Årsberättelse 2000-2001*.
- Stjernquist, Nils, 1946. *Ständerna, statsregleringen och förvaltningen. Striden om makten över utgifterna 1809-1844*. Lund: Gleerups.
- Stjernquist, Nils, 1950. *Riksdagen och kronans fasta egendom. Tolkningen och tillämpningen av § 77 regeringsformen*. Lund: Gleerups.
- Stjernquist, Nils, 1952. Samhällsutvecklingen och statskunskapens arbetsfält, s 189-197 i *Statsvetenskaplig Tidskrift* Vol. 55.
- Stjernquist, Nils, 1955a. *Tillkomsten av 1866 års grundlov*. Lund: Gleerups.
- Stjernquist, Nils, 1955b. Historielärarna och samhällsläran, s 204-210 i *Tiden* Vol. 47.
- Stjernquist, Nils, 1958. Statsrätt och statskunskap, s 371-382 i *Festskrift til Professor, Dr. Juris Poul Andersen 12 Juni 1958*. København: Danmarks Juristforbund.
- Stjernquist, Nils, 1966. Samhälle och riksdag. Historisk och statsvetenskaplig framställning ... Vol. IV, *Riksdagens arbete och arbetsformer*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Stjernquist, Nils, 1985. Riksdagen i vår tid: perioden från 1921, s 255-360 i Stjernquist, Nils, red., *Riksdagen genom tiderna*. Stockholm: Sveriges Riksdag/Stiftelsen Riksbankens Jubileumsfond.
- Stjernquist, Nils, 1987. *Mellan juridik och politik*. Lund: Juristförlaget i Lund.

- Stjernquist, Nils (Editor), 1989. *The Swedish Riksdag in an International Perspective*. Stockholm: Riksbankens Jubileumsfond.
- Stjernquist, Nils (red.), 1991. *Riksdagen inifrån*. Stockholm: Riksbankens Jubileumsfond.
- Stjernquist, Nils, 1992a. Sigfrid Wallengren – arbetsmyran och humoristen, s 111-135 i Falckemark, Gunnar (red.), *Statsvetarporträtt. Svenska statsvetare under 350 år*. Stockholm: SNS Förlag.
- Stjernquist, Nils, 1992b. Fredrik Lagerroth – de stora perspektivens man, s 173-201 i Falckemark, Gunnar (red.), *Statsvetarporträtt. Svenska statsvetare under 350 år*. Stockholm: SNS Förlag.
- Stjernquist, Nils, 1992c. Judicial Review and the Rule of Law: Comparing the United States and Sweden, s 129-141 i Jackson, Donald W – C Neal Tate (Editors), *Comparative Judicial Review and Public Policy*. Westport, Connecticut/London: Greenwood Press.
- Stjernquist, Nils, 1996. *Tvåkammartiden. Sveriges riksdag 1967-1970*. Stockholm: Sveriges riksdag.
- Valentin, Hugo, 1942. *Frihetstiden inför eftervärlden*. Stockholm: Bonniers.
- Vallinder, Torbjörn, 2005. Från Fredrik Lagerroth till Nils Stjernquist. – *Statsvetenskapen i Lund ca 1950-1970*, s 104-123 i Modéer, Kjell Å – Lindroth, Rolf – Persson, Stig (red.), *Under Lundagårds kronor, Sjätte saml.* Lund: Akademiska Föreningens förlag.
- Weibull, Jörgen, 1968. *Lunds universitets historia. IV. 1868-1968*. Lund: Gleerups.
- Westerståhl, Jörgen, 1952. Ett allmänt statsvetenskapligt forskningsprogram, s 206-219 i *Statsvetenskaplig Tidskrift* Vol. 55.
- Åkerman, Johan, 1946. *Ekonomiskt skeende och politiska förändringar*. Lund: Gleerups.

An Interview with Prof. Nils Stjernquist, Interviewer: Anne Buttimer, Recorded at the University of Lund, Sweden, March 1984 (video). Lunds universitets bibliotek.

■ Översikter och meddelanden

■ Konstitution som konsten att börja om

SOFIA NÄSSTRÖM¹

ABSTRACT

Constitution as the Art of Beginning Anew. The negative outcome of the referenda on the European Constitution in France and the Netherlands raises challenging questions about the nature of constitution-making. How does one begin a democracy? Does it matter who writes the constitution? The present essay addresses the distinction between the constituent and the constituted power, seen through the eyes of three thinkers: Hannah Arendt, Emmanuel Sieyès and Rogers M. Smith. It looks at Arendt's notion of beginning, Sieyès's idea of the nation as the constituent power behind government, and Smith's proposal of a people constituted through political contestation.

Behandlad litteratur

Hannah Arendt, [1965] 1990. *On Revolution*, Penguin Books.

Emmanuel Sieyès, 2003. *Political Writings*, red. Michael Sonenscher, Indianapolis/Cambridge: Hackett Publishing Company.

Rogers M. Smith, 2003. *Stories of Peoplehood. The Politics and Morals of Political Membership*, Cambridge: Cambridge University Press.

Hur skapar man en demokrati? När politiker och akademiker talar om konstitutionen syftar de ofta på den skrivna författningen. Ordet konstitution för tankarna till det dokument som reglerar den formella maktindelningen i ett land. Men ordet konstitution har en dubbel betydelse. Det kan också tolkas som en aktivitet, som själva författandet av detta dokument. Om man ska döma av debatten kring den europeiska konstitutionen är skillnaden

inte oväsentlig. Oenigheten handlar inte bara om innehållet i fördraget. Den handlar också om demokrati, om vem som författar konstitutionen och i vilket syfte. Som Tom Paine en gång påpekade: "A constitution is not the act of a government, but of a people constituting a government" (Paine, 1989:174)

Demokratins början

Om man intresserar sig för konstitutionella grundfrågor finns det goda skäl att läsa Hannah Arendts bok *On Revolution*. Arendt räknas i dag till en av vår tids största politiska filosofer. Hennes reflektioner över den amerikanska och franska revolutionen hör numera till klassikerna inom politisk teori. Arendts styrka ligger inte i historieskrivningen, utan i identifieringen

1 Sofia Näsström är forskarasistent vid Statsvetenskapliga institutionen, Stockholms universitet. E-post: Sofia.Nasstrom@statsvet.su.se

av politiska problem. Ett sådant problem handlar om demokratins början. Spelar det någon roll för demokratin hur den uppstår?² Det finns i dag en utbredd uppfattning bland demokratiteoretiker att vi måste särskilja etableringen av en konstitution från den fortsatta demokratiska processen. Skälet är att vi inte på demokratisk väg kan rösta oss fram till en konstitution. Majoritetsprincipen förutsätter att konstitutionen redan är på plats. Den kräver, som Robert Dahl påpekar, "that the unit within which it is to operate is itself legitimate and that the matters on which it is employed properly fall within the jurisdiction of that unit" (Dahl, 1989: 204). Det här betyder att konstitueringen av en demokrati faller utanför majoritetsprincipens räckvidd. Demokratin börjar i det moment konstitutionen är fastlagd (Dahl, 1989; Habermas, 2001a, 2001b).

Arendt är starkt kritisk till föreställningen att konstitutionen föregår den demokratiska processen. Det leder i hennes ögon till en avpolitisering av den konstitutionella akten. Men uppfattningen att man på förhand kan tänka ut demokratins villkor är inte ny. I den atenska demokratin likställer man gärna den konstitutionella akten med arkitektur:

the lawmaker was like the builder of a city wall someone who had to do and finish his work before political activity could begin. He therefore was treated like any other craftsman or architect and could be called from abroad and commissioned without having to be a citizen. (Arendt, 1998: 194)

Den grekiska synen på lagstiftning är enligt Arendt påverkad av Platons kritik av livet i *polis*. Den är problematisk av två skäl. För det första existerar det inget opo-

litiskt tillstånd innan konstitutionen. Tanken att en person kan komma utifrån³ och likt en hantverkare sätta upp husets fyra väggar innan man fyller det med liv bygger på en missriktad analogi. Konstitutionens väggar är inte fysiska, utan politiska. De upprätthålls genom medborgarnas egna handlingar och försvinner i det moment medborgarna upphör att agera. I detta avseende är Arendt mer romersk än grekisk i sitt angreppssätt (Taminiaux, 2000: 170-73). Hon noterar att medan det grekiska ordet för lag, *nomos*, involverar idén om en vägg eller mur, syftar det romerska ordet *lex* på en formell relation mellan medborgare. Det är en förbindelse som upprätthålls av medborgarna själva (Arendt 1998: 63 och 1990: 187).

För det andra kan en konstitution inte utgå från en enskild person. Genom att likställa lagstiftaren med hantverkaren blandar man ihop två olika handlingslogiker (Arendt 1998).⁴ Hantverkaren är en enskild person som genom sitt kunnande tillverkar ett föremål. Föremålet produceras på ett visst sätt, och tjänar också ett visst bestämt syfte. Det är svårt att tänka sig att någon tillverkar ett föremål utan att först veta vad det ska användas till. Lagstiftning kan dock inte utövas i enskildhet. Den kräver andra personers närvaro. Den

3 För en diskussion av främlingens roll i konstitueringen av demokrati, se Honig (2003).

4 "[T]he laws, like the wall around the city, were not results of action but products of making" (Arendt 1998: 194). Arendt skiljer på tre typer av handlingar: "labor", "work" och "action". Den tekniska föreställningen om handling – handling som tillverkning (work) – kritiseras av många efterkrigsfilosofier: av Arendt men också av Heidegger, Sartre, Levinas och Habermas. Habermas distinktion mellan strategiskt och kommunikativt handlande syftar till att uppmärksamma skillnaden mellan instrumentellt och politiskt handlande.

2 Det ska noteras att Arendt sällan använder sig av ordet demokrati. Fokus ligger på hur man ska grunda en republik.

konstitutionella akten uppstår medborgare emellan och är därför en långt mer plural, kontingent och oförutsägbar verksamhet. Syftet med lagstiftningen kan aldrig vara givet på förhand. Om så vore fallet skulle lagstiftaren vara omnipotent. Han/hon skulle utöva samma kontroll över politiken som hantverkaren gör över sin enskilda produkt.⁵ Det är som bekant inte fallet. Tvärtom hör det till politikens villkor att de ständigt förändras i takt med att nya människor träder in på den politiska scenen.

Mot den ensamma arkitekten som på förhand tänker ut grunden för den politiska ordningen ställer Arendt därför idén om en konstitution grundad på pluralitet och handling. Att tillverka en mur är en sak, att upprätta en konstitution en annan. Skillnaden är att den konstitutionella akten inte går att förfärdiga:

[it] comes into being wherever men are together in the manner of speech and action, and therefore predates and precedes all formal constitution of the public realm and the various forms of government. . . its peculiarity is that, unlike the spaces which are the work of our hands, it does not survive the actuality of the movement which brought it into being (Arendt 1998: 199).

Arendt är inte emot idén om en skriven författning. Tvärtom betonar hon vikten av att skapa "rum" för friheten (Waldron 2000). En skriven konstitution har fördelen av att vara ett bestående objekt i världen. Det är något vi kan förhålla oss till, tolka, avvisa och ändra i takt med att politiken förändras (Arendt 1990: 157). Vad hon vänder sig emot är föreställningen att konstitutionen kan fungera som grund för

politiken. En författning gör ingen demokrati. En konstitution är, likt pengar en mänsklig artefakt, en bit papper så länge människor inte erkänner dess status. Den existerar inte oberoende av medborgarnas handlingar. Konstitutionen, och här citerar hon ofta John Adams, "is a standard, a pillar and a bond when it is understood, approved and beloved. But without this intelligence and attachment, it might as well be a kite or balloon, flying in the air." (Arendt 1990: 146)

Denna insikt utgör ledmotivet i Arendts reflektioner över den amerikanska och franska revolutionen. Problemet med den franska revolutionen var att ingen av de konstituerande församlingarna kunde uppåbåda tillräcklig makt för att etablera en gemensam konstitution. Konstitutionerna avlöste varandra, och kritiken var ständigt densamma: församlingen i fråga utgjorde inte den konstituerande makten i samhället (Arendt 1990: 165). Den amerikanska revolutionen hade ett annat förlopp. Här lyckades man tidigt etablera en konstitution som alltsedan dess legat till grund för den amerikanska demokratin. Hur ska man förklara skillnaden i utfall? En viktig skillnad, enligt Arendt, är att Amerika redan under kolonialtiden bestod av självstyrande enheter. Revolutionen kastade därför inte ut medborgarna i ett tillstånd av total anarki, utan man hade redan från början en grund att stå på. En annan skillnad handlar om den makt som man satte sig upp emot: absolut monarki i Frankrike, begränsad monarki i England. Den absoluta monarkins suveräna anspråk togs över av den franska revolutionens företrädare, vilket gjorde det svårt att fördela makten i samhället: "nothing, indeed, seems more natural than that a revolution should be predetermined by the type of government it overthrows." (Arendt 1990: 155)⁶

5 Detta kännetecknar enligt Arendt totalitarismen: en liten grupp människor som försöker ta kontroll över alla delar av det mänskliga livet (Arendt 2004).

Men den viktigaste skillnaden mellan den amerikanska och franska revolutionen handlar om synen på frihet. Den franska revolutionen uppstod som en direkt reaktion på det franska folkets misär. Den var social snarare än politisk till sin karaktär. För att en revolution ska lyckas måste den dock styras av annat än sociala och ekonomiska hänsyn. Den måste skapa ett rum för friheten, en möjlighet för människor att agera och börja om igen. Detta är en återkommande tanke hos Arendt. Frihet, liksom revolution, handlar om människans förmåga att börja på nytt. I dag förknippar de flesta människor revolution med våld och maktövertagande. Men Arendt skiljer på frigörelse och frihet (Arendt 1990: 29ff, 142).⁷ Det är en sak att frigöra sig från vad man betraktar som en illegitim maktordning, en annan sak att instifta en ny ordning. Det är friheten att börja om som är revolutionens kärna. För att en revolution ska lyckas måste den vid något tillfälle stabilisera sig själv. Den måste resultera i en varaktig och konstitutionell frihet. Det är ingen enkel uppgift. Det är just oförmågan att skilja på frigö-

6 Insikten att den makt man sätter sig upp emot också definierar motståndet har relevans för dagens diskussion om globalisering. I den franska revolutionens era var makten i samhället koncentrerad till kungens person. Eftersom kungen var suverän visste folket vart de skulle vända sig med sina anspråk. De erövrade makten genom att avsätta kungen. Men vad ska folket erövra i dag? Enligt många globaliseringsteoretiker har den ekonomiska, politiska och kulturella makten inte bara globaliserats, utan också fragmentiserats. Makten i samhället är utspridd och decentraliserad – den följer nätverksprincipen i stället för territorialitetsprincipen – och det är detta som gör att dagens globaliseringsrörelser antar formen av "the multitude" (Hardt & Negri 2004).

7 För en analys av distinktionen, se Pitkin (1988).

relse och frihet som enligt Arendt leder till den slags våldsspiral som vi i dag associerar med den franska revolutionen. Frigörelsen från den absoluta monarkin ville helt enkelt aldrig ta slut.

Har den europeiska konstitutionens författare något att lära av Arendt? Det finns en benägenhet att koppla samman Arendts syn på frihet med en kommunitär och närmast nostalgisk längtan tillbaka till livet i Aten. Men det är en tolkning som många teoretiker i dag tar avstånd ifrån (ex. Canovan 1992, Honig 1993, Wellmer, 2000).⁸ Det finns en radikalitet hos Arendt som gör henne immun mot såväl kommunitära som liberala tolkningar av den politiska gemenskapen: hennes fokus på politik som början på något nytt. Kanske är detta också den viktigaste lärdomen att dra av Arendt. För vari består det politiska i den europeiska konstitutionen? Det europeiska fördraget uppgår i dag till över sju hundra sidor, varav merparten handlar om ekonomi. Det kan tyckas som ett kraftfullt instrument, men vittnar egentligen om bristen på ett politiskt fungerande rum. Problemet i Arendts termer är att "författningen" har tagit över "författandet". En konstitution som fastställer långtgående och detaljerade villkor för politiken undergräver medborgarnas frihet att börja om. Utmaningen består i att skriva konstitutionen så att den förmår hårbärgera politisk förändring. Vad som krävs är en öppning, och inte en stängning av politiken.

Arendt understryker frihetens betydelse för etableringen av en konstitution. Samtidigt finns det något motsägelsefullt i tan-

8 Det var, som Albrecht Wellmer skriver, "the potential of the new, of what had never yet been, that interested her in the freedom of the republics: the opening up of a shared world, not the return to one past." (Wellmer 2000: 232).

ken att friheten att börja om ska institutionaliseras i en skriven författning. Problemet är att varje försök att låta friheten ta fäste i en konstitution ständigt kan ifrågasättas på nytt. Friheten att börja om är ju också friheten att bryta upp. Så när tar det stopp? Hur får man människor att enas kring en och samma konstitution? Arendt medger att det finns ett inslag av godtycke i upprättandet av en konstitution (Arendt 1990: 206). Vid något tillfälle måste man sätta punkt för den konstitutionella frihetens eviga cirkelgång och etablera en gemensam spelplan för att lösa oenigheten. Utan detta kan varken frihet eller politik existera. Det är en rimlig ståndpunkt och den återkommer ibland i debatten kring den europeiska konstitutionen. Ingen konstitution har väl någonsin etablerats i totalt samförstånd. Om alla vore överens vore det i själva verket misstänksamt. För så länge människor är fria är de också oeniga. Full uppslutning kring en konstitution måste därför tyda på någon form av tvång. Men den principiella frågan kvarstår. Vad händer med dem som inte sluter upp? Är de på samma sätt bundna till konstitutionen?

Nationens makt

Demokratins historia kan läsas som en serie försök att komma tillrätta med detta problem. Det i särklass mest underfundiga svaret hittar man hos den franske politikern och teoretikern Emmanuel Sieyès. Hans tre viktigaste skrifter, inklusive den berömda essän "What is the Third Estate?", finns nu samlade i en och samma bok. Sieyès var verksam vid tiden för den franska revolutionen och räknas ibland som arkitekten bakom den franska konstitutionen.⁹ Problemet han brottades med var hur han skulle få de tre klasserna i samhället – adeln, prästerna och det tredje ståndet – att enas kring en gemensam

konstitution. Misstänksamheten och ojämlikheten mellan grupperna gjorde detta till en svår uppgift. Sieyès upptäckte snart att så länge han formulerade den politiska gemenskapen som bestående av just tre separata klasser skulle särintresset alltid gå före allmänintresset. Adeln skulle fortsätta att se sig själva som en egen enhet inom ramen för gemenskapen. Deras privilegier skulle inte upphöra med den nya ordningen. De skulle tvärtom befästas, och revolutionen skulle därför hänga i luften som en ständig påminnelse om kravet på upprättelse.

Sieyès lösning på problemet var på ett sätt enkel. I stället för att försöka hitta en politisk lösning på konflikten konstruerar han ett tillstånd av samförstånd bortom politiken. Han hänvisar till nationen:

In every free nation (and every nation ought to be free) there is only one way to put an end to the differences about the constitution. Recourse should not be made to the Notables, but to the Nation itself. If we lack a constitution, then a constitution must be made, and the Nation alone has the right to do so. (Sieyès 2003: 134)

Vad är då nationen, och på vilket sätt har den "rätt" att skapa en konstitution? Sieyès är starkt influerad av social kontraktsteori (Forsyth 1987). I likhet med Hobbes ser han sig som en företrädare för en objektiv och social ingenjörskonst. Syftet är

9 Sieyès framförde sitt konstitutionella förslag mitt under franska revolutionen. Till skillnad från den amerikanska konstitutionens författare fick han inget genomslag under sin egen tid. I efterhand har dock hans inflytande över den konstitutionella debatten blivit alltmer erkänt, och då särskilt kopplingen mellan representation, konstitution och nation. Det är tack vare Sieyès som generalförsamlingen (Estates-General) i Frankrike kom att förvandlas till en nationell församling (Assemblée Nationale).

att hitta de grundläggande principerna för samhället – ett slags ”första principer” – och utifrån detta dra slutsatser om den politiska ordningens beskaffenhet. Det första Sieyès gör för att bryta upp de stridande parternas grupptillhörighet är att omformulera samhället som bestående av enskilda individer. Grundtanken är att konstitutionen måste vara baserad på individers – och inte grupper – samtycke. Individerna är, som han skriver, ”the origin of all power” (Sieyès 2003: 134). Med detta som utgångspunkt tvingas Sieyès anta två klassiska politisk-teoretiska utmaningar:

Den första utmaningen handlar om hur man ska hantera majoritetsprincipens otillräcklighet. Om alla individer måste samtycka går det inte att rösta sig fram till en gemensam konstitution. Majoritetens vilja räcker inte för att legitimera en konstitution. Det krävs enhällighet. På den punkten är Sieyès överens med Rousseau: ”How have a hundred men who wish for a master the right to vote on behalf of ten who do not? The law of majority voting is itself something established by convention, and presupposes unanimity, on one occasion at least.” (Rousseau 1988: 22) Den andra utmaningen handlar om hur konstitutionen ska upprätthållas över tid. För även om enhällighet går att uppnå i ett visst politiskt skede är detta samförstånd endast kortvarigt. Politiska gemenskaper är inte statiska enheter. Även om vi talar om det ”svenska folket” som något givet och oföränderligt förändras sammansättningen hela tiden. Nya människor föds ständigt in i gemenskapen och andra dör. Vi har migration i form av invandring och utvandring. Folket är som en myrstack – det är visserligen en helhet men det rör på sig hela tiden.

Sieyès svar på dessa utmaningar är att skilja på nationen som den *konstituerande*

makten och den etablerade ordningen som den *konstituerade* makten (Sieyès 2003: 135-140). Likt Hobbes och Rousseau tänker han sig att samhället har sin grund i ett kontrakt. Individerna går enhälligt samman och upprättar en politisk ordning. Redan genom detta initiativ utgör de enligt Sieyès en nation. Eftersom nationen är en naturlig gemenskap – den uppstår innan den politiska ordningen – behöver den inte självt legitimeras. Nationen existerar oberoende av politiken. Den utgör den yttersta eller suveräna makten i samhället, den makt som inte i sig självt begränsas av någon annan makt. Den konstituerade makten i samhället har enligt Sieyès en annan status. Den representerar de individuella och konkreta medborgarna och kan därför förändras i takt med att nya frågor och konflikter uppstår. Genom att på detta sätt skilja ”författandet” från ”författningen” kunde Sieyès sätta stopp för den konstitutionella frihetens cirkelgång. Det spelar ingen roll om olika grupper i samhället tvistar om konstitutionen. Skälet är att den konstituerande makten i samhället – nationen – befinner sig i ett ständigt naturtillstånd. Folkets sammansättning kan förändras och regeringar kan bytas ut, men nationen består. Den är källan till makt, inte den regerande makten i sig.¹⁰

10 Sieyès gjorde i praktiken nationen identisk med det tredje ståndet: “to my mind, the Third Estate is always identical to the idea of the nation”. (Sieyès 2003: 101). Vad är det tredje ståndet? ”Everything”, svarar Sieyès. Men frågan är vad detta betyder. Å ena sidan var det ett sätt för Sieyès att lyfta fram det tredje ståndet som den enda legitima makten i samhället. Folket blev identiskt med nationen. Å andra sidan, som Michael Sonenscher påpekar, bidrog det till att begränsa det tredje ståndets inflytande på politiken. Nationens (det tredje ståndets) uppgift var att bilda en gemensam konstitution, inte att bilda regering (Sonenscher 2003: xxv).

Det här var ett politiskt lyckat grepp. Så pass lyckat kanske att vi i dag inte behöver reflektera så mycket kring den konstituerande makten i samhället. Vi har länge kunnat ta för givet att all makt, som det står i den svenska grundlagen, ”utgår från folket”. Nationens roll som legitimitetskälla är särskilt tydlig i folkomröstningen kring den europeiska konstitutionen. För vad är det som ger en majoritet av den franska och nederländska befolkningen rätt att fatta bindande beslut för folket som helhet? Om vi bara har skyldighet att lyda lagar som vi själva har varit med om att stifta – om vi i demokratisk anda ska vara både styrande och styrda – hur kan tio personer fatta beslut för femton personers räkning? Det enda rimliga svaret är att medborgarna fortfarande ser sig som tillhörande en nationell enhet. Utan nationen som fond skulle majoritetens vilja hänga i luften. Majoriteten skulle inte uppfattas som en ”majoritet”, utan som en grupp människor som godtyckligt påtvingar sin vilja på andra. Nationen är således en viktig maktkälla, till och med i fallet med dess eget avskaffande. Den garanterar indirekt legitimiteten i folkomröstningen om den europeiska konstitutionen.¹¹

Numera tycks det dock som om den konstitutionella frihetens problem har hunnit ikapp nationen. Sett ur den europeiska gemenskapens perspektiv har nationen kommit att bli ett privilegium i sig själv. Det finns en utbredd uppfattning om att den Europeiska Unionen lider av ett demokratiskt underskott. Den nationella lojaliteten sägs vara del av problemet. Parallellen till Sieyès eget resonemang under franska revolutionen ligger

nära till hands. Nationen skulle kunna betraktas som vår tids adel. Liksom adeln utgör nationen i dag en separat enhet inom den europeiska gemenskapen och den har också en privilegierad status inom den europeiska unionens råd – på de flesta viktiga områden gäller fortfarande ”ett land, en röst”. Sveriges nio miljoner röster väger därmed lika tungt som Tysklands åttio miljoner röster, ett uppenbart brott mot principen om alla rösters lika värde (givet, förstås, att vi ser Europa som den legitima politiska enheten). Vad som saknas i dag, enligt detta resonemang, är en sammanhållande europeisk gemenskap bortom nationella särintressen, likt den som tidigare existerat inom ramen för nationalstaten. Europa behöver, som David Runciman uttrycker det, en ”ny Sieyès” (Runciman 2003).

Men frågan är om jämförelsen är möjlig. Kan man, som Sieyès en gång gjorde, lösa oenigheten kring den europeiska konstitutionen genom att hänvisa till en naturlig gemenskap?

Konstitution genom konkurrerande berättelser

Om vi får tro Rogers M. Smith är svaret nej. I sin bok *Stories of Peoplehood* konstaterar han att det aldrig har funnits några naturliga gemenskaper. Alla politiska gränsdragningar är historiska till sin natur. De uppstår genom en kombination av tvång och övertalning. Det är det senare som står i fokus för Smiths teori om folkbygge. Statsvetare har enligt Smith underskattat berättelsernas betydelse för politisk ordning. Ta historien om Gud. Det som höll samman den lilla gruppen nykomlingar som anlände med båten Mayflower till Amerika var tanken på allas likhet (och fruktan) inför Gud. Utan denna berättelse om Gud, för det rör sig just om en berättelse

11 För en analys av nationen som en latent förutsättning för demokrati, se Canovan (1996) och Yack (2001).

telse, hade sammanhållningen inte fungerat. På samma sätt är Sieyès idé om nationen inget annat än en berättelse om naturlig enighet och gemenskap. Den får medborgarna att se på sig själva som tillhörande ett specifikt folk, bärande på en gemensam historia och ett gemensamt öde.

Smith skiljer på tre typer av berättelser: ekonomiska, politiska och vad han kallar "etiskt konstituerande berättelser".¹² Ekonomiska berättelser kan fungera som viktiga element i etableringen av ett folk, särskilt i tider av ekonomisk och social exploatering. På samma sätt kan politiska berättelser fungera som drivkraft inför hot om godtyckligt våld eller politisk underordning. För att etablera ett folk måste dessa berättelser i sin tur vara förankrade i en etisk beskrivning av människan. Etiskt konstituerande berättelser ger svar på djupare frågor, som vilka vi är, vart vi är på väg, och hur vi ska förhålla oss till "de andra". De är ofta mytiska till sin karaktär, men det hindrar inte att de har faktiska politiska konsekvenser. När George W. Bush i dag beskriver USA:s inblandning i världspolitiken som en mission för frihet använder han sig av en religiöst färgad berättelse som går ända tillbaka till Mayflower. Redan i *Common Sense* beskriver Tom Paine amerikanerna som ett välsignat, frihetsälskande och, likt israelerna, "utvalt folk" (Smith 2003: 65).¹³ På samma sätt är nationen en etiskt konstituerande berättelse med påtagliga konsekvenser. Utan historien om en gemensam nationell identitet hade det varit svårt att motivera bindande rättigheter och skyldigheter, vare

sig det gäller rätten till välfärd eller skyldigheten att genomgå värnplikt.

Etiskt konstituerande berättelser är inte med nödvändighet goda eller rättvisa. Berättelserna riktar sig ofta till dem som anses tillhöra det egna folket, och etiken är i den meningen partikulär. Den gäller "oss", men inte "de andra". Det finns i dag berättelser baserade på idén om en överlägsen ras och kultur, och det finns berättelser som i religionens namn kräver kvinnlig underordning. Hur ska man förhålla sig till dessa? En strategi vore att försöka avslöja de etiskt tvivelaktiga berättelserna som mytér. Genöm att jämföra olika berättelser med verkligheten skulle man kunna avgöra om de talar sanning eller inte. Om man exempelvis kunde visa att den ariska rasen aldrig har existerat, annat än som en fiktion, skulle det tala emot högerextremisternas anspråk. Men samtidigt är det fiktionen som övertygar, inte faktaunderlaget. Den intressanta frågan, enligt Smith, är därför inte i första hand om dessa historier är sanna eller inte. Det är att missförstå mytens roll i etableringen av ett folk. Frågan är snarare hur man ska få de olika etiskt konstituerande berättelserna att konkurrera med varandra.

Tanken är inspirerad av Madison. I stället för att försöka marginalisera oönskade berättelser – exempelvis genom att hindra dem från att komma till tals i offentligheten – vill Smith i Madisons anda multiplicera och mångfaldiga dem (Smith 2003: 158). Ju fler röster som hörs i politiken, desto bättre möjligheter finns det att korrigera exkluderande och etiskt tvivelaktiga historier:

Whereas the trust of many contemporary writers is to seek to push particularistic "ethically constitutive stories" to the margins of politics, I seek to check their dangers while also energizing politics by calling for a poli-

12 Alla tre berättelser är, enligt Smith, politiska till sin karaktär.

13 För en diskussion av det missionerande inslaget i den amerikanska politiken, se kapitel 4 i Smith: "A pioneering people". För en diskussion om det missionerande folket i allmänhet, se Canovan (2005).

tics of contestation among multiple constitutive stories of peoplehood (Smith 2003: 15).

Om Sieyès försöker etablera ett folk genom samtycke poängterar Smith alltså värdet av konflikt. Han tillhör de teoretiker som anser att idén om en nationell suveränitet har spelat ut sin roll. Om politiken traditionellt sett har utgått från principen om ömsesidigt uteslutande nationella enheter, där varje enhet har suveränitet inom sitt territorium, är detta inte längre gångbart. Det finns inte en källa till makt, utan flera. Politiska gemenskaper överlappar varandra – politiskt, ekonomiskt och kulturellt – och ingen gemenskap kan därför kräva absolut auktoritet över dess medlemmar. Rörligheten i politiken gör att det ständigt uppstår nya berättelser om vilka "folket" är. Presumptiva politiska ledare (det är de som enligt Smith för politiken framåt) måste motivera sin politik både inför dem som anses tillhöra det egna folket, och de som befinner sig utanför den egna kretsen. De måste övertyga åt båda hållen.

Men berättelser kan vara mer eller mindre trovärdiga. Frågan är då vad det är som gör att vissa berättelser om den politiska gemenskapen lyckas, och andra inte. Smith framhåller två saker: "trust" och "worth" (Smith 2003: 56ff). Dels måste de som berättar historien inge förtroende hos folket, dels måste det löna sig för folket att tro på vad de säger. Människor måste i slutändan vinna något på att sluta upp, politiskt eller ekonomiskt. Kanske är det här som berättelsen om den europeiska konstitutionen haltar. Konstitutioner har historiskt sett uppstått som svar på någon form av kris. Den moderna nationella demokratin föddes ur en frigörelse från en absolut monarki. Nationen var en berättelse som ingav hopp om frihet och jäm-

likhet. Men vad ska medborgarna i Europa frigöra sig från i dag? Nationell demokrati? Varför? Är det freden som är syftet? Är det kanske globaliseringens krafter som ska tämjas? Eller är det för att konkurrera med USA som vi behöver en gemensam europeisk konstitution? Berättelserna är många, och enligt Smith är det just det som utmärker dagens demokratier. Det finns ingen övergripande berättelse som förmår överrösta de andra. Vad som behövs i politiken är en konstitutionell berättelse som tar sin utgångspunkt i oenighet mellan olika perspektiv.

Smith är inte ensam om att betona folkets föreställda karaktär. Det är en etablerad tankegång i nationsforskningen (ex. Anderson 1991). Vad som gör *Stories of Peoplehood* annorlunda är att den uppmärksammar konfliktens betydelse för demokrati. Det sätter fokus på makt. Historier om naturliga rättigheter, om Gud och nationen har ofta använts för att rättfärdiga politisk gränsdragning. Samtidigt finns det också problem med ansatsen. Makt och rätt är inte samma sak. Vad händer med dem som inte tror på nationen, eller på Smiths egen berättelse om en politisk gemenskap byggd på oenighet? Har de rätt att vägra medlemskap?¹⁴ För att svara på den frågan räcker det inte med att säga att folkets gränser är historiska artefakter, framsprungna ur tvång och övertalning.

14 Det finns en inkonsekvens i resonemanget om folkbygge. Smith har en historiskt beskrivande ansats. Han poängterar ofta att det inte går att förutse vilka berättelser som går hem. Folkbyggandet är en historisk, och inte en politisk-teoretisk fråga. Samtidigt vill han dra en gräns. Han medger att alla berättelser inte har samma etiska dignitet, och försöker därför ge ett svar på hur etiskt konstituerande berättelser bör se ut. De bör exempelvis acceptera att deras egen berättelse inte är suverän. Frågan är dock på vilken grund Smith etablerar detta anspråk.

En teori om konstitutionell demokrati måste också ge ett principiellt svar på frågan om hur man etablerar en politisk ordning. Det är en svår balansakt. Risken är att man som Sieyès tar sin tillflykt till en traditionell form av naturrätt för att kringgå problemet. Kanske kan Arendts syn på frihet fungera som en bra påminnelse i sammanhanget. Det handlar om att börja om igen.

Referenser

- Anderson, Benedict, 1991. *Imagined Communities*. London: Verso.
- Arendt, Hannah, [1965] 1990. *On Revolution*. Penguin Books.
- Arendt, Hannah, [1958] 1998. *The Human Condition*. Red. M. Canovan. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Arendt, Hannah [1948] 2004. *The Origins of Totalitarianism*. New York: Schocken Books.
- Canovan, Margaret, 1992. *Hannah Arendt. A Reinterpretation of Her Political Thought*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Canovan, Margaret, 1996. *Nationhood and Political Theory*. Cheltenham, UK: Edward Elgar.
- Canovan, Margaret, 2005. *The People*. Cambridge: Polity Press.
- Dahl, Robert, 1989. *Democracy and Its Critics*. New Haven and London: Yale University Press.
- Forsyth, Murray, 1987. *Reason and Revolution. The Political Thought of Abbé Sieyès*. Holmes and Meier Publishers.
- Habermas, Jürgen, 2001a, Constitutional Democracy: A Paradoxical Union of Contradictory Principles?, *Political Theory* 29, no 6, s. 766-781.
- Habermas, Jürgen, 2001b, Why Europe Needs a Constitution, *New Left Review* 11, s. 5-26.
- Hardt, Michael & Negri, Antonio, 2004. *Multitude: War and Democracy in the Age of Empire*. New York: The Penguin Press.
- Honig, Bonnie, 1993. *Political Theory and the Displacement of Politics*. Ithaca and London: Cornell University Press.
- Honig, Bonnie, 2003. *Democracy and the Foreigner*. Princeton: Princeton University Press.
- Paine, Thomas, 1989. *Political Writings*, red. Bruce Kuklick. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pitkin, Hanna, 1988. Are Freedom and Liberty -Twins?, *Political Theory* 16, no 4, s. 523-552.
- Rousseau, Jean-Jacques, [1761] 1988. *The Social Contract*. New York: Prometheus Books.
- Runciman, David, 2001. Shockingly Worldly, *London Review of Books* 25, no 20.
- Sieyès, Emmanuel, 2003. *Political Writings*, red. Michael Sonenscher. Indianapolis/Cambridge: Hackett Publishing Company.
- Smith, Rogers M, 2003. *Stories of Peoplehood. The Politics and Morals of Political Membership*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Taminiaux, Jacques, 2000. Athens and Rome, s. 165-177 i Dana Villa (red), *The Cambridge Companion to Hannah Arendt*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Waldron, Jeremy, 2000. Arendt on Revolution, s. 220-241 i Dana Villa (red), *The Cambridge Companion to Hannah Arendt*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wellmer, Albrecht, 2000. Arendt's Constitutional Politics, s. 201-219 i Dana Villa (red), *The Cambridge Companion to Hannah Arendt*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Yack, Bernard, 2001. Popular Sovereignty and Nationalism, *Political Theory* 29, no 4, s. 517-536.

Statsvetenskapliga förbundet

FÖRBUNDSREDAKTÖR: HELENA WOCKELBERG

Förbundsredaktören har ordet

Så har det varit årsmöte i Karlstad och i detta nummer rapporterar såväl förbundets ordförande Katarina Eckerberg som representanter för alla de workshops som genomfördes. Intrycket är att det är övervägande goda nyheter: förbundets styrelse driver viktiga frågor på ett konkret sätt och medlemmarna bedriver statsvetenskaplig forskning av hög inom- och utomvetenskaplig relevans. En av rapporterna fick dock redaktören att rynka pannan en smula. Studierektorerna som deltog i en workshop om institutionernas arbete inom ramen för Bologna-processen drog nämligen två slutsatser som utgör stora utmaningar för oss, inte bara i framtiden utan också precis just nu. Den första slutsatsen är att det på planeringsstadiet finns få renodlade masterutbildningar i statsvetenskap i landet. Ämnet finns i stor utsträckning som ett huvudämne i tvär- eller mångvetenskapliga masters. Visserligen är vi så begåvade att vi klarar av att hävda det statsvetenskapligt intressanta i många sammanhang. Mång- och tvärvetenskap innebär dock att någon form av tematik är överordnad de discipliner som deltar. Så-

dan tematik kan vara mer eller mindre distinkt, och i högre eller lägre grad utslag av tillfälliga trender. Som forskare har vi att balansera behovet av att själva bedöma vad som är genuint statsvetenskapligt relevanta projekt med de ibland snäva sektorsintressen som sitter på pengarna. Ofta går det bra, men vi bör inte sticka under stol med att kraven på en viss empirisk inriktning gör att vi inte alltid kan välja fall på ett metodologiskt och teoretiskt optimalt sätt. Givetvis finns det då en risk att vi förlorar något på det. Vi måste enkelt uttryckt se upp så att vi inte går miste om vår identitet och särprägel i mångandet och tvärandet. Detta gäller i högsta grad också våra utbildningar. Vi måste försäkra oss om att grund- och forskarutbildningarna är tillräckligt allmänna eller öppna för att, med en klok kollegas ord, "personer med egen luva" ska lockas dit och lyckas där. Vi måste alltså värna om storluvan, statsvetenskapen, som sådan och tron på att vi har något genuint och eget att komma med. Behövs det kan vi alltid peppa upp oss med att tänka på hur duktiga vi var på att förutsäga valutgången 2006, bättre än de flesta av de stora opinionsinstitutet. Bara SIFO kom närmare än kollektivt tippande statsvetare.

HELENA WOCKELBERG
FÖRBUNDSREDAKTÖR

Har du synpunkter på förbundssidan eller vill lämna bidrag är du välkommen att kontakta förbundsredaktören via e-post Helena.Wockelberg@statsvet.uu.se eller telefon 018-4713448.

Ordföranden om årsmötet och kommande verksamhetsår

Statsvetenskapliga förbundet har nu inlett ett nytt verksamhetsår som tog sitt avstamp i Karlstad på årsmötet den 13 oktober 2006 med hela 120 deltagare, sex arbetsgrupper och 60 uppsatser. Stort tack till Karlstadinstitutionen för ett mycket väl arrangerat program! Ett kreativt inslag innehöll eftervalsanalys kombinerat med en historisk reflektion över statsvetarnas roll i den offentliga debatten, med tonvikt på valen. Synd bara att så många valde bort den andra paneldebatten om risker och politisk styrbarhet på andra eftermiddagen – den var minst lika spännande! Möjligen kan detta tyda på att nära tre dagars program känns lite för mycket, något att bära med sig inför framtida årsmöten.

En ny styrelse valdes med stort inslag av kontinuitet men också med några helt nya medlemmar, nämligen Nelli Kopola (Försäkringskassan) och Mikael Rundqvist (Integrationsverket) som nya allmänrepresentanter samt Jakob Gustafsson som ny ledamot från Lund och Rickard Mikaelsson som doktorandrepresentant från Linköping. Årsmötet blev en ovanligt livlig tillställning med diskussion om statsvetenskapliga förbundets framtida roll där idéer bollades med de närvarande medlemmarna efter en introduktion från styrelsen av Helena Stensöta, Göteborg som lett en arbetsgrupp på detta tema under det gångna verksamhetsåret. De punkter vi tog med oss var:

1. Att jämföra kriterier för utnämning av professorer respektive docenter i statsvetenskap mellan svenska lärosäten.
2. Jämställdhetsarbetet – att fundera vidare på om/hur detta ska kunna återupptas i förbundets regi.
3. Att jämföra vårt förbunds årsmöten med andra liknande ämnen i Sverige och statsvetenskapsämnena i Norden.
4. Formerna för och programmet på årsmötet. Idéer om uppsatspris och att inbjuda nya professorer att under årsmötet presentera sina idéer om ämnet framfördes.
5. Att förbättra informationen till medlemmarna om styrelsens arbete.

Förbundets ekonomi har nu börjat stabilisera sig med hjälp av institutionsavgifterna och detsamma gäller Statsvetenskaplig Tidskrift som under det gångna året nästan är ikapp och har fått en rejäl ansiktslyftning vilket vi gläder oss åt. Styrelsen föreslår att redaktionen gör till tradition att som i nummer 2006/2 redovisa de beviljade vetenskapsrådsprojekten och att förbättra anmälningar av nya avhandlingar från de olika lärosätena. Detta är information som inte publiceras på andra ställen och ger också en god bild av statsvetenskapens profil i Sverige idag.

Ett ytterligare inslag på årsmötet måste nämnas. På initiativ av Henrik Oscarsson i Göteborg ordnade Förbundet ett landsomfattande valtips där statsvetenskapliga institutioner (även studenter) inbjöds att sex månader innan valet tippa dess utgång. Vi hoppas att detta ska bli ett ständigt inslag i förbundet under kommande valår. Tre tjugiga vandringspokaler delades ut: till bästa respektive jumbo-institution (totalt) samt till bästa individ. Stockholmsinstitutionen vann medan Södertörn hade gissat längst ifrån, men mycket passande lyckades avgående styrelseledamoten Ingvar Mattson, Riksdagen, knipa åt sig finaste pokalen. Han befann sig

dock i London på tjänsteresa men vi kopplade upp honom från mobiltelefonen in i högtalارانläggningen vilket väckte glada miner hos åhörarna. Det var en mycket lycklig Ingvar som svarade på frågor om hur han förmått pricka så rätt!

Nästa årsmöte 2007 går turen till Linköping. Vi ses där! Innan dess kan ni dock passa på att besöka förbundets hemsida www.swepsa.org som visar nya styrelsen och ger nya länkar till jobbsökningar och konferenser för den som vill röra på sig.

KATARINA ECKERBERG
ORDFÖRANDE

Rapporter från Statsvetenskapliga förbundets årsmöte i Karlstad 2006

Närmare 120 personer deltog i Statsvetenskapliga förbundets årsmöte i Karlstad, 12-14 oktober 2006. De inhemska forskarna fick sällskap av ett relativt stort inslag av forskare från andra länder: Finland, Norge, Storbritannien, USA och Italien. Årsmötet innehöll förutom workshops två paneldiskussioner, en minnestund för Jörgen Westerståhl, ett besök hos Frimurarlogen där unionen mellan Norge och Sverige upplöstes samt en mottagning hos landshövding Eva Eriksson. Här följer rapporter från de workshops som genomfördes.

Bolognaseminarier

Bolognaseminarier samlade elva studierektorer/motsvarande (eller deras ombud) från tio olika lärosäten. Deltagarna

kom från universiteten i Göteborg, Karlstad, Linköping, Lund, Stockholm, Uppsala och Örebro samt högskolorna i Halmstad, Mälardalen och Södertörn. Syftet med seminariet var att utbyta information om de förändringar som institutionerna nu planerar med anledning av Bologna processen och att diskutera samordningsbehov.

Ett bestående intryck från seminariet är att utfallet av Bologna processen – särskilt utbudet av masterutbildningar och införandet av ECTS-betyg – ser ut att bli högst olika i landet. Till viss del beror detta på att statsvetarmiljöerna har olika förutsättningar, men minst lika viktigt är att styrningen av processen på respektive lärosäte varierar starkt. En del institutioner har i betydligt större utsträckning än andra att anpassa sig till direktiv från högre nivåer (rektor, fakultetsnämnd). Redan en jämförelse av universiteten i exempelvis Uppsala och Stockholm visar att det idag planerade utbudet av ämnesmasters inom hela samhällsvetenskaplig fakultet varierar mycket stort.

Lägesrapporterna från de närvarande institutionerna får oss att tro att det i hela landet inte kommer att finnas mer än en handfull renodlade statsvetenskapliga masterutbildningar när Bologna processen är fullt genomförd. Betydligt vanligare kommer istället att vara att statsvetenskapen finns med som ett huvudämne i olika tvär-/mångvetenskapliga masterutbildningar. En stor del av de interna diskussionerna ute på institutionerna idag fokuserar med andra ord på ämnesövergripande snarare än ämnesspecifika problemställningar och överväganden.

Bologna processens övergripande mål är att främja rörlighet och anställningsbarhet. Lägesrapporterna från de deltagande institutionerna får oss dock tro att vi, åtminstone på kort sikt, snarare går mot

ökade skillnader mellan olika lärosäten i landet. Detta innebär en situation med två olika betygssystem, med olika krav på ämnesdjup för tillträde till avancerad nivå och med två olika utbildningar på avancerad nivå (master- eller magisterutbildning). Med stor sannolikhet kommer institutionerna därmed också att i framtiden ställas inför en betydligt mer heterogen grupp av sökande till utbildningen på forskarnivå.

Bolognaprocessen har väckt intressanta frågeställningar om den högre utbildningens roll, om specialisering och samverkan inom/mellan lärosäten. Samtidigt ställer den institutionerna inför stora utmaningar och många beslut återstår ännu att fatta. Det råder dessutom ännu en stor osäkerhet om efterfrågan och resurser för de tvååriga masterutbildningar som nu planeras. Vår förhoppning är dock att fler Bolognaseminarier ska kunna ordnas i framtiden för fortsatt utbyte av information och diskussion av samordningsbehov. Detta gäller inte minst frågor som rör forskarutbildningen (kursutbud, tillgodoräkningen osv.).

GÖRAN BERGSTRÖM OCH
MICHAEL KARLSSON
GORAN.BERGSTROM@STATSVET.SU.SE
MICHAEL.KARLSSON@SH.SE

Comparative Politics

The comparative politics working group showcased a diverse set of papers covering a broad range of empirical and theoretical themes from within the subfield. In the nine papers that were presented, the working group had the opportunity to discuss qualitative approaches to the study of identity politics in a variety of African settings, as well as the quantitative study of party and electoral systems in the Nordic and European context. Historical

institutionalist case studies also figured prominently, with two papers focusing the group's attention on how challenges faced by the Swedish welfare state can best be understood. Additionally, presenters highlighted the need to develop more general explanations for the determinants of migration policy, the puzzle of liberal and nationalist strains of discourse within the Liberal Party's treatment of integration policy, and how the EU poses a special dilemma for the Swedish Social Democratic Party.

Participants in this group benefited from a rich and eclectic mix of the wide range of issues that currently constitute the comparative politics subfield. Equally important though was the collegial tone that prevailed throughout the three days of discussion. Far from a rigid seminar format, members of the working group successfully managed to create a setting in which genuine conversation flowed back and forth as ideas and approaches were debated.

GREGG BUCKEN-KNAPP OCH
ISABELL SCHIERENBECK
GREGG.BUCKEN-KNAPP@KAU.SE
ISABELL.SCHIERENBECK@POL.GU.SE

Internationell politik

Arbetsgruppen i internationell politik samlade tjugo deltagare och behandlade tolv uppsatser. Seniora forskare var i majoritet men inte mindre än fem av sju deltagande doktorander presenterade uppsatser. Tolv lärosäten eller institut var representerade. Diskussionerna kännetecknades av stort engagemang och fördes i en konstruktiv anda. Tre författare berörde uttryckligen aspekter av svensk utrikes- och säkerhetspolitik. Joakim Norberg (Umeå) redovisade, som del av sin kommande avhandling, förskjutningar i bety-

delsen av idémål i den socialdemokratiska regeringens argumentation i samband med 1970-talets Vietnamkrig respektive inför Irakkriget 2003. Ann-Marie Eken-gren (Göteborg) diskuterade idéers betydelse för Olof Palmes syn på EEC-frågan och på materiellt svenskt stöd åt afrikanska befrielseströmmar. Erika Svedberg (Örebro) presenterade delar av en studie – gjord tillsammans med Annika Kronsell – av svensk värnpliktspolitik förstådd i ett genusperspektiv. Internationella organisationer och institutioner stod i centrum för Per Jansson och Peter Håkansson (båda Linköping). Jansson presenterade inledningskapitlet till en planerad bok om internationell skilljedom, Håkansson teoretiska utgångspunkter för sin avhandling om FN-systemets reformering och dess inverkan på internationell politisk auktoritet. Ulrika Möller (Göteborg) och Monica Svantesson (Stockholm) behandlade EU-politik i sina uppsatser. Möller diskuterade tre post-neutrale (Finland, Sverige, Österrike) medlemsstaters nutida säkerhetspolitiska vägval. Svantesson belyste hur åtgärder för att motverka illegal immigration institutionaliserats inom EU:s så kallade *protection space*.

Hans Agné (Stockholm) utgick från svårigheten för forskare inom skilda fält att kommunicera med varandra och att ta till sig varandras forskningsresultat och föreslog några steg för att möjliggöra en bättre gemensam förståelse av fenomenet globalisering bland demokratiteoretiker och forskare verksamma inom internationell politisk ekonomi (IPE). Linus Hagström (UI) diskuterade olika uppfattningar om karaktären av japansk utrikespolitik utifrån fallet Nordkorea. Betydelsen av offensiv respektive defensiv militär förmåga för statsaktörers bedömning av säkerhetsdilemmat problematiserades och

diskuterades i Marco Nilssons (Göteborg) uppsats.

Två av arbetsgruppens uppsatser erbjöd deltagarna att komma in tidigt i planerade forskningsprocesser. Bo Petersson (Lund) presenterade idéer om ett projekt där diasporagrupperns formering, agerande och betydelse för Uzbekistans demokratisering studeras. Säkerhetsstaten, som begrepp och fenomen, var ämnet för den forskningsöversikt som lades fram av Michael Karlsson (Södertörn).

HANS LÖDÉN
HANS.LODEN@KAU.SE

Karlstad Seminar on Studying Political Action

The second Karlstad Seminar on Studying Political Action (KSSPA) gathered together scholars from different countries, different sub-disciplines and at different stages of their research careers. Far from resulting in a scattered workshop, the participants were in agreement about the need to address the challenges involved in empirically analysing emerging forms of political action, as well as addressing the need for rethinking theoretical frameworks in relation to such developments.

The seminar was divided into three sessions, each spearheaded with a presentation by an invited speaker. The first session, organised around the theme of E-Political Action, was introduced by Lance Bennett (University of Washington, Seattle) who spoke on "Digital Media and Protest Mobilization: How Individual Level Political Networks Can Affect the Speed and Scale of Collective Action." This was followed by two papers exploring the implications of ICT in democratic politics. Magnus Lindh (Karlstad) and Lee Miles (Liverpool) presented a study of internet use by Swedish parliamentarians, while

Tapio Häyhtio and Jarmo Rinne (both Tampere) discussed different discourses of political citizenship in relation to e-political participation in the Finnish context. In this session as well as the next, the papers presented reported on the use of innovative methods and new sources. Francesca Forno (University of Bergamo) opened the second session on Political Consumerism and Globalized Political Action, presenting a new project in the paper "Political Consumerism Off/Online: Some Considerations from Italy." Henric Barkman (Karlstad) followed with an analysis of political consumers of food on the basis of the Welfare Quality survey. Hilde Ibsen (Karlstad) introduced a historical/theoretical note by approaching the concepts of the citizen consumer and consumer citizen via a close reading of the work of David Riesman and Hannah Arendt. Fredrik Uggla (Uppsala) problematised assumptions regarding the extent to which social movements really are becoming globalised in a study of French and Swedish organisations. The final session was devoted to Political Action Theory. Christine Chwaszcza (EUI, Florence) opened the session with a talk on "Democratic Politics and Collective Action: Some Arguments against Consensus." The two papers that followed continued to draw out the theme of critically re-examining theoretical frameworks in relation to empirical developments. Sofia Näsström (Stockholm) probed the democratic potential of "the multitude" as an alleged contemporary alternative to "the people," while Alexandra Segerberg (Stockholm) considered the foundations of collective action theory in the light of contemporary forms of political action such as "swarming." Michele Micheletti and Alexandra Segerberg were workshop directors. The 1st KSSPA was held in June 2005. For in-

formation see <http://www.sam.kau.se/stv/ksspa/index.htm>. The 3rd KSSPA will be held in fall 2007.

MICHELE MICHELETTI
MICHELE.MICHELETTI@KAU.SE

Politisk organisering

Cirka tjugo personer hade anmält sig till arbetsgruppen i politisk organisering. De flesta institutionerna i Sverige var representerade; till detta skall läggas två norska och en finländsk deltagare. Nio uppsatser behandlades. Aktiviteten var stor och både yngre och mera seniora forskare deltog livligt i diskussionen, som kännetecknades av prestigelöshet och konstruktivitet. Genom att de allra flesta uppsatserna rörde forskningsprojekt som befinner sig i ett tidigt skede kom diskussionen i ett flertal fall att handla om design; många olika uppslag till alternativa handlingsvägar penetrerades. Mitt allmänna intryck är att författarna fick med sig många goda förslag.

Sara Nyhlén, Mittuniversitetet Östersund presenterade en avhandlingssidé om varför vissa kommuner lyckas skapa tillväxt trots ogynnsamma villkor; vilka faktorer är de avgörande? Fallet Åre stod i centrum. Erland Sköllerhorn, Länsstyrelsen i Västerbottens län och Umeå universitet redovisade något som närmast kan beskrivas som en förstudie om hur miljötillståndet i regioner/län kan studeras med stöd av olika indikatorer. Tomas Mithander, Karlstads universitet, presenterade ett projekt om hur arbetet med hållbar utveckling kan studeras i ett policyperspektiv, med svensk konsumentpolitik som fall. Anders Fredrikssons, Göteborgs universitet, avhandlingsprojekt behandlar läraren (som tjänsteman) utifrån ett förvaltningssteoretiskt perspektiv. Marianne Danielssons och Nils Herttings paper har

titeln ”Politisk integration genom ”hybriddemokratiska” institutioner: ett utvärderingsprojekt”. I detta behandlas former för utövande av demokrati i segregerade bostadsområden i Stockholm. Hans Christian Höyer, Högskolan i Hedmark och Karlstads universitet, redovisade en projekttid om en svensk motsvarighet, och därmed en komparativ studie, till hans avhandling om mindre förvaltningsreformer på regional nivå i Norge. Svend Dahls avhandlingsprojekt behandlar relationen mellan partieliter och partiaktiviteter. Andreas Bergh och Gissur Erlingsson, Ratio, diskuterar förståelsen av och förklaringar till den liberalisering som skett av den svenska välfärdsstaten 1985-2000. Slutligen presenterade Jörgen Johansson, Högskolan i Halmstad, ett antal idéer om fördjupad forskning kring de nya regionerna och den kommunala självstyrelsen.

Spännvidden mellan de olika uppsatsernas teman var således stor. Spridningen var också stor vad gäller teorianknytning; på ett metodmässigt plan indikerades att fallstudier av varierande slag kommer att användas i de flesta planerade studier.

P O NORELL
P.O.NORELL@KAU.SE

Politisk teori

Arbetsgruppen i *Politisk teori* hade stor uppslutning, där drygt 20 deltagare diskuterade 14 papper från en mängd olika problemområden inom subdisciplinen. Den präglades alltså framförallt av pluralism. Det finns dock ett par huvudteman som kan lyftas fram som dominerande under konferensen. Ett tema var en diskussion kring fenomenet ”Den andre”, både i empiriska termer i form av analyser av invandringspolitik, och i filosofiska termer i form av inklusion/exklusion. Frågor som

diskuterades var t ex den moderna demokratins svårighet att förena de två demokratiska idealen folksuveränitet och individers rättigheter. Spänningen mellan ett ”demos” rätt att lagstifta om inneslutande eller uteslutande i staten och varje utanförstående individs rättigheter uppenbarar sig både teoretiskt och praktiskt vid diskussionen av invandringsfrågor.

Ett annat tema som är värt att lyfta fram är intresset för framtiden. Gruppen diskuterade rättviseteorier i relation till framtida generationer och de problem som uppstår vid en enkel överföring av dominerande teorier på en framtidskontext. Därtill diskuterades hur lokalpolitiska strategier vuxit fram med ”framstegstanken” som formerande drivkraft och hur både idéer om framtiden och ”framsteget” präglar politisk teori och praktik.

Vad gäller internationell politisk teori var det dominerande temat relationen mellan mänskliga rättigheter och demokrati. Hur ska modern demokratiteori förstå relationen mellan demokrati och mänskliga rättigheter? Vilken form av moralisk kosmopolitanism är mest förenlig med kosmopolitisk demokratiteori? Medan moralteorier ägnar sig åt ”berättigande” (justification) så ägnar sig demokratiteori huvudsakligen åt ”legitimerande” (legitimacy). Vi diskuterade hur man kan/bör förstå relationen mellan berättigande/legitimerande inom en internationell demokratikontext.

Avslutningsvis kunde man spåra ett idékritiskt tema under konferensen, med papper som framförallt fokuserade på internteoretiska problem. Till exempel diskuterades olika tolkningar av emancipationsbegreppet inom Kritisk teori (Horkheimer, Adorno, Marcuse, Habermas) samt vilken innebörd den ”politiska samfälligheten” har inom den radikala demo-

kratitraditionen (Laclau/Mouffe) och vilken roll den kan/bör spela.

EVA ERMAN OCH
ULF MÖRKENSTAM
EVA.ERMAN@STATSVET.SU.SE
ULF.MORKENSTAM@STATSVET.SU.SE

Politologisk metodologi

Troligen för första gången anordnades en arbetsgrupp i politologisk metodologi. Gruppen samlade totalt tio deltagare och behandlade sju uppsatser. Uppsatserna representerade olika metodologiska inriktningar inom ämnet. Henrik Oscarsson (Göteborgs universitet) presenterade ett pågående arbete med att utveckla e-paneler som metod för att få in underlag om bland annat kampanjeffekter. Presentationen följdes av en diskussion om vilka möjligheter och begränsningar som webbaserade paneler ger. Mikael Sandberg (Högskolan i Halmstad) presenterade ett kommande forskningsprojekt om ungdomars förhållningssätt till teknik och demokrati. Bland annat kommer projektet att studera spridningseffekter gällande attityder, vilket gav anledning till diskussion om hur man kan mäta spridningseffekter och genomföra longitudinella analyser. Daniel Silander (Växjö universitet) presenterade också en skiss till ett kommande forskningsprojekt om internationella aktörers betydelse vid demokratiseringsprocesser. Uppsatsen gav bland annat upphov till diskussioner om utformningen av komparativa studier och hur effekter av

aktörers handlingar kan studeras. En metod för att analysera mentala processers uppbyggnad presenterades av Thomas Denk (Karlstads universitet) i en uppsats, som följdes av diskussioner om möjliga tillämpningar av metoden. Carsten Anckar (Åbo Akademi) diskuterade i sin uppsats två utvecklingslinjer inom komparativ forskning; den ökade tillgången av data och utvecklandet av nya analysmetoder. Med utgångspunkt i uppsatsen diskuterade arbetsgruppen vilka konsekvenser denna utveckling har fått för forskning inom komparativ politik. I sin uppsats tillämpade Maria Anckér (Åbo Akademi) och Pär Olausson (Mittuniversitet) ett par av de metoder som har utvecklats inom komparativ forskning. Metoderna tillämpades i syfte att få förståelse om förekomsten av autonomi för öar. Arbetsgruppen avslutades med att Charlotta Söderberg (Umeå universitet) presenterade sin avhandlingspromemoria. Ämnet för den kommande avhandlingen är horisontell policyintegration inom bioenergiområdet, vilket också aktualiserar frågor om flernivåprocesser. Sammantaget var diskussionerna i arbetsgruppen konstruktiva och stimulerande. Förhoppningen är därför att arbetsgruppens tematik ska återkomma vid kommande årsmöten.

THOMAS DENK
THOMAS.DENK@KAU.SE

Teresia Rindefjäll: *Democracy Beyond the Ballot Box: Citizen Participation and Social Rights in Post-Transition Chile*. Lund Political Studies 137. Lund 2005: Department of Political Science.

OLLE TÖRNQUIST¹

Under två decennier har diskussionen om demokrati och demokratisering i först post-koloniala och sedan även post-kommunistiska länder handlat mindre om historiska och strukturella förutsättningar än om elitistiska aktörer med framförhandlade pakter om politisk och ekonomisk liberalisering, fria val, teknokratiskt institutionsbyggande i form av 'gott' och helst decentraliserat styre av 'statlig kärnverksamhet' samt förtroendefullt samarbete mellan ansvarstagande medborgare i det civila samhället. Teresia Rindefjälls avhandling är ett spännande bidrag till kritiken av den huvudsakliga inriktningen på eliten, valen och de formella arrangemangen. Istället ansluter hon sig till dem som framhåller betydelsen av inflytelserikt medborgerligt deltagande, vad som sker mellan valen, faktisk politisk jämlikhet och allmänt uttryckt att de institutioner som antas främja demokratins principer verkligen gör det.

Rindefjäll ställer två frågor om nya demokratier: för det första om deltagande mellan valen leder till mer inflytande, spe-

ciellt för marginaliserade medborgare; för det andra vad man därmed kan säga om kvaliteten på demokratin. Detta studeras med inriktning på sociala frågor i Chile. Chile fungerar som ett testfall i egenskap av att som andra länder leva under nyliberalismens ok men samtidigt vara demokratiskt och ekonomiskt framgångsrikt. Tidigare forskning visar, att aktiviteten i det chilenska civilsamhället liksom i de flesta andra länder minskat efter demokratins pånyttfödelse. Civilsamhälleorganisationerna är relativt svaga och atomiserade. Ändå finns det, säger Rindefjäll, två nya och demokratiskt lovande förhållanden i fråga om sociala rättigheter, vilka bör studeras. Dels växer det fram dynamiska rättighetsorienterade organisationer; dels har regeringen erkänt betydelsen av medborgerligt deltagande och stödjer detta. Vilka är problemen och möjligheterna?

Sådana processer och frågor är svåra att studera. Det vanliga är att gå från den ena extremen representerad av studier av elitens pakter, val och institutionsbyggande till den andra ytterligheten i form av undersökningar av icke-statliga organisationer (NGOer), sociala rörelser och mer eller mindre demokratisk kultur. Frågan är därför hur man istället finner ett både realistiskt och fruktbart sätt att studera sambanden och processerna – utan att ge upp vare sig precisionen i normativ demokratiteori och institutionell analys eller dynamiken i den sociala och ekonomiska kontexten och betydelsen av informella handlingsmönster.

Rindefjäll svarar med att försöka utveckla och tillämpa ett analytiskt ramverk

1 Professor i Statskunskap och utvecklingsforskning vid Oslo Universitet.

för studiet av demokratins utveckling efter själva transitionen från tidigare auktoritära regimer. Utgångspunkten är normativ demokratiteori istället för institutionella verktyg. Kritiken att demokrati bara brukar studeras ur normativ synvinkel medan demokratisering enbart analyseras empiriskt gäller kanske i universitetsmiljöer där politisk teori respektive survey- och fallstudier lever ett liv var för sig, men är inte så övertygande där både existerande demokratier och kampen för demokratins utveckling studeras i såväl teoretiskt som empiriskt ljus. Det viktiga är dock, att Rindesjö själv avstår från fixeringen vid institutionella och ofta kontextbundna medel som valsystem och istället använder sig av David Beetham och Robert Dahl för att diskutera hur man kan operationalisera grundläggande demokratiska ideal, det vill säga studera om och hur de förverkligas.

Med Beetham preciserar Rindesjö demokratins två grundläggande principer: folksuveränitet i offentliga angelägenheter på grundval av politisk jämlikhet. Med Dahl formulerar hon några allmänna operationella kriterier: att folksuveräniteten förutsätter kontroll av agendan och ansvarighet (accountability); medan politisk jämlikhet förutsätter lika möjligheter, att folk involveras (inclusion) och är kritiskt medvetna om vad som sker. Sociala rättigheter hålls för en viktig förutsättning men inte som en del av demokratin.

Allt detta är gott och väl. Frågan är snarare varför Rindesjö inte gjort mer av den lovande utgångspunkten genom att dels använda sig av litteraturen om vilka faktorer som ska anses vara minimalt nödvändiga aspekter av demokratin (intrinsic), dels dra nytta av tidigare och pågående forskning som disaggregerar demokratins dimensioner och bedömer dess status och dynamik. För att vara mer precis är det lite märkligt att först utgå från Beetham men

sedan inte följa upp med hans vidareutvecklingar. Numera betecknar Beetham folks möjligheter att överleva utan att vara beroende av t.ex politiska patroner som en oundgänglig del av demokratin. Och det finns mycket att lära av hans egna utförliga operationaliseringar i arbetet med the British democratic audit och International IDEA's democracy assessments liksom av de olika maktutredningarnas tillämpning av delar av hans arbete och nya försök att vidareutveckla perspektivet till att inte bara beakta hur väl de instrument som ska främja demokratin fungerar utan även deras spridning och omfattning samt medborgarnas kapacitet att främja och använda sig av dem.²

I sin kompletterande diskussion av demokratisering och medborgerligt deltagande utgår Rindesjö från åttiotalets fokus på eliternas agerande och institutionsbyggande, med referenser till författare som O'Donnell, Schmitter, Linz och Stepan, för att sedan lägga till delar av diskussionen om mänskliga rättigheter, inklusive sociala och ekonomiska. Inte heller detta är förstås något fel i sig. Frågan är bara varför tidigare mer strukturella såväl liberala som marxistiska perspektiv på medborgerligt deltagande (från t.ex. Lipset och Rokkan till Barrington-Moore och Rueschemeyer/Stephens och the Colliers) och relevanta delar av litteraturen om civilt samhälle och sociala rörelser inte konsulterats. Naturligtvis kan man inte läsa allt, men det går att fokusera grundläggande teser om kopplingen till demo-

2 Det senare försöket som pågått i Indonesien sedan 2002 i anslutning till en nationell expertsurvey är kanske mindre känt för läsaren; för den senaste internationella rapporten, se Törnquist, O. "Assessing Democracy From Below: A Framework and Indonesian Pilot Study", *Democratization* 13:2, April 2006.

krati. Nu blir Rindesfjälls slutsaser ganska allmänt hållna. Vi bör, säger hon, studera det medborgerliga deltagandets betydelse i ett maktperspektiv och i termer av "who, how and what"; varmed avses vilka aktörer som står i centrum i relationen mellan stat och samhälle (passiva förmånstagare, konsumenter, brukare eller aktiva medborgare), om deltagandet byggts uppifrån eller underifrån och om själva deltagandet sker inom ramen för tillrättalagda projekt eller som en viktig del av policy-processen som helhet.

Några av de punkter som därmed blir otillräckligt beaktade är om det civila samhället i första hand ska definieras normativt eller historiskt-empiriskt; vad som konstituerar en medborgare i u-länder där många innevånare saknar rättigheter eller kapacitet att nyttja dem; hur lagliga rättigheter förhåller sig till folksuveräniteten; hur vi analyserar det folkliga deltagande som flera NGOer, biståndsorganisationer och t.ex. Världsbanken avpolitiserar och skiljer från diskussionen om folklig visavi elitistisk kontroll av offentliga frågor; och hur vi studerar politiska möjlighetsstrukturer, maktens källor och legitimering samt vanliga människors möjlighet att bygga alternativ kapacitet genom gemensamma perspektiv och organisationer. Detta innebär inte att Rindesfjälls avhandling är dålig – tvärt om är den bra, bara att det hade gått att komma en bit längre och att hennes bok i konstruktiv bemärkelse hjälper oss att diskutera hur man kan gå vidare.

Förtjänstfullt nog studeras t.ex. betydelsen av sociala rättigheter inte separat utan i termer av dynamiska motsättningar och processer, varvid författaren skiljer mellan strategier som bygger på mobilisering av folkligt stöd och de som siktar på juridiskt reglerad rättvisa. Men mobiliseringsstrategin reduceras till medelklassaktivisters

ofta mediala NGO-aktioner; och de centrala frågorna om när de juridiskt inriktade rättighetskampanjerna kan kombineras med demokratins krav på politisk jämlikhet och folksuveränitet lämnas åt sidan.

Vidare illustrerar Rindesfjäll själv att viktiga omständigheter faller vid sidan av hennes analytiska ramverk genom att peka på hur de speciella chilenska vallagarna påverkar medborgarnas deltagande och möjligheter att bli representerade. Det blir inte heller tydligt i vad mån ramverket faktiskt bidrar till den spännande och givande analysen av begränsningarna i de uppifrån initierade statliga chilenska projekten för medborgerligt deltagande, den första av avhandlingens empiriska höjdpunkter. Däremot blir det klart för den kritiske läsaren, att man också skulle ha behövt en komparation med de delvis underifrån men också delvis uppifrån initierade och implementerade formerna för folkligt deltagande i bl.a. Porto Alegre, Brasilien, för att kunna diskutera orsaker, fördelar och problem med metodiker som initierats och designats via de politiska organen, av den offentliga administrationen och/eller av mer eller mindre självutnämnda civilsamhälleorganisationer.

Den andra empiriska huvudanalysen av hur rättighetsorienterade organisationer agerar 'underifrån' är också givande. Rindesfjäll diskuterar en rad spännande försök att tillämpa skilda strategier och argumenterar övertygande för betydelsen av att de juridiska kampanjerna inte blir begränsade utan kombineras med folkligt engagemang.

Samtidigt blir det extra tydligt, att avhandlingen har en teoretisk och empirisk slagsida som bara kan accepteras om den problematiseras. Det medborgerliga deltagandet underifrån studeras nästan enbart på grundval av ett mindre antal NGOer och intervjuer med därtill relate-

rade aktivister. Aktörer som försöker främja andra former av medborgerlig representation via t.ex. politiska partier eller breda intresseorganisationer sätts åt sidan "in the wake of observations of their diminished role and decreased representativeness" (s. 14). Detta är inte ett ovanligt men alltmer ifrågasatt argument. De politiska och fackliga organisationerna är inte oproblematiska men hur viktiga är egentligen Rindesjöns civilsamhällsorganisationer? Dels citerar hon själv en UNDP-rapport från 2000 enligt vilken det finns mer än 80.000 civilsamhällsorganisationer i Chile, men att "only 0.3% of these (...) had the explicit objective of promoting the exercise and defence of citizen rights" (s. 152). Dels tyder allt mer forskning på, att merparten av de faktiskt existerande sammanslutningarna i Syd är understuderade och oregistrerade och består av folk som inte alls eller bara delvis är (som det brukar heta) bärare av medborgerliga rättigheter utan snarare är en del av vad man kunde kalla det informella samhället; vilket i valtider i sin tur tillfälligt inkorporeras i politiken av diverse politiska fixare, bossar och patroner.

Givetvis kan man som Rindesjö begränsa sig till studiet av ofta medelklassbaserade NGOers dynamiker och perspektiv. Men det är inte övertygande att i en avhandling om deras betydelse ta denna för given; speciellt inte när man som Rindesjö har formulerat en fråga om deltagandets värde för marginaliserade grupper i samhället.

Detta kastar också viss skugga över Rindesjöns teoretiska utgångspunkt, att utveckla sitt eget analytiska ramverk i nära anslutning till den empiriska fallstudien och sedan diskutera olika arguments hållbarhet med utgångspunkt från hur väl de kan göra reda för den verklighet som hon

stöder på. Om det analytiska ramverket utvecklas på basis av ett teoretiskt oavklarat och snävt urval av civilsamhällsorganisationer, kan detta ramverk sakna kapacitet att dels beakta andra empiriska sammanhang och aktörer, dels pröva andra argument och teorier än de som dessa civilsamhällsgrupperna själva begränsar sig till.

Sammanfattningsvis finns det flera viktiga problem i anslutning till Rindesjöns försök att utveckla och tillämpa ett analytiskt ramverk för studiet av hur medborgerligt deltagande påverkar demokratiseringen efter den formella transitionen från auktoritära regimer i länder som Chile. Det hade varit möjligt att bygga vidare på tidigare och pågående arbete med att bedöma demokratins framsteg och problem med avseende på såväl rättigheter och institutioner som socio-ekonomiska dynamiker och mer eller mindre medborgerliga kapaciteter. Det är inget fel att begränsa sig till ett litet antal förmodat viktiga aktörer i det civila samhället, men det är problematiskt att granska deras betydelse utan bredare teoretiska och empiriska referenser i komparativt perspektiv. Samtidigt bör det noteras att Rindesjö tagit sig an en svår och relativt outforskad uppgift, att studera kopplingarna mellan å ena sidan de politiska eliternas kompromisser och institutionsbyggande och å andra sidan folkligt och medborgerligt engagemang. Medan det vanliga varit att göra en antingen elitistisk eller rörelseinriktad studie, har Rindesjö energiskt kombinerat aspekter av båda. Mycket av detta är bra i sig, eller bra för att man ser i vilken riktning vi bör gå vidare. Dessutom är avhandlingen välskriven, en central del av samhällsvetenskaplig metod.

Ulrika Jerre: *Conflicting Logics? Implementing Capacity and EU Adaptation in a Postcommunist Context*. Lund Political Studies 136. Lund 2005: Department of Political Science.

LI BENNICH-BJÖRKMAN¹

Denna recension sönderfaller i tre delar. I en första del sammanfattar jag i resonerande form avhandlingens huvudinnehåll och slutsatser. Den andra delen innehåller ett antal kommentarer, frågor och invändningar. I den tredje, avslutande, sektionen sammanfattar jag de positiva och negativa intrycken.

Avhandlingens innehåll

Ulrika Jerres avhandling sätter en väsentlig och politiskt aktuell fråga i centrum, nämligen hur och om ett presumtivt EU-medlemskap påverkar en blivande medlemsstat i riktning mot en mer effektiv statsapparat eller om det i själva verket finns inbyggda målkonflikter på vägen till ett medlemskap. Det land som står i fokus är Rumänien som bär på ett tungt arv från den kommunistiska och patrimoniala Ceausescu-tiden, en av de mest repressiva och godtyckliga regimerna inom hela det forna kommunistblocket.

Vilka slags målkonflikter intresserar Ulrika Jerre? Den som framförallt står i fokus i avhandlingen är de, ofta oförutsedda, konsekvenser som kan tänkas uppstå

när EU ställer krav på långtgående och radikala reformer inom vissa politiska områden (s k villkorlighet) *samtidigt* som EU vill främja en statsapparat som präglas av god förmåga till implementering. Uppstår här ett dilemma, frågar Jerre, såtillvida att långsiktiga mål ställs mot mer kortsiktiga vinster? Med andra ord och mer filosofiskt uttryckt: vi kanske inte kan hoppas på att förena alla goda ting i en lösning; det finns en möjlig, och allvarig, baksida av de hårda påtryckningar som många av de blivande medlemsstaterna utsatts och utsätts för.

Detta tänkbara dilemma utgör avstampet för avhandlingen. I Rumäniens fall har en alltmör hårt villkorad fråga från EU:s sida gällt den svåra situation som övergivna och föräldralösa barn som vistas på barnhem lever under. Krav har ställts på avsevärda och snabba förbättringar för att medlemskap ska bli aktuellt 2007. Boendet på institutioner måste minska och familjeomhändertagandet öka, andelen barn som överges av sina föräldrar måste reduceras och problemet med internationella adoptioner (ofta en täckmantel för trafficking), där Rumänien ligger i topp, måste åtgärdas. De båda sistnämnda målen är betydligt mer komplexa och krävande än det första, hävdar Jerre i avhandlingen.

Hon stannar emellertid inte med att resonera kring dilemmat teoretiskt utan vill undersöka frågan empiriskt, genom en studie av barnhemspolitiken i Rumänien och hur implementeringsförmågan inom det området påverkats av det hårda, och ökande, trycket från EU. För att bli i stånd att dra några slutsatser kring vad detta ”fall” säger oss, krävs emellertid ett antal teoretiska och analytiska byggstenar som Jerre mejslar ut på vägen mellan kapitel ett och kapitel sex. Själv kallar hon det i avhandlingen för ett ”teoretiskt ramverk”

1 Docent Li Bennich-Björkman är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen, Uppsala universitet.

E-post: Li.Bennich-Bjorkman@statsvet.uu.se
Recensionen bygger på min opposition vid Ulrika Jerres disputation den 13 maj 2005.

och att utarbeta en modell för varför EU-krav skulle kunna leda till implementeringsproblem är också ett av avhandlingens huvudsyften. Det andra är att pröva modellen mot verkligheten.

I det välskrivna kapitel två, som vittnar om bredd och beläsenhet, systematiseras och analyseras en omfattande statsteoretisk litteratur som kretsat kring hur staten är, kan och bör vara organiserad för att formulera mål och genomföra fattade beslut. Flera centrala distinktioner presenteras som har betydelse för det som sedan följer. Huruvida en centraliserad eller decentraliserad, en koncentrerad eller spridd maktstruktur skapar de bästa förutsättningarna för effektivitet – det vill säga hur staten internt ska organiseras – är en sådan central dimension. Statsmaktens relation till övriga samhällets aktörer (externa relationer) är en annan. Skapas de bästa förutsättningarna för effektiva stater genom isolation, med andra ord få kontakter med övriga samhällsaktörer, eller samverkan (embeddedness). Formen för interaktion med omvärlden har likaså betydelse: är förhandling eller kommando att föredra? Fördelen med en isolerad statsmakt ligger i att frestelsen att korrumpas minskar, medan fördelen med en samverkande stat ligger i ökad legitimitet och problemlösningsförmåga. Den ”isolerade” staten och den ”samverkande” staten är de två teoretiska idealtyper som i allt väsentligt styr diskussionen i senare kapitel, och de utgör betydelsefulla ”riktmärken” när det gäller att förstå skilda statsstrukturer. Vilken statstyp som är mest kapabel finns det däremot inget givet svar på. Det beror på i vilket sammanhang staten verkar.

Jerre avgränsar i avhandlingen statskapacitet till att gälla implementeringsförmåga. Ett högt prioriterat område i medlemskapsförhandlingarna är nämligen den

för EU så viktiga frågan att staten är i stånd att genomföra de beslut som fattas inom Unionen. Det är ingen slump att just implementering är så centralt – om medlemsstaterna inte kan genomföra det som beslutats blir EU till slut enbart en pappersprodukt. Om vissa medlemsstater saknar denna förmåga medan andra har den riskerar Unionen också ett haveri eftersom det aktualiserar problemet med ”collective action”. Även för dem som har förmågan (och kanske viljan) att genomföra besluten blir det så småningom mer individuellt rationellt att hoppa av: ”varför ska jag, när ingen annan”. EU hade redan innan utvidgningen 2004 partiellt stora genomförandeproblem i de dåvarande medlemsstaterna, och det finns ingen anledning att tro att dessa problem avtagit i och med utvidgningen. Att säkerställa en hög grad av implementeringsförmåga hos de blivande medlemsstaterna är således alldeles centralt för EU:s trovärdighet och faktiska fortlevnad.

Samtidigt är det så att även om de stater vi benämner post-kommunistiska – Ungern, Polen, Estland och Rumänien för att bara ta några exempel – inbördes skiljer sig åt förenas de i åtminstone ett väsentligt avseende. Flertalet präglas nämligen av en statsorganisation som är särdeles illa rustad för effektiv implementering eftersom den är starkt centraliserad, fragmentiserad och isolerad från övriga samhällsaktörer. Med andra ord uppvisar de klassiska drag av en isolerad statstyp, även om graden av likhet varierar. Därmed ligger dessa långt från den ”idealtyp” för effektiv implementering i ett postkommunistiskt sammanhang som Jerre mejslar ut i kapitel fyra och där hon understryker just decentralisering, maktspredning, samverkan och förhandlingar, med andra ord nära kontakt och koordination med samhällsaktörer utanför staten, som väsentliga att

främja. I kapitel fem diskuterar Jerre EU:s krav gentemot blivande medlemsländer och de tänkbara reaktioner som nationella beslutsfattare kan uppvisa. Här introduceras också ett begrepp hämtat från tidigare litteratur, öar av effektivitet, som kommer till användning i analysen.

Steg två i avhandlingen innebär att försöka avgöra om implementeringskapaciteten ökat eller minskat inom barnhemspolitiken i Rumänien, ett område utsatt för hårt och ökande reformtryck från EU:s sida. I kapitel sex och sju tar den empiriska analysen vid. Till skillnad från i tidigare kapitel kommer nu primärkällor till användning. Analysen bygger på offentliga dokument från rumänska regeringar och myndigheter, dokumentation från internationella organisationer och inte minst intervjuer med centralt placerade personer.

Genom att studera rumänska statens implementeringsförmåga framförallt vid två tidpunkter, när trycket är moderat 1997-2000 och vid hårt tryck 2001-2004 så "varieras" den oberoende variabeln, det vill säga EU-trycket. Vad händer då med den beroende variabeln, implementeringsförmågan (och med de mellanliggande, reaktioner och policy-strukturer)?

Detta fångas upp på två sätt. För det första genom huruvida målen uppfylls. Lyckas man överhuvudtaget med det man ska? Resultatet pekar i riktning mot ett nja. När det gäller boendet på institutioner så sker en minskning. De övergivna eller föräldralösa barnen bor istället i högre utsträckning i fosterfamiljer. Emellertid ökar andelen barn som överges och de internationella adoptionerna lyckas man inte få kontroll över vilket leder till ett tillfälligt stopp, ett moratorium, 2001. Jerre drar därför slutsatsen att ett enklare, operativt mål som att minska boende på institutioner lyckas rumänska staten med,

medan de mer komplexa och djupliggande problemen förblir olösta. För det andra avgörs implementeringsförmågan genom att klassificera de politiska beslutsstrukturerna vid period ett och två enligt en modell där implementeringskapacitet definierades som decentralisering, samverkan, och kanaler för samverkan, något som delvis har uppnåtts. Vilka är då avhandlingens viktigaste resultat?

Huvudresultat är att en "ö av effektivitet" har skapats som varit framgångsrik i att genomföra de enklare reformerna, barnhemsolitik i snäv mening, men haft svårare att klara de mer breda frågorna inom området – familjernas situation och frågan om internationell adoption.

Denna "effektivitetsö" vilar emellertid på lös grund genom att kopplingen till internationell samverkan snarare än inhemsk överväger, genom att pengar pumpas in utifrån som snabbt kan sina, och genom att enkla snarare än mer sammansatta problem prioriterats. Med andra ord är det mer av tillfällig insatsstyrka än en långsiktigt hållbar struktur som skapats. Risken är att en sådan "effektivitetsö" faller samman när förutsättningarna förändras utan att det ger några ringar på vattnet i form av generell förstärkning av statens förmåga.

En kritisk granskning

Den kritiska granskning som följer koncentreras till tre huvudpunkter: för det första det teoretiska ramverket och modellen, för det andra fallstudien och för det tredje kopplingen mellan modellen och fallstudien. I samband med dessa punkter kommer frågor som rör metodologiska överväganden, materialfrågor och relationen mellan teori och empiri att likaså beröras. Avhandlingen består av två huvuddelar, den första teoretisk och den

andra empirisk, båda lika centrala. I den första delen utarbetar Jerre på teoretisk väg en modell som därefter provas/tillämpas empiriskt i del två. Jag kommer nedan att diskutera båda dessa delar eftersom de hänger intimt samman.

Modellen

Vad Jerre kallar teoretiskt ramverk utarbetas i kapitlen två till fem. Allmänt sett är jag betydligt mer nöjd med denna del, utarbetandet av modellen, än med fallstudien och kopplingen mellan fallstudie och modell. Men det finns ändå anledning att gå in på ett par punkter. "Teoretiskt ramverk" är en förhållandevis intetsägande term, som kan betyda litet vadsomhelst och är till intet förpliktigande. Här skulle jag önskat att författaren spetsat till sitt resonemang och tydligare formulerat sina anspråk. Det som utarbetas i dessa kapitel är en teori, möjligen en "modell", men en modell som stipulerar kausalitet. Vad Jerre presenterar är en förklaringsmodell bestående av ett antal steg i en tänkt kedja av händelser, där steg ett (krav från EU) orsakar reaktioner (steg två) som i sin tur leder till upprättande av viss beslutsorganisation (steg tre) som i sin tur har konsekvenser, dock inte alltid avsiktliga, för statens implementeringsförmåga (steg fyra). Krav från EU är här den oberoende variabeln (den som förklarar) och implementeringsförmåga den beroende (det som modellen ska förklara). Däremellan finns två mellanliggande variabler – reaktioner från staten samt "policy-making structures" (beslutsorganisation). Modellen föreskriver att verkligheten ska se ut på detta sätt, och att det ena faktiskt orsakar det andra. Eftersom jag följaktligen vill hävda att det är kausalitet som är centralt här, inträder en följdfråga som inte får något riktigt tillfredställande svar i avhandlingen. I början

av avhandlingen (s. 10) skriver Jerre att när man är intresserad av effekterna av en viss faktor behöver man inte kontrollera för andra tänkbara förklaringar. I stället är det centralt att spåra förekomsten av en process som ger stöd för den tänkta kedjan. Jag kan inte se annat än att detta är att göra det väl enkelt. Andra möjliga förklaringsmodeller eller faktorer, i detta fall till exempel variation över tid i inhemsk politisk vilja, måste ändå tas in i bilden. Utan att på rimliga grunder avföra ett antal alternativa hypoteser blir analysen ofullständig.

... I en kausal modell, en modell där man vill förklara något med något annat, är det vidare viktigt att inte stanna vid att precisera de olika "boxarna" utan att också resonera kring hur de tänkbara mekanismerna bakom sambanden ser ut. I Jerres avhandling stipuleras en kausal kedja med oberoende, mellanliggande och beroende variabler. Men det finns fler tänkbara modeller än kausalkedjor, och en sådan som författarinnan inte reflekterat över är att det är interaktionseffekter som är de intressanta här, det vill säga att relationen mellan EU:s krav och beslutsorganisationen antar olika "värden" beroende på beslutsfattarnas reaktioner.

I detta fall har det kanske inte så stor praktisk betydelse eftersom det inte är någon statistisk studie, men hur man "modellerar samband" blir ju centralt när många observationer finns med.

Jag övergår till en viktig definitionsfråga i anslutning till modellen, vilket också knyter an till den empiriska prövningen. När det gäller den oberoende variabeln EU krav så har jag inga problem att följa med. När det däremot gäller den beroende, implementeringsförmåga, är det svårare att sätta fingret på hur den egentligen definieras teoretiskt, framförallt hur beslutsorganisation och implementerings-

förmåga förhåller sig till varandra. Redan på sidan två skriver Jerre att implementeringsförmåga är ”beslutsfattarnas förmåga att säkerställa styrning och koordinering (eller samverkan) i genomförandet av offentlig politik”.

Här får man dels ett intryck av att sådan förmåga inte går att mäta genom utfall, alltså genom genomförande, utan att det är en specifik ”förmåga” som ska fångas in, med andra ord förutsättningar för genomförande. Längre fram är det en viss beslutsorganisation (policy-making structure) nämligen den som är decentraliserad och byggd på samverkan som likställs med implementeringsförmåga i den post-kommunistiska kontexten. Möjligen finns denna glidning också i litteraturen men jag tycker det kvarstår en viss oklarhet av handlingen igenom om hur beslutsorganisation och förmåga förhåller sig till varandra. Det leder till tre följdfrågor:

- a) Definitionen kan få till följd att en stat som lyckas genomdriva politik inom ett område men inte uppvisar den specifika beslutsorganisationen brister i implementeringsförmåga vilket ter sig märkligt (jag skulle snarare säga att den besitter implementeringsförmåga trots dåliga förutsättningar)
- b) Trots den teoretiska definitionen används mått som mäter utfall i hög utsträckning. På sidan 75 heter det till och med, efter ett utförligt resonemang som utmynnar i att beslutsstrukturer är en bra definition på den eftersökta förmågan, att dessa strukturer enbart ska ”komplettera” utfallen.
- c) Om det är beslutsorganisationens utseende som är avgörande, varför görs inte denna helt resolut till den beroende variabeln? King, Keohane & Verba (1994) ger oss samhällsvetare rådet att använda observerbara vari-

abler snarare än icke-observerbara när detta är möjligt. Medan ”förmåga” är notoriskt svårfångat är ”organisation” betydligt mer konkret.

Fallstudien

Det är dags att övergå till avhandlingens del två som är en ”fallstudie” av den rumänska barnhemspolitikerna, ett politiskt område som utsatts för allt starkare villkorlighet från EU:s sida för att Rumänien ska kunna bli medlem. Prövningen i del två lider av vissa brister, som förmodligen beror dels på uppgiftens svårighetsgrad och besvärligheter när det gäller relevant material, dels på att författarinnan inte tydligt specificerar hur fallstudiens prövning ska relateras till den teoretiska modellen.

Låt mig börja med den centrala frågan vad det är som görs genom fallstudien. Det är någon slags prövning, men hur ser logiken bakom denna prövning ut? Jerre beskriver barnhemspolitikerna som ett ”most likely case” ibland ett ”critical case” (jfr. Eckstein, 1992). Med båda dessa beteckningar antyds att om hypoteserna *inte* får stöd så bör teorin avfärdas eller alternativt modifieras avsevärt. Visar det sig emellertid att teorin håller, så bör vi som forskare gå vidare och pröva teorin på fler – och mindre sannolika fall – för att se hur långt den för. Med andra ord skulle valet av ett ”kritiskt fall” vara ett smart sätt att snabbt kunna falsifiera en teori, och samtidigt motivera varför enbart ett fall är tillräckligt. Metodologiskt är det klokt, men i avhandlingen förblir det alltför implicit antytt. Det hade varit önskvärt att författarinnan själv klargjort grunderna för fallstudier av denna typ och samtidigt resonerat om de uppenbara problem som också vidhäftar fallstudier med kritiska fall. Det finns anledning att stanna vid tre punkter.

För det första valet av fall: är det verkligen ett "kritiskt fall" och hur vet vi det? Är det inte ett "kritiskt" fall riskerar vi att avfärda/modifiera en kanske fruktbar modell. Hur känner man igen ett kritiskt fall? För det andra att "modellen" måste vara oberoende utarbetad gentemot det fall på vilket den ska prövas. Om modellen och fall är alltför nära länkande riskerar vi att i onödan ägna energi åt att fortsätta spår som med en annat, och oberoende fall, skulle ha avfärdats. Är de beroende av varandra så är det inget kritiskt fall utan snarare en illustration. För det tredje att utarbeta kriterier för hur resultaten från fallstudien ska tolkas. Sådana kriterier måste finnas med från början, ty annars riskerar vi att återkopplingen till teorin blir alltför vag i konturerna. I dessa tre avseenden tycker jag att avhandlingen uppvisar vissa brister, framförallt på punkterna två och tre. När det gäller oberoendet mellan modell och kritiskt fall kvarstår efter genomläsningen en viss osäkerhet om relationen även om författarinnan vid disputation muntligt kom med viktiga klargöranden. Om modellen om än bara till viss del är utarbetad på basis av empiri i barnhemsfallet, så borde Jerre antingen ha valt ett annat "kritiskt" fall *eller* vid sidan av barnhemspolitikerna tagit upp ytterligare ett fall.

Kriterier för hur resultaten ska tolkas saknas till stor del. Om resultatet blir – som det nu ser ut – litet ambivalent är det därmed svårt att dra några slutsatser om modellens fruktbarhet.

Källmaterialet

Offentliga dokument, inte minst i den politiska kontext som Jerre rör sig i, är svåra att läsa ut mycket ur. I stället har jag uppfattat intervjuerna som navet i fallstudien. Ett tjugo-trettiotal intervjuer har gjorts,

men spåren av dessa är förvånansvärt nedtonade. Här hade funnits gott om utrymme att levandegöra den process som nu förblir ganska abstrakt genom citat, intervjuutdrag och en fylligare redovisning av källmaterialet. Metodologiskt viktiga frågor kring intervjuernas genomförande, huruvida det var svårt att få folk att ställa upp, varför frågan var så känslig eller om det förekom många motstridiga uppgifter förblir också i stort sett obesvarade. När det gäller intervjuerna menar jag vidare att Jerre ibland faller för frestelsen att låta intervjupersonerna "utföra" analysen, inte minst när det gäller frågan om statens kapacitet genom att de själva får besvara frågor om hur stark eller svag förmåga de anser staten ha. I stället för direkta frågor om vad som försvårar respektive underlättar implementeringen kan man som forskare alternativt, och hellre enligt min uppfattning, utforska egna utarbetade hypoteser, inte genom att be respondenterna själva utvärdera en utveckling utan genom att försöka bekräfta eller falsifiera dessa hypoteser.

Slutsatserna

I avhandlingen finns en sammanfattning (s. 137) av hur beslutsstrukturerna förändras. Under den första reformperioden 1997-2000 sker en viss decentralisering, men framförallt under den andra reformperioden 2001-2004, då trycket från EU hårdnar, så ökar decentraliseringen, samhällsaktörer inkluderas i större utsträckning och kanaler för samverkan tillkommer. Är inte detta bra, kan man fråga sig. Det skulle peka i riktning mot att Rumäniens i detta fall rört sig i riktning mot en mer "samverkande" stat, det vill säga mot den goda, effektiva, modellen. Men, och det ställer jag mig frågande inför, kommen så långt för avhandlingsförfattarinnan in dimensionen "snäv" barnhemspolitik res-

pektive ”bred” barnhemspolitik och ”the subsector as such” (s. 156-157). Utvecklingen har visserligen, menar hon, gynnat den snäva barnhemspolitiken men däremot inte socialpolitiken (”the subsector”) i stort. Inom barnhemspolitiken har skapats en ”ö av effektivitet” som vuxit sig stark på hela subsektorns bekostnad. Det är ett högst sannolikt resultat, men om slutsatserna när det gäller bristande implementeringsförmåga är avsedda att även gälla andra delar av socialpolitiken (till exempel familjepolitik) blir frågan varför inte politikområdet i sin helhet från början gjordes till föremål för analys. Nu förutsätts snarare än undersöks att effektiviteten på andra socialpolitiska områden blivit lidande. Distinktionen mellan ”snäv” och ”bred” barnhemspolitik och det socialpolitiska området i sig, som alltså blir centrala för slutsatserna, borde därmed ha introducerats långt tidigare än i slutsatserna, för att undvika intrycket av efterhandskonstruktion.

Vilka konsekvenser för modellen får fallstudien? Jerre drar i avhandlingen slutsatsen att det kritiska fallet inte falsifierat teorin, som därför står sig. De beslutsstrukturer som skapats av regeringen som en respons på EU:s krav har inte främjat en förstärkning av statens implementeringsförmåga inom socialpolitiken i stort. Men är det verkligen beslutsstrukturerna som är fel? Avhandlingen har ju övertygande visat att dessa blev mer decentraliserade, inkluderande och att fler kanaler för samverkan skapades ju starkare kraven från EU blivit. En alternativ förklaring skulle istället vara att det är den ensidiga ekonomiska satsningen på barnhemspolitiken som lett till att övriga delar av socialpolitiken blivit lidande. Därmed är jag tillbaka till min inledande invändning om avsaknaden av alternativa förklaringar.

Sammanfattande omdöme

Detta är en avhandling som inte väjer för svåra frågor utan istället försöker lösa dessa, med varierande framgång som ofta är fallet i forskningssammanhang. Ulrika Jerre är en författarinna som satt sig in och väl sammanfattar, analyserar och renodlar huvuddragen i den omfattande litteraturen på många centrala statsvetenskapliga områden som statsteori, implementering, EU-utvidgningen och den växande forskningen kring post-kommunistiska stater. Sådan överblick är svår att förvärva och förmedla, något som Ulrika Jerre dock lyckas utmärkt med. Avhandlingen vittnar om en hög ambitionsnivå hos författarinnan när det gäller att mejsla ut en egen teori/modell samt att därutöver pröva den i ett fall som tillhör de mer svår-forskade, nämligen den rumänska statsapparaten. Jerre förmår vidare identifiera ett viktigt forskningsproblem, ett dilemma, som kan ha stor betydelse för vad som händer i en process som den EU-utvidgningen utgör. I stora delar anser jag också att den modell som utarbetas är intressant och prövbar, vilket är ett stort plus. Avhandlingen har också, som framgått av min granskning, brister. Jag har främst uppehållit mig vid fallstudien och dess genomförande, där jag tycker det finns svagheter både när det gäller noggrannhet och belägg liksom metodologiska problem. Det främsta kanske gäller modellens koppling till den empiri som sedan används för att pröva den, hur man ska förstå vad ett kritiskt fall är och avsaknaden av resonemang beträffande kriterier för tolkning. Resultatet av fallstudien blir också otydligt och räddas av att området delvis omdefinieras i termer av snävt och brett. Men tolkningen av resultaten skulle, menar jag, kunnat diskuteras betydligt mer.

Björn Johnson: *Metadon på liv och död. En bok om narkomanvård och narkotikapolitik i Sverige.* Lund 2005: Studentlitteratur.

TOM BRYDER¹

Debattböcker om behandling av drogmissbrukare och narkotikapolitik i Sverige, liksom debattböcker om mental-sjukvården, finns det gott om. Seriösa och ingående analyser träder emellertid ofta i bakgrunden, då debattböckerna för det mesta återger relativt enkla argument för och emot olika preventiva åtgärder och behandlingsmetoder, och ytterst faller de ofta tillbaka på ett krasst ekonomiskt resonemang, som byråkrater och politiker anser sig ha användning för.

Psykiatrin, som även skall ta sig an behandlingen av missbrukare, är den dyraste vårdformen av alla vårdformer i Sverige, och resultaten av vården är sällan entydigt positiva. Därtill har den år 1994 beslutade psykiatireformen knappast minskat de sociala och medicinska problem som missbrukarvården arbetar med. Det beror främst på att inflödet av narkotika har ökat betydligt från 1960-talet och fram till idag, och att graden av vårdprofessionalism över lag varit låg, eftersom psykiatri i allmänhet, och missbrukarvård i synnerhet haft låg status inom den medicinala vårdhierarkin.

Svensk vårddebatt och behandlingen av narkotikamissbruk

I debatten om hur man skall hjälpa missbrukare av "tunga droger", främst opiater och amfetamin, kan man tydligt urskilja vårdideologier, som har mer gemensamt med myter² än med professionellt vetande och erfarenhet. Det samma gäller för samhällliga åtgärder för att lindra medicinska skadeverkningar av narkotikan, genom t ex sprutbytarprogram. En liknande högljudd debatt har vi inte haft om t ex den tilltagande utbredningen av Diabetes-2 (ålderdiabetes, dvs. diabetes förorsakad av osunda kostvanor och fetma). Om man påstår att sjukdomskonsekvenserna av narkotikamissbruk är självförvärlade, så gäller det i lika hög utsträckning de sjukdomskonsekvenser som följer av dåliga kostvanor, och som ibland leder till Diabetes-2.

Fast alla sådana resonemang haltar på sina egna etiska orimligheter. Skall vi inte heller vårda offer för trafikolyckor, om dessa beror på att trafikolycksoffret själv gjort felbedömningar, som förorsakade de skador, som man söker vård för? Det är uppenbart, att de tolkningar, baserade på logiska felslut och galna ideologier, som man möter i debatten är betydelsefulla för den fördelning av vårdresurser, som behövs idag. Det borde inte vara så med den kunskap som finns att tillgå.

Björn Johnsons bok är en uppföljning på hans doktorsavhandling i statsvetenskap om svensk metadonbehandling, en kontroversiell vårdform där man numera ser narkomani som en sjukdom, vilken

1 Professor Tob Bryder är anställd vid Köpenhamns universitet
E-post: Tbr@ifs.ku.dk

2 Jfr. Lippmann (1965: 80) "... the distinguishing mark of the myth is that truth and error, fact and fable, report and fantasy, are all on the same plane of credibility. The myth is, then, not necessarily false. ... What a myth never contains is the critical power to separate its truths from its errors."

inte alltid går att bota med konventionell medicinsk och/eller psykiatrisk samtalsbehandling. Liksom diabetespatienter måste få tillgång till insulin under hela livet måste också vissa former för kronisk narkomani behandlas medicinskt och i ett livslångt perspektiv.

Autonomikulturen

I Sverige lever vi under intrycket av en USA-inspirerad politisk kultur, som brukar betecknas "the culture of autonomy". Den kännetecknas av, att man framhåller viktiga ideal som t.ex. individuella rättigheter, valfrihet i vården, privatlivets helgd, oberoende, frihet från samhällsinblandning i privata angelägenheter, och där allt detta tas för att vara relativt oproblematiskt och självklart.³

Många av de plusord – "rättigheter och friheter" – som vi använder i politiska diskussioner, hämtar sin näring i individualistiska uppfattningar och aspirationer av detta slag. På samma gång finns det också andra ideal och principer, som påminner

oss om vår sociala "natur" och vår samhörighet med andra människor. I autonomikulturen kommer dessa ofta i skymundan.

Ansvar, skyldigheter, lyhördhet för professionella auktoriteter, samhällelig gemenskap, medborgarskap, goda förebilder, ömsesidighet i sociala relationer, traditioner, regler och gränser är också plusord, men de hörs allt mindre. Dessa sociala plusord påminner oss om vår civilisation, vårt mänskliga och sociala ansvar och den moraliska ordning, som vi lever under och orden innehåller element av en kollektiv vision om vad som innefattas i det goda samhället ("frihet från nöd och fruktan"), som ger oss djup mänsklig trygghet och tillfredsställelse. (Gaylin & Jennings 2003: 67)

The "high-tech-fix" och det narkotikafria samhället

Både beslutsfattarna och medborgarna i Sverige har en farlig tendens till att övervärdera hotet eller löftet från vetenskapliga framsteg – "high tech fixes" – som t.ex. "medicinsk lobotomi" (neuroleptika), och undervärdera t.ex. psykoterapi under gynnsamma yttre omständigheter. Det senare sägs vara för dyrt.

Man resonerar ibland i termer av falska metaforer och analogier. Kanske är just "medicinsk lobotomi" en sådan falsk metafor. Detta kan ha bidragit till den skepsis, som den vetenskapligt beprövade metadonbehandlingen av narkomaner har mött, trots förkärleken för "tekniska lösningar" i vården och i samhället generellt.

Naturligtvis är det ultimativa idealet att hjälpa missbrukarna så att de helt slipper av med sitt behov av droger, och det är just det som svenska regeringen har gjort till sin ledstjärna i visionen om ett "narkotikafritt samhälle", men ultimativa ideal är

3 Diskriminering mot etniska minoritetsgrupper och grupper av människor med annat utseende än majoriteten i ett samhälle är, naturligtvis godtyckligt och orättvist. Men om samhället i en viss utsträckning förnekar bestämda friheter och privilegier till drogberoende och mentalt sjuka, så kan det vara en förnuftig reaktion på dessa individers oförmåga att tillvarata sina egna intressen. Vi låter inte medborgare i allmänhet inneha skjutvapen, och vi inför också bestämmelser som hindrar unga människor från att konsumera tobak och alkohol. Restriktioner kan knappast diskuteras generellt, men det tycks likväl finnas en allmän konsensus i välfärdssamhället, som bygger på sunt förnuft, när det gäller restriktioner, som är riktade mot de, som inte kan tillvarata sina egna intressen. (Jfr. Gaylin & Jennings 2003: 198). Denna konsensus behöver ingen moralpanik för att fungera.

av lite värde i det praktiska livet, som präglas av konsekvensetik. Man kan också argumentera, som Bengt Svensson gör i förordet till Johnsons bok, att man helst bör förlita sig på frivillighet i vården och att detta är bäst, eftersom t ex. metadonbehandlingen baseras på, att patienterna själva visar sin vilja till att låta sig behandlas.

I en självvrannsakan skriver Svensson att, ”vi (han och hans kolleger inom narkomanvården) gjorde (förr) ett fundamentalt tankefel – vi bortsåg från klienternas egna val, att de själva hade sökt sig till behandlingen”. Han drar därefter en principiellt riktig slutsats, nämligen att det är viktigt, att även den drogfria narkomanvården ändå måste finnas kvar, eftersom det är bättre att vara helt drogfri än att vara beroende av preparat som subutex och metadon.

Det är väl lika naivt självklart, som att det är bättre att vara frisk och rik än sjuk och fattig. Svensson konstaterar dock samtidigt, att ”en majoritet av de etablerade heroinisterna söker sig till underhållsbehandling (metadon/subutex) framför drogfri behandling om de ges”. Det är här som det problematiska i både debatten och behandlingsfilosofierna – tvång eller fritt val – blir intressant, och det är glädjande, att Johnson för sitt resonemang om subutex och metadonbehandlingarna längre än till liberala plattityder och förutfattade meningar hämtade från illa genomtänkta ”principiella” argument, som grasserar i vår liberala autonomimytopi.

Johnson inleder sin bok med att konstatera, att debatten utmärks av ett ovanligt högt tonläge, där moraliskt indignerade aktörer från olika grupperingar verkar tävla om att kunna visa upp den hårdaste inställningen till narkotikan och därmed också till narkomanerna. Han ger en detaljerad skildring av metadonbehandlingens

politiska historia, och granskar dagens situation på det behandlingspolitiska området.

Numera är det debatten om skadelindringar som dominerar. Johnson kommer tillbaka till detta i bokens senare hälft. Med skadelindrande åtgärder menar Johnson främst sprutbytesprogrammen, som varit framgångsrika som profylaktiska åtgärder mot HIV/AIDS och Hepatit-C.

Boken baseras inte på schematiserade idéer om hur man praktisk kan tillämpa olika behandlingsprogram, utan att ta hänsyn till den kontext, som de är avsedda att verka i. Programmens idéer måste ”översättas”, och översättningsprocessen påverkas av en rad faktorer bl. a. politiska konflikter, förhandlingar, vårdideologier, myter och mer eller mindre ofrivilliga anpassningsprocesser och rena tillfälligheter. Även inflytandet från enskilda personer blir viktigt, och inte minst professorerna i psykiatri, Lars Gunne och Markus Heilig har därvid, som Johnson visar, spelat en viktig roll för att klargöra vad metadonbehandlingen egentligen går ut på, och vilka sociala och medicinska konsekvenser den kan få. Tyvärr är det inte alla inom narkomanvården som lyssnar till dem.

Det finns vårdpolitiska krafter som motsätter sig behandlingen eftersom den ju i realiteten går ut på att behandla patienterna med ett slags ”syntetiskt morfin”. Bland motståndarna fanns bl. a. Niels Beijerot och Föräldraföreningen mot Narkotika (FMN), Hasselakollektiven, Narcoton och andra sammanslutningar.

Metadon, hävdade och hävdar motståndarna, är narkotika och som följd av detta anser de inte att preparatet har någon roll att spela i den svenska narkomanvården. De vill framför allt göra gällande, att metadonbehandling är en medicinsk riskabel,

och en samhällsfarlig behandlingsform, och i sina värsta visioner målar de upp en skräckbild av, att missbruket troligen skulle öka som följd av en legal förskrivning – även under ordnade former – av preparatet. Johnson visar i sin noggrant dokumenterade studie, att det knappast finns empiriska belägg för detta.

Det har funnits få andra än metadonläkarna, som argumenterat för metadon som behandlingsform. Med förankring i kliniska och andra erfarenheter menar och menade de, att preparatet är ett verksamt läkemedel, och att det inte finns något som tyder på, att behandlingen har grava negativa medicinska eller sociala konsekvenser. De påpekar också, att det ofta inte finns några andra effektiva behandlingsmetoder att tillgripa. I backspeglarna vet vi, att de haft rätt, men kunskapen om detta är inte, och har inte varit, utbredd.

När det goda blir det bästas fiende

En del av farhågorna om metadonet var kanske begripliga på sin tid mot bakgrund av dåtidens bristfälliga kunskapsläge men – som Johnson visar – borde behandlingen ha blivit godkänd som reguljär verksamhet allra senast 1979. Då fanns det beprövade forskningsresultat som visade, att behandlingsformen gav goda resultat, och det finns ingen anledning till att göra det goda till det bästas fiende, när det handlar om sjuka människor.

Johnson visar i sin studie, att metadonkonflikten utspelades inom en ideologisk och moralisk diskurs, där andra faktorer än forskningsresultat och kliniska erfarenheter var viktiga. Liksom i debatten om psykiatrireformen var det, i den svenska narkotikapolitiken, viktigare att ha "rätt" åsikter än att kunna stödja sina åsikter på säkra fakta och forskningsresultat. Men politiker från alla partier, som bara hade sparmål för ögonen, var eniga. Autonomi-

kulturen maskerade som humanism, och kom att dominera. Därför har man i Sverige inte heller dragit åt bromsen inom "liberaliseringen" av psykiatrin, som man exempelvis gjort i USA, där en omfattande re-institutionalisering nu äger rum. Mot bakgrund av detta kan man fråga sig när politikerna skall börja att lyssna på andra psykiatri- och narkotikaexperter än de, som av olika icke-medicinska skäl, instämmer i autonomikulturens upprörda klagosång, eller de som blivit fatalister.

Men tvingas tyvärr konstatera, att det finns människor, som inte vet sitt eget bästa. Allvarligt belastade psykiatripatienter och tunga narkotikamissbrukare tillhör ofta den skaran. Men de bör inte desto mindre ha rätt att få en human behandling, och metadonbehandling, liksom förskrivning av psykofarmaka, kan då ofta vara ett alternativ till behandlingsformer, där man inte ens låter patienterna få värktabletter, när de har huvudvärk.

Från behandlingsargument till smittskyddsargument

Johnson ger i sin översikt en bra skildring av de moraliserande, och ofta vetenskapligt bristfälliga argumenten i debatten om behandling av narkomani. Efter många turer klassades metadonbehandlingen äntligen år 1983 som reguljär behandlingsmetod. Men den stora vändningen i debatten kom först några år senare, när HIV-viruset på allvar hade etablerats bland heroinmissbrukarna. Då kom debatten i stället att handla om hur vi måste skydda oss mot AIDS. Rädslan för en omfattande HIV-epidemi ledde till att injektionsmissbruket mer och mer började betraktas som ett smittspridningsproblem. Från att till en början beskrivits som ett problem för homosexuella män ("bögpösten") kom HIV/AIDS nu i centrum

för diskussionerna om injektionsmissbruk. Rädslan för att prostituerade skulle göra HIV/AIDS till en folksjukdom gjorde, att man nu äntligen började lyssna på de, som hade omfattande erfarenhet av narkomanvård.

Det är oklart hur många människor som dog i onödan på grund av den utdragna metadonkonflikten i Sverige. Johnson visar, att mellan åren 1979 och 1984, då metadonprogrammet hade intagningsstopp, dog hälften av de cirka hundra personer som stod i kö för att få behandling. De, som kunnat räddas, var betydligt flera, för mörkertalén är stora.

Behandlingsformer har en tendens till att leva kvar efter att vetenskapen visat att de inte lever upp till sina syften. Inom mentalvården har detta gällt t.ex. kirurgisk lobotomisering, som i Danmark fortfarande användes som behandling av aggressiva patienter långt in på 1970-talet. Även inom socialtjänsten och den drogfria narkomanvården lever förlegade uppfattningar och värderingar tyvärr också kvar sedan metadonkonflikten. Personer, som får denna läkemedelsbehandling, ses inte som drogfria, trots att den drog de får är del i en effektiv medicinsk behandling enligt de medicinala myndigheterna. Drogfrihet blir då till en social och moralisk fråga, och inte till en medicinsk fråga. Det styr sedan debatten.

Å andra sidan var man inom psykiatrin ofta benägna att kalla patienter som utskrivits från tvångsvård och tvångsmedicinering "medicinskt färdigbehandlade" efter psykiatireformens genomförande, trots att de fortfarande behandlades med neuroleptika och andra preparat, som t.ex. "lyckopillret" Prozac. Orsaken till detta verkar främst ha varit pekunjära motiv, varemot man inom narkomanvården, som sagt, använda sig mer av moraliserande motiv.

Är narkomani en sjukdom?

Bokens senare del behandlar den viktiga frågan om narkotikaberoende är en sjukdom. Inom specialistvården har det blivit allt vanligare att narkotikaberoende ses som en kronisk sjukdom, men i Sverige har sjukdomsperspektivet kommit i skymundan, kanske på grund av att socialarbetare, socialpolitiker och andra intressenter inom missbruksområdet tenderar att betrakta beroende som ett socialt, rättsligt eller moraliskt problem, och inte fått chansen att lära sig något annat.

Visserligen framhäver socialarbetarna ofta, i sina försök att uppnå professionell status, att deras utbildning täcker breda vetenskapliga områden, men den korta utbildningstiden, jämfört med de specialiserade medicinska professionernas utbildningstid, gör dem föga trovärdiga. Inte desto mindre har de kunnat göra sina moraliskt motiverade ståndpunkter hörda eftersom de är flera än läkarna. Detta har varit till förfång för narkomanerna och narkomanvården.

Professionell vård

Den stora skillnaden mellan en professionell och en vanlig anställd är, att den professionelle i sin verksamhet har ett relativt oberoende från andra grupper av människor och enskilda individer när de fattar beslut, eftersom den icke-professionelle per definition inte har den förnödna utbildningen och erfarenheten att återopa. Professionen etablerar däremot en erkänd standard för god och dålig behandling, med utgångspunkt i vetenskapliga resultat och erfarenheter.

Professionalism inom vården baseras på ett tungt ansvarstagande, eftersom fel i den professionella behandlingen kan leda till stora skador för patienter och klienter, samhället i stort, och inte minst för pro-

fessionen själv. Professionella misstag och osäkerhet undergräver professionens legitimitet och bör i sådana fall medföra att utövarna av professionen förlorar sin privilegierade professionella status. Detta förutsätter dock konsensus om professionell standard inom professionen, och vilkas intressen man ska tjäna. Är det de skattesänkande lokalpolitikernas intressen, de narkomaniserade patienternas intressen eller andra intressen, som skall göra sig gällande? ”Hippokrates ed”, skulle nog en läkare mena, men det finns andra, inte minst politiker och ”street-level bureaucrats”, som menar annat.

Behovet av en sammanhållande teoretisk ram

Johnsons bok om svensk narkotikapolitik innehåller många korrigerande upplysningar, som både politiker, patienter och behandlare bör beakta. En konsekvent teoretisk referensram saknas likväl, kanske beroende på att så många olika aspekter och vetenskapliga resultat blir integrerade i de rent deskriptiva delarna av studien, som innehåller många nya faktaupplysningar.

Ett teoretiskt perspektiv, som Johnson kunde ha anlagt, borde hänga samman med professionalism och deprofessionalisering inom vårdsektorn. Inom professionerna finns det givetvis alltid en viss grad av professionell osäkerhet (Bruner & Willard 2003), men professionerna har också rutiner och välbeprövade kunskaper om, samt erfarenheter av, hur man bäst hanterat sådana osäkerheter.

Problemet tycks delvis vara, att skattebetalarna och politikerna, som skall föra deras talan, inte förstår betydelsen av det uppföljande arbete, som krävs för att vården skall kunna fungera bra i behandlingssituationen. Man förlitar sig på, att vårdgi-

varnas grundutbildningar, kompletterade med kurser om nyare lagstiftning och vårdpromemorior, är nog. Vårdplaner skrivs ut på rutin, men urholkas lika rutinmässigt eller sätts aldrig i verket. Utbildningarnas anvisningar föråldras, och uppdateringar sker bara tillfälligt och i litet omfång. Det är sorgligt, att man politiskt bara kan tänka kortsiktigt i termer av nedskärningar och sparmål. I välfungerande vårdteam har man ofta integrerat självanalys i någon form, men det finns det för lite resurser till idag ute i kommunerna, där man tävlar om att ”outsourca” och ”externalisera” sina kostnader.

I stället för att rama in sin framställning i en mer utförlig teori om professionalism och deprofessionalisering, väljer Johnson att fokusera på den moralpanik, som han helt riktigt ser överallt i debatten, och som också medfört apraxia (handlingsförlamning) i utbredningen av nya vårdformer.

Detta är begripligt för mellan 1992 och 1998 ökade antalet tunga missbrukare med nästan 40 %, från ca 19 000 personer till omkring 26 000 personer, men vårdresurserna förstärktes inte, på grund av att sparmål prioriterades mer än behandlingsmål, i framför allt kommunerna, som gradvis tagit över huvudmannaskapet för narkomanvården. Kanske vore det på sin plats att igen diskutera, om inte hela psykiatrin, inklusive narkomanvården, borde centraliseras och förstärkas, t.ex. som i Norge. På så sätt kunde man få en enhetlig behandlingsstandard och slippa onödiga lidanden förorsakade av vårdideologier och kommunal snålhet.

Kostnaderna för den decentraliserade psykiatrin i medicinska och personliga termer har blivit allt för höga, och det har också samhällskostnaderna på grund av att narkomanernas beteenden har ett nära samband med den ökade kriminaliteten. Det kriminaliserade missbruket måste ju

finansieras. Tankar om detta borde få politikerna att inse, att en välgenomtänkt narkomanvård också har utsikter att medföra stora ekonomiska och administrativa vinster inom det kriminalpolitiska och socialpolitiska området. Men med dagens "new managementfilosofi", med dess idéer om det goda i "decentralt kostnadsansvar", är det svårt att vinna gehör för vårdens helhetstanke, trots att det, t.ex. en gång i tiden angavs som ledstjärna när vi fick socialtjänstlagen.

Johnson har efter expertkonsultationer visat, att metadon och subutexbehandlingar kan ingå i en välgenomtänkt narkomanvårdspolitik. Det är på tiden att vårdpolitikerna börjar lyssna på honom och andra med liknande välgrundade åsikter.

Referenser

- Bruner, Ronald D. & Andrew R. Willard, 2003. Professional insecurities: A guide to understanding and career management, *Policy Sciences* 36.
- Gaylin, Willard & Bruce Jennings, 2003. *The Perversion of Autonomy. Coercion and Constraint in a Liberal Society*. Washington DC: Georgetown University Press.
- Lippmann, Walter, 1965 (1922). *Public Opinion*. New York: The Free Press.

Bo Stråth: Union och Demokrati. De förenade rikena Sverige-Norge 1814-1905. Nora: Bokförlaget Nya Doxa, 2005.

PETER HALDÉN¹

År 2005 högtidlighölls 100-års minnet av upplösningen av unionen mellan Sverige och Norge. En händelse av stor betydelse för de två länderna och deras inbördes förhållande. Åtminstone borde det vara det. Studiet av unionen kan även berika vår förståelse av processer som demokratisering, modernitet samt andra statsformer än nationalstaten. Bo Stråths bok har ambitionen att göra just detta, att placera den skandinaviska unionen i sin internationella kontext och få ämnet att bidra till så mycket teoretisk reflexion som möjligt. Boken är en gedigen framställning av unionen ur ett perspektiv som kombinerar historia med samhällsvetenskap. Analyser av dynamiska processer som unionens tillblivelse och upplösning blandas med institutionella analyser av hur unionen fungerade som statsbildning. Verkets stora relevans ligger dels i den grundliga belysningen av ämnet, dels i behandlingen av problem som ofta sysselsätter statsvetenskapen, exempelvis demokrati, politiska institutioner och nationalism. Kombinationen av fokus på institutioner och på historiska detaljer för tankarna till äldre klassiker inom statsvetenskapen, exempelvis Carl J. Friedrichs *Constitutional Government and Democracy* (1941).

Boken har tre huvudsakliga teman: 1) Att skapa en förståelse av unionen i dess

1 Doktorand vid European University Institute (Department of Social and Political Science), Florens.

geopolitiska kontext samt hur utrikes- och inrikespolitik vävdes samman. 2) Att skildra politisk och ekonomisk integration mellan rikena samt hur rörelsen mot parlamentarism och demokratisering växte fram i unionskontexten. 3) Att jämföra den svensk-norska unionen och 2000-talets Europeiska Union. Kring dessa teman skapas, med Glifford Geertz term, en ”thick” förståelse av unionen.

Den svensk-norska unionens ursprung var intimt förbundet med de geopolitiska omvälvningarna under Napoleonkrigen. Efter kriget 1808-09 förlorades Finland och kung Gustaf IV Adolf avsattes i en oblodig kupp. Den nya tronföljaren blev som bekant Jean-Baptiste Bernadotte, den blivande Carl XIV Johan. I Napoleonkrigens slutfas styrde han in Sverige på den allierade sidan, mot Frankrike och Danmark. Vid Wienkongressen 1815 stadfästes att Sveriges konung erhållit Norge av Danmarks konung i en intrikat byteshandel som involverade bland annat Preussens övertagande av Svenska Pommern.

Under hela 1800-talet befann sig Sverige-Norge i det globala geopolitiska spänningsfältet mellan England och Ryssland, vilket under 1850-talet gav kung Oscar I tillfälle till en ryssfientlig utrikespolitisk aktivism. Bland liberala opinioner i båda rikena var denna lika illa sedd som alliansen med det reaktionära Ryssland tjuugo år tidigare. Det kungliga ställningstagandet ökade polariseringen inom såväl som mellan rikena, vilket bidrog till att moderata parlamentariska krafter kunde stärka sin roll i utrikespolitiken.

Under 1800-talets tre sista decennier förändrades, till följd av Tysklands enande, den politiska situationen i Östersjöområdet. Den tidigare brittisk-ryska spänningen ersattes av en tysk-rysk samtidigt som svenska eliter och kungahuset orien-

terade sig allt mer mot Tyskland som allianspartner. Stråth visar hur det svenska kungahuset vid flera tillfällen sökte stöd hos Tyskland för en mer aggressiv politik mot Norge, något som den tyske kejsaren visade sig vara motvillig att ge. I svenska eliters önskan att få utländsk hjälp med en hårdare norgepolitik fanns en explosiv potential som hade kunnat få effekter långt utanför unionens gränser. Detta i synnerhet då Storbritannien hade en betydande handel med Norge och var angeläget om att inte låta Östersjön bli ett tyskdominerat hav. Stormakternas hållning till Skandinavien under 1800-talets slut var dock mycket försiktig och samtliga parter visade sig vara väl medvetna om de risker det kunde innebära att bli indragna i en konflikt mellan Sverige och Norge.

Här skildrar Stråth en kontrast mellan stormakternas återhållsamhet kring Östersjön och det spända läge på Balkan, som nio år efter unionsupplösningen skulle leda till första världskrigets katastrofer. Dessa skillnader utvecklas dock inte närmare, vilket förmodligen beror på att detta skulle leda för långt bort från den skandinaviska problematiken. Framställningen utgör dock ett intressant korrektiv till den strukturella determinism som präglar ”(neo)realistiskolan” och olika marxistiska ansatser inom IR-forskningen. Möjligheten att visa på helt andra handlingsmönster hos stormakterna nio år innan första världskrigets utbrott försvagar de teser som betonar att stormaktskonflikter i grunden är betingade enbart av det internationella systemets struktur.

Makten över utrikespolitiken i unionen låg hos kungen och hans ministrar, vilket innebar att detta var ett av få gemensamma politikområden för Sverige och Norge. Därigenom spelade det också stor roll för relationerna mellan rikena. Unionen upplöstes i samband med att frågan om

Norges krav på ett eget konsulatväsende inte kunde tillgodoses. Detta var emellertid inte en avgörande orsak enligt Stråth. Istället bör orsakerna sökas i det faktum att kraven på ett parlamentariskt styre och senare demokratisering i såväl Sverige som Norge inte var möjliga att hantera inom unionens ram. Anledningen till detta var att den gemensamma länken i statsbildningen var monarkin. Som tidigare nämnts var det inte Sverige som stat som hade erhållit Norge som en provins, utan att Norge som självständigt rike "förlänats" Bernadottedynastin. Stråth visar här hur modernisering och statsbildningsprocesser är oupplösligt förenade med upplösningen av det vi kan kalla det dynastiska paradigmet. I Norbert Elias termer har demokrati och parlamentarism historiskt utvecklats i en gemensam konfiguration, i likhet med nationalstaten och nationalismen.

Det tredje av bokens teman är en jämförelse mellan Sverige-Norge och EU. Enligt min läsning sker detta på fyra punkter: 1) Maktutövning i en union mellan självständiga stater. 2) Demokratins möjligheter i unioner mellan flera folk. 3) Symbolpolitik och sammanhållning i bredare gemenskaper som har att konkurrera med nationella gemenskaper. 4) Stabiliteten i statsformer som skiljer sig från nationalstaten och som spänner över flera maktcentra. Här lyfter Stråth fram principiella likheter mellan de två unionerna genom att dra analogier snarare än genom att visa på kausala samband på det sätt som är vanligt inom komparativa ansatser.

Genom att visa på de splittrande krafterna inom unionen, vilka i sig innebar att de aktuella konflikterna inte kunde lösas inom den befintliga institutionella ramen, pekar Stråth på två i mitt tycke betydelsefulla faktorer. För det första på institutio-

nernas betydelse för politik på ett övergripande plan och på vad som är möjligt respektive "nödvändigt" att genomföra i bestämda politiska system. För det andra riktas uppmärksamheten indirekt på den Europeiska Unionens möjligheter till överlevnad och på de faktorer som möjliggör respektive försvårar denna.

Den Europeiska Unionens institutionella ramverk, dvs. "governance" institutioner som omfattar flera *demoi*, eller folk, har visat sig vara svårt att förena med de allt starkare kraven på ökat folkligt inflytande över EU-politiken. Försöken att med enande symbolpolitik och ett-representativt parlament skapa ett europeiskt demos har hittills visat sig föga framgångsrikt. Istället formuleras kraven på ökat medinflytande inom ramen för krav på ett återförande av politisk makt till medlemsstaterna. Här kan man ställa sig frågan om den kritiska gränsen för EU-institutionernas livskraft närmar sig på ett sätt som är analogt med det som drabbade den svensk-norska unionens institutioner. En av den unionens stora svagheter var att det inte fanns något utrymme för en unionspatriotism som inte var avhängig av monarkin och därmed inte heller kunde innefatta andra grupper än de kungavänliga, en svaghet som inte minst uteslöter den allt viktigare arbetarrörelsen.

Både i Stråths huvudsakliga fall, Sverige-Norge, och i det fall som figurerar i bakgrunden, EU, påminner framställningen om Christian Meiers klassiska verk om den romerska republikens undergång, *Res Publica Amissa* (1980). Meiers stora förtjänst var att han visade på hur kriser inom republiken inte kunde hanteras inom det egna institutionella ramverket och hur man istället gång på gång tvingades försätta författningen på undantag tills den slutligen förlorade all legitimitet. Givetvis är inte EU Romarriket och det

var inte heller Sverige-Norge på sin tid, men i samtliga tre fall visar sig statsbildningarnas institutioner otillräckliga för att möta förändrade villkor. Det är i sammanhanget en anmärkningsvärd förmåga hos ett historiskt verk att genom analogier till tidigare förhållanden skapa en större förståelse för dagens politiska kriser.

Stråth är dock nogga med att poängtera att upplösningen av unionen inte var ödesbestämd utan berodde på specifika händelseförlopp. Framför allt framhålls bristen på, men också den teoretiska möjligheten för att koalitioner mellan svenska och norska arbetarrörelser och mellan svenska och norska liberaler och konservativa, hade kunnat bildas. Om detta hade blivit fallet hade också fler politikområden än utrikespolitiken kunnat "unioniseras". Liknande paralleller finns inom EU, där det med undantag för Europaparlamentet knappast förekommer något större partisamarbete över nationsgränserna. Teoretiskt är det samtidigt en svår balansgång mellan att betona institutioners förmåga att forma politikens möjlighetsramar och att inte hemfalla åt determinism. Genom det starka aktörsperspektivet i de narrativa kapitlen lyckas Stråth emellertid hantera denna problematik på ett intressant sätt.

Inom statsvetenskap och inte minst dess subdisciplin IR är frågan om staters och statsformers överlevnad ofta outtalad och oproblematiserad inom ramen för olika teoretiska antaganden. Ett skäl till detta kan vara att orsakerna till och processerna kring olika statsformers politiska sammanbrott är otillräckligt undersökta. I detta hänseende kan bokens jämförelser tveklöst stimulera till reflexion och vidare forskning. Studiet av statsbildningar som unionen Sverige-Norge ger oss tillfälle att problematisera olika vetenskapliga perspektiv med avseende på hur dessa har färgats av nationalstaten och nationell his-

torieskrivning. Ett syfte med boken är att ifrågasätta och motverka den teleologiska eller deterministiska syn på nationalstaten, som under lång tid dominerat historieskrivningen. En dominans som i kanske än högre grad har präglat statsvetenskapen. Efter 1905 har unionen i olika grad förträngts i båda ländernas historiemedvetande och historieskrivning. I Norge har unionen visserligen fungerat som en erfarenhet att ta spjårn emot i bevarandet av landets självständighet, medan den i Sverige tills nyligen fört en undanskymd plats i skuggan av stormaktstiden. Båda ländernas historiografi har sett unionen som en parentes i respektive nations självständiga utveckling. Detta fall är ett typiskt snarare än ett unikt exempel på hur båda discipliner antingen medvetet, som en del i ett politiskt program, eller omedvetet, genom en oreflekterad begreppsanvändning, tenderat att projicera nu existerande nationalstater retrospektivt i historien.

Effekten av detta perspektiv blir att det dels skymmer sättet som samtida aktörer tolkade de epoker som de levde i och dels att vår bedömning av andra statsformer än nationalstaten tenderar att få en negativ slagsida. Den nationalstatscenterade tolkningsramen har även haft stor betydelse för forskningens syn på EU. De dominerande akademiska perspektiven tolkar EU antingen som en begynnande (national)stat, som en samling av nationalstater eller som en politisk skapelse som undflyr våra begrepp, ett fenomen *sui generis*. Bedömningar, politiska såväl som akademiska, av huruvida EU lyckas eller misslyckas och huruvida det är en bärkraftig politisk form eller inte, färgas implicit eller explicit av uppfattningen att nationalstaten är den optimala politiska formen.

Det jag saknar i denna bok skulle vara ytterligare jämförelser med kontinentens

stora dubbelmonarki under 1800-talet, Österrike-Ungern. Många av Sverige-Norges problem påminner om den Habsburgska dubbelmonarkins. Tydligast är de båda statsbildningarnas grundstruktur, dvs. två riken vars förening bestod i en gemensam monark med sparsamt utbyggda gemensamma institutioner. Detta innebar att parlamentarism och demokratisering

var svårförenliga med målet att behålla statsbildningen intakt. Denna invändning får dock ses som marginell och mer framkallad av bokens förmåga att stimulera läsaren att söka efter ytterligare internationella beröringspunkter utöver dem som redan tas upp av författaren.

Rättelse

I Linus Hagströms presentation av sitt forskningsprojekt har Linus Hagström felaktigt angetts som författare till tre verk. Två av dessa har dessutom dubblerats. Detta är de korrekta referenserna:

- Hughes, Christopher, 2004b. Japan's security policy, the US–Japan alliance, and the 'war on terror': Incrementalism confirmed or radical leap?, *Australian Journal of International Affairs* 58 (4), pp. 427–45.
- McCormack, Gavan, 2004b, Remilitarizing Japan, *New Left Review* 29, Second Series, September/October, pp. 29–45.
- McCormack, Gavan, 2005. War and Japan's memory wars: The media and the globalization of consciousness, *Japan Focus* 206. Available at <<http://www.japanfocus.org/>>.

Redaktionen har ansvaret för felet och beklagar detta.

Statsvetenskapliga förbundet

<i>Ludvig Beckman</i> : Herbert Tingsten – idékritikens fader	317
<i>Niklas Bolin</i> – <i>Thomas Larue</i> : Bättre forskarutbildning i statsvetenskap – ett förslag.	224
<i>Paula Blomqvist</i> : Bo Rothstein – orädd, energisk och pedagogisk.	313
<i>Katarina Eckerberg</i> : Ordföranden om årsmötet och kommande verksamhetsår.	400
<i>Elin Naurin</i> : Arvet efter Jörgen Westerståhl.	314
Notiser.	113, 226, 319
Rapporter från Statsvetenskapliga förbundets årsmöte.	401
<i>Helena Wockelberg</i> : Förbundsredaktören har ordet.	223, 312, 399
<i>Lena Wängnerud</i> : Risk att feministisk forskning självdör	111

Litteraturgranskningar

<i>Stephen Eric Bronner</i> : Reclaiming the Enlightenment. Towards a Politics of Radical Engagement. Anm. av Rasmus Karlsson.	227
<i>Ulrika Jerre</i> : Conflicting Logics? Implementing Capacity and EU Adaptation in a Postcommunist Context. Anm. av Li Bennich-Björkman.	411
<i>Björn Johnson</i> : Metadon på liv och död. En bok om narkomanvård och narkotikapolitik i Sverige. Anm. av Tom Bryder.	418
<i>Martin Nilsson</i> : Demokratisering i Latinamerika under 1900-talet – vänstern och demokratins fördjupning. Anm. av Anders Uhlin.	320
<i>Teresia Rindefjäll</i> : Democracy Beyond the Ballot Box: Citizen Participation and Social Rights in Post-Transition Chile. Anm. av Olle Törnquist.	407
<i>Bo Stråth</i> : Union och Demokrati. De förenade rikena Sverige-Norge 1814-1905. Anm. av Peter Haldén.	424

